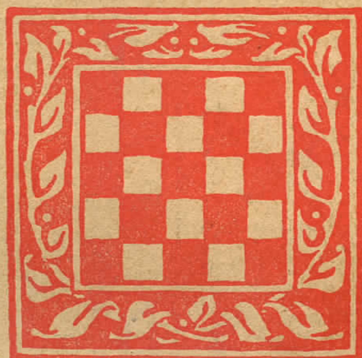
POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HRVATSKA SMOTRA

1940

SADRŽAJ:

GODINA VIII. LISTOPAD BROJ 10

HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

ZA REDAKCIONI ODBOR: IVAN ORŠANIĆ

Rukopise, knjige za recenziju, narudžbe i reklamacije slati na adresu:

„HRVATSKA SMOTRA", ZAGREB, NOVA VES 40.

Rukopisi se ne vraćaju.

REVIJE I LISTOVI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU

Zagreb: Bogoslovska Smotra. — Duhovni život. — Ekonomist. — Glasnik Srca Isusova. — Gospodarska Sloga. — Hrvatica. — Hrvatski jezik. — Hrvatska Prosvjeta. — Hrvatski Radiša. — Hrvatska Revija. — Hrvatska Tamburica. — Luč. — Mjesečnik (pravnički). — Napredak. — Narodni Val. — Nastavni Vjesnik. — Nedjelja. — Omanut. — Sklad. — Seljačka omladina. — Za Vjeru i Dom. — Život. — Hrvatski Zagorac. — Hrvatsko Zagorje. — Gorski Kotar. — Hrvatski Narod. — Novi Ženski List.
Makarska: Nova Revija.
Novi Sad: Letopis Matice Srpske.
Osijek: Hrvatski List.
Sarajevo: Vrela i prinosi. — Muslimanska svijest — Glasnik sv. Ante.
Slav. Brod: Posavska Hrvatska.
Split: Hrvatski Glasnik.
Sušak: Istina.
Varaždin: Hrvatsko Jedinstvo.
Visoko: Franjevački Vijesnik.
Beograd: Bilten jug. antimarksistićkog komiteta. — Matica Rada. — Opštinske novine. — Pravda. — Vidici. — Mi i vi. — Pravna misao. — Samouprava. — Život i Rad.
Ljubljana: Čas. — Dejanje. — Misel in delo. — Umetnost.
Bukurešt: Revue Historique.
Fiume: Termini.
Paris: Les Amitiés Catholiques Françaises.
Praha: Slavia. — Slavische Rundschau.
Roma: Rassegna Italiana.
Torino: Minerva.

Godišnja pretplata za »Hrvatsku Smotru« iznosi za tuzemstvo 100 Din, za inozemstvo 150 Din. Pretplata se može plaćati i u više obroka. Broj čekovne uplatnice »Hrvatske Smotre« jest 37.860.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 10 LISTOPAD 1940. GOD. VIII.

CRKVA I NAROD

1. U borbi s komunistima

Kako se može postići, da svijet zamrzi sve što je nematerijalno? To je glavno pitanje komunističke propagande. Sve drugo ima njoj da služi: na pr. materijalistička teorija da uopće ne postoji ništa nematerijalno, samo je djelomično opravdanje za propagandu mržnje na nematerijalno. Nije komunistima stalo do te teorije zbog nje same ili zbog istinite spoznaje: kad bi to bilo, našao bi se među tisućama komunističkih mozgova ipak jedan, koji je sposoban uvažiti objektivnu, naučnu kritiku, pa bi napustio materijalizam. Sve kad bi njihovo materijalističko uvjerenje bilo stečeno solidnim naučnim radom, nije u tome razlog mržnje na sve, što je nematerijalno. Još više treba tražiti razlog te mržnje izvan teoretski materijalističkog njihova uvjerenja zato, jer znamo da je to uvjerenje u nauci neodrživo i da ljubav prema istini nije kadra ostati pri tom uvjerenju, — pa ono služi komunistima samo kao pomagalo za podržavanje mržnje na sve nematerijalno.

To je »nematerijalno« u komunističkom rječniku sinonim za Boga, dušu, posmrtni život, religiju, crkvu, moral. Sve je to cilj mržnje. Sve to treba oboriti, razoriti. Kako?

Treba u masama razbuditi mržnju na sve one, koji bilo kako podržavaju što je nematerijalno. Najprije, dakako, na vjeru i crkvu. Kako?

Evo odgovora: što najširi slojevi najviše mrze, to treba prikazati posljedicom, kojoj su uzročnici svi oni, koji podržavaju nematerijalno. Tragična je pako činjenica, da su najširi slojevi potlačeni ekonomskim nepravdama — i na to im je upravljena najjača mržnja. Gdje je uzrok tome stanju? Kako će ga nestati? To je životno pitanje najširih slojeva. Komunisti im odgovaraju: Materijalno vam oduzimlju oni, koji vam daju nematerijalno; nematerijalno ima biti zamjena za materijalna ili ekonomska dobra. — Tako počima propaganda...

Sad je tome dvadeset godina, kako sam pred crkvenom vlasti zagovarao tezu, da je providencijalnost komunizma u tome, što bi Crkva

pravilnom metodom u suzbijanju komunizma mogla izravno da stvara novu epohu svoga života i najvećega društvenog preporoda. Crkva je danas pozvana suzbijati materijalne nepravde — i to što većma konkretno i praktički! Time će Crkva dati inicijativu za društveni preporod, a to će biti i njezina obnova, u smislu njezine misije: braniti i oživotvoriti pravdu, u suvremeni život unositi ljubav k bližnjemu. Tu metodu treba konkretizirati, da uistinu postane uspješno sredstvo proti komunizmu. Kako?

Predložio sam, neka se bezodvlačno pristupi reformi crkvene imovine time, da ukupna imovina i prihodi postanu smjesta raspoloživi prema ustanovljenoj osnovi, koja je predviđala sve društvene slojeve i osnovne ekonomske oblike života. Pri toj raspodjeli crkvene imovine došla bi do punog izražaja neosnovanost masonsko komunističkih kapitalista, koji se farizejski zgražaju nad tom imovinom — kraj koje znatan dio svećeničkog staleža oskudno i bijedno živi, a Crkva je kao cjelina i s obzirom na suvremene potrebe neopskrbljena. (Zato se u osnovi tražilo najprije unutar staleža izjednačenje, sa neznatnim razlikama; zatim podizanje svih institucija za bolesne, nemoćne i t. d.). Konkretna primjena te reforme u pravcu suzbijanja komunizma predviđala je bezodvlačni osnutak županjskih odbora (seljačkih odn. građanskih) sa zadaćom, da i za posljednjeg župljanina provedu osiguranje u hrani, stanu i liječenju. (U najsiromašnije se župe ima smjesta uputiti pripomoć iz crkvene imovine.) Odbor će primati novčane prinose određene po imućstvenom stanju župljana, te će prinosima raspolagati prema potrebama dotične župe, odn. produktivni će krajevi ispomagati pasivne (u novcu, živežu . . .). U svrhu liječenja bili su predviđeni stipendiji za studente medicine, koji će se obvezati na službu u manjim mjestima i prema ekonomskim prilikama seljaka. (Na taj bi način došlo do nadasve potrebnih reformi i u tome staležu, gdje bi ovi idealisti onemogućili liječnike sa kapitalističkim ambicijama, a narodu bi se time u ogromnoj mjeri olakšao život.)

Evocirajući taj detalj — danas, kad je skoro sav naš seoski kler u teškom materijalnom stanju —, želim samo jednim primjerom osvijetliti princip sustavno konkretnog suzbijanja komunizma, pri čemu bi se Crkva iznutra, svojom snagom obnovila. . . A možda uglavnom od toga pitanja zavisi budućnost Crkve — iako ne cjelokupne, moguće baš u hrvatskom narodu. Danas, nakon 20 godina, narod bi mogao zrelo prosuđivati gdje su mu dobrotvori, a koji su mu pravi zlotvori. Znao bi narod, da li istinu govore ili mu bezočno lažu, koji sebi zgrču milijune i sa krinkama dolaze pred narod. . .

Crkva u cjelini, napose kod nas, dala je kroz vjekove toliko kulturnih dobara, da bi se poricanje toga moglo pripisati jedino nesposobnosti razumijevanja ili mržnji. A ipak, samo jedan promašeni moment u razvitku Crkve i zbivanju naroda može biti sudbonosan za Crkvu tako, da narod zaboravi na sve njezine zasluge — jer ne osjeća da mu je u Crkvi vlastita i aktuelna životna potreba. Kadgod je Crkva pored povijesnih svojih zasluga zanemarila skrb za narod, pa u općoj povijesti Crkve ima primjera, kako je neki na glasu katolički narod baš u najkritičnijem času napuštao Crkvu. Tko priznaje opravdanost vjere, nimalo ne dvoji o potrebi izgradnje crkava, ali znamo da broj crkvenih zgrada sam po sebi nije mjerodavan za ocjenu vjerske svijesti pučanstva: — ništa zgrade ne pomažu, ako aktivnost Crkve nije krenula smjerom dinamike narodnoga života, ili je makar samo zaostala. Toj se okolnosti ima također pripisati mogućnost, da u višemilijunskom katoličkom narodu ostanu crkveni službenici prilično osamljeni, kad su u ime katolicizma u sukobu sa svjetovnom vlašću. U označivanju uzroka, radi kojih narod napušta Crkvu, ona je kadgod pregledala — samu sebe.

2. Politička orijentacija

Da u politici postoji moral, komunisti bi to razumjeli tek onda, kad bi katolici imali vlast i kad bi točno istim metodama silili na katolicizam, kako nasilno rade komunisti s katolicima: nasilje bi onda značilo nemoral, a sada komunisti kažu da nasiljem nose slobodu. To je moguće vjerovati samo uz pretpostavku, da sloboda znači uništenje svega nematerijalnoga u čovjeku, — ali ne samo što to nije istina, nego bi po komunističkom načelu svatko mogao prema subjektivnom uvjerenju proglasiti nasilje oživotvorbom slobode.

Crkvi služe moralna načela jasnom direktivom u stavu prema politici: koja se politika protivi moralnim načelima, nije i ne može biti ni božja ni narodna. Kako za politiku, to važi za političare i političku vlast.

Priznanje i oživotvorba moralnih načela sa strane političke vlasti dolazi do izražaja u različitim oblicima narodnoga života, pa se na njima sasvim konkretno ima ustanoviti moralna kvalifikacija vlasti. Crkva ne bi dovoljno zaštićivala načela, kad bi se pasivno odnosila prema konkretnim pojavama, koje se protive načelima. Time bi Crkva nosila suodgovornost za takve pojave, te bi se iznevjerila svojoj zadaći: da ne samo teoretski zastupa moralna načela, nego da ih brani u praktičnoj primjeni proti svakom protivniku. Upravo na tome braniku dobiva Crkva svoje moralno socijalno pravo na opstanak.

U moralna načela ide i to, da je v l a s t o d B o g a. Premda je tumačenje toga načela točno određeno, jedan će primjer pokazati, kako politika može da poremećuje moralne pojmove u konkretnoj primjeni. Neki povjerljivi (katolički) »Vijesnik« optužuje masoneriju što

»tobožnjim demokratskim floskulama minira svaki autoritet, a napose onaj Krune, pa kako je taj auktoritet najjače poduprt baš SA STRANE CRKVE SAMOM NJENOM NAUKOM, njeni su napadaji najjači na Crkvu... Zato treba svim silama suzbijati masoneriju i to najbolje tako, da se njoj izbije iz ruku mogućnost intrigiranja RAZVIJANJEM OPĆE POZITIVNE CRKVENE NAUKE O DRŽAVNOM AUKTORITETU. Današnje vrijeme, kada se sve nalazi u previranju i kada je INTERES I CRKVE I DRŽAVE U ODRŽAVANJU POSTOJEĆIH AUKTORITETA I U IZBJEGAVANJU SUKOBA IZMEĐU NJIH, to je od neobične važnosti i to tim više što bi svaka kritika mogla samo da naškodi i drugoj Vlasti.«

Naša srednjoškolska moralka uči ovako: »Državna vlast je od Boga u t o l i k o, što je volja Božja da čovjek kao društveno biće živi u zajednici u kojoj je nemoguć r e d i p o r e d a k bez poglavarstva sa zakonodavnom vlašću. Z a d a ć a je državne vlasti da se brine za vremenito d o b r o države i državljana. Prema tome u djelokrug državne vlasti ide sve što u n a p r e đ u j e i š t i t i vremenito dobro države i državljana.« Vlast je dakle od Boga — po svojoj funkciji podržavanja moralnog reda na dobro pojedinca i cjeline. Taj crkveni, zapravo etički nauk, stavlja vlast pred z a d a ć u, a time je in concreto uvjetovan njezin auktoritet. Kada »Vijesnik« tvrdi, da je interes Crkve »u održavanju postojećih auktoriteta i u izbjegavanju sukoba između njih«, očito pretpostavlja, da postojeći auktoriteti odgovaraju svojoj z a d a ć i. Kad naime ne bi tako bilo, n i j e m o g u ć e i z b j e ć i s u k o b u crkvene vlasti sa državnom — dabome, ako crkvena vlast u praksi provodi svoju funkciju i u odnosu prema državnoj vlasti: govoriti o razvijanju crkvenoga nauka, o interesu Crkve, o potrebi održavanja postojećih auktoriteta, o potrebi izbjegavanja sukoba — i sve to bez obzira na m o r a l n u k v a l i f i k a c i j u d r ž a v n e v l a s t i; značilo bi neznalački govoriti apsurdne stvari na štetu, ne na interes Crkve (vjerojatno iz političkih motiva, koji oduzimaju pravo prigovaranja masoneriji).

Ljudska je narav od Boga, a upućena je na društveni život, koji nije uopće bez poretka i vlasti: dakle je vlast od Boga — ukoliko je etički poredak ljudske naravi izraz volje božje, a društveni dio toga poretka zavisi od vlasti. Pored toga načela, subjekt vlasti i njegovi čini mogu i čak moraju potpasti moralnom prosuđivanju Crkve. (U tome i jest njezina osobita superiornost nad svjetovnom vlasti, što je Crkva pozvana zaštićivati moral općenito, napose moralnu zadaću vlasti.) Tko će i pomisliti da bi recimo neki vladar — valjda u ime toga, što je vlast od Boga? — nekažnjivo mogao po ulicama pred narod razbacivati poubijane prave vođe toga naroda! Ako bi narod tražio da kralj odstupi, a njegovi bi vlastodršci bili uz njega, proti narodu, — bit će svakome prilično jasno, gdje neki »zakonski« auktoriteti počinju i gdje svršavaju.

Nije nam ni potreban ovakav ishitreni primjer zvjerstva; može se naći slučajeva koje će povijest zabilježiti, a koji prikazuju vlast u sukobu sa svojom zadaćom i već samim time u sukobu sa Crkvom. Jer u s u k o b u j e s a C r k v o m, t k o r a d i p r o t i v n o n e g o š t o d o p u š t a j u odn. z a h t i j e v a j u m o r a l n a n a č e l a C r k v e. Kad bi svjetovna vlast u nekim vanjskim činima i sudjelovala s crkvenom vlašću, ali bi podržavala u narodu sistem, proti kome se Crkva m o r a boriti po svojim predstavnicima, očito nema nikakvog interesa koji bi ih smio zaustaviti u sukobu s dotičnom vlasti. Mora li se Crkva boriti na pr. proti sistemu pljačke i izrabljivanja jednoga naroda? Da, ili ne? Bilo bi zar ozbiljno i dosljedno i Crkve dostojno, kad bi se u jednu ruku doduše propovijedalo načela, ali bi se toleriralo da možda netko i od strane Crkve sudjeluje s takvim sistemom — bez obzira što ga osim toga još podržavaju masoni, komunisti i bogtepitaj tko! Naravski, kadgod se kuša pribjegavati distinkciji, kako se sudjelovanje u tome zlu ipak ne protivi Crkvi u slučaju da se tako spriječava još neko veće zlo, ili da se pomogne Crkvi: — takve su floskule, međutim, redovno bile oborene činjenicom, da je sve zlo teklo i dalje svojim tokom, osim što je nastalo još veće i novo zlo za Crkvu, koja je u narodu gubila pozicije, dok su brižni politički akcioneri taj gubitak pripisivali »floskulama i intrigama« masonerije (a pri tom nastojali prema njoj zadržati »katolički blagi ton«).

Ima li Crkva — koja u narodu, za narod i od naroda živi — svetu d u ž n o s t pripaziti da vlast u n a p r e đ u j e i š t i t i dobro naroda? Bilo bi to pitanje i suvišno postavljati, kad se ne bi radilo o konkretnoj provedbi te dužnosti. Jer provedba može biti nevaljana i kad su posve jasna načela, na pr. kad bi se napadalo kapitalizam samo izvana a ne također iznutra, ili kad bi se dirljivom toplinom govorilo o bijednima, ali bez dovoljne odlučnosti da im se pomogne, ili kad bi se crkveni službenici posve desinteresirali za vremenito dobro naroda, jer su duhovna dobra važnija, itd. U duhovna dobra idu svakako moralna načela i njihova provedba, a to može biti najuže povezano s pitanjem vremenitih dobara, kad ih na pr. neka vlast svome narodu oduzima; ona se time ogrješuje o svoju zadaću podržavanja pravednog reda, o čemu Crkva ima da vodi računa. Znamo da na pr. u pitanju nepravde nije zadaća Crkve samo ta, da objašnjava njezinu zloću (što je uglavnom jasno i nepravednima), nego ona m o r a d a z a š t i ć u j e n a r o d o d n e p r a v d e, ustreba li i sukobom, a ne valjda — bez kritike (po navedenom tekstu »Vijesnika«).

Zašto mora? Prvo, na temelju istine da je svrha njezinu opstanku oživotvorba moralnog dobra, drugo, jer ta oživotvorba ne prolazi bez borbe i sukoba. Dužnost svjetovne vlasti da radi na dobro naroda, znači eo ipso pravo naroda da kontrolira vlast i njezine čine: — i to je pravo dakle, od Boga! Je li Crkva samo zato tu, da deklarira ovu, i bez njezina auktoriteta jasnu logiku?! Zar su crkveni službenici mrtve trublje, ili živi borci za istinu i dobrotu? A borba je nešto konkretno: nije dosta da se općenito tumači kako je neka vlast u sukobu s Bogom, kada recimo zavarava narod s obećanjima, a čini suprotno; kad neke staleže i njihov pošteni rad omrazuje pred narodom; kad se prividno i djelomično brine za narod, a podržava korupciju; kad se pojedinci na račun vlasti obogaćuju u strahovitom razmjeru prema drugim radnicima (tako, da su pravi kulturni radnici prema njima prosjaci — kao gotovo sav narod); kada vlast zaštićuje sebe da ne mora ponesti odgovornost pred narodom, i tako dalje — onda se može istinska (ne tek markirana) borba voditi proti ovim zlima samo tako, da se ne mimoilazi zločince i konkretne njihov čine, na pr. da se ne prešujuće (ako negdje takav slučaj postoji), kako vlast onemogućuje pravo naroda na kontrolu time, što progoni narodnu štampu i narodne borce, a čak podupire nevaljalce i zlotvore naroda. — Možda bi Crkva u mnogo slučajeva bila nezavisna od korumpirane vlasti, pa joj u borbi s njome ni materijalni interes ne bi trpio, da je svojim radom sebi stvorila u narodu bolje pozicije, namjesto što je pripuštala da se u njezino ime vode izvjesne politike...

Moglo bi se reći, da Crkva po svojoj organizaciji nije u stanju nadzirati provedbu dobra odnosno suzbijati zlo. Kako će na pr. progoniti sve one, koji se ogrješuju o ljubav prema bližnjemu? — Taj je prigovor već zato neosnovan, jer Crkva de facto suzbija mnoga zla ne samo poukom, nego i drugim sredstvima, na pr. apelirajući na vlast, recimo pri suzbijanju bijele kuge. Baš ovo narodno zlo predstavlja jedno vrlo složeno ekonomski socijalno pitanje; jer uzročnik toga zla leži mnogoput upravo u ekonomskom stanju, koje onemogućuje podržavanje obiteljskog života. Koji su uzroci takvog stanja? Pred tim najvažnijim pitanjem ne može Crkva stati bez ikojeg odgovora, možda samo zato, što je za takvo stanje úglavnom odgovorna — vlast. Ne znači li u tom slučaju suzbijati kugu isto što suzbijati krivnju vlasti, koja u narodu podržaje socijalno neuredjene ekonomske razlike! Kako Crkva može vidjeti bijelu kugu, jednako (i bolje) može vidjeti njezin uzrok. — Ili uzmimo na pr. suzbijanje kletve. U tramvaju (punom djece, odraslijih djevojčica i drugih) čujem najodvratnije psovke, čak na pr. smrt Isusovu (» autohtona« tekovina). I prisutni je svećenik ovdje nemoćan, ali Crkva može i

mora kontrolirati, šta je »kulturno vodstvo« naroda dosad učinilo proti ovoj (bez obzira na ikoju vjeru) doista kulturnoj sramoti. — Crkva može vidjeti na pr. da li su logori, prisilni rad i druge kazne, predviđene za štetočince živežnim namirnicama, ograničene samo na ove (možda relativno neznatne) krivce ekonomskog zla u narodu, dočim ostaju netaknuti drugi uzročnici toga zla...

Crkva ima valjane razloge kad svoje svećenike upućuje da ne budu profesionalni političari, ali primjena i provedba toga načela može da bude nedosljedna i time štetna po auktoritet crkvene vlasti. Ne postupa dosljedno i u duhu toga načela onaj crkveni glavar, koji bi nekom svećeniku iznimno dopustio politiku — a pri tom da nitko nema prava po svojoj svećeničkoj i etičkoj svijesti smatrati njegovu politiku protunarodnom i nemoralnom. Jednako bi nedosljedno bilo, kad bi jedni crkveni glavari, recimo, sebi dozvoljavali posve suvišne stranačko političke brzojave i pozdrave, dok bi drugi upozoravali podređeno svećenstvo kako je »na štetu časti i ugleda svećeničkog i interesa crkvenih... istrčavati se u najradikalnijem smjeru ... zagrijati se za ekstremne političke strančarske struje ... kompromitirajući katoličku stvar«. Treba biti na čistu šta kompromitira katoličku stvar!

Ne bi jamačno bilo u interesu Crkve niti u skladu s navedenim načelom depolitizacije, kad bi, recimo, crkveni glavari i »odgojitelji« otpuštali valjane svećeničke kandidate zato, jer se oni ne slažu s njihovom politikom (naime svojih glavara), koja je »narodna« ukoliko je sretnim slučajem i režimska, a ta je politička vlast u neku ruku i dobrohotna spram Crkve. Na liniji ove, recimo otvoreno, materijalne dobrohotnosti moglo bi doći i do tako fatalnih zabluda, da bi na pr. službeni predstavnici Crkve tražili koooperaciju s masonsko-komunistički orijentiranim organizacijama, iako bi to bilo tek u neke paradne svrhe, gdje je bezizgledno da bi se koja kršćanska duša »obnovila« (i stoga ne bi opravdano bilo da, recimo, neka vanjska štampa donese panegirik o vjerskom »obnovnom pokretu«, koji je cijelom svijetu dika — kao nekoć »republika«).

Tako nam se u nebrojenim varijantama ukazuju konkretne mogućnosti političke orijentacije na osnovu moralnih gledišta. Prisiljena društvenim životom, Crkva udilj dolazi u prigodu da se politički opredjeljuje i stoga ona ne može izbjeći moralnoj obavezi, da ispituje svoju savjest da li smije podupirati neku političku vlast — i ako bi ju eventualno smjela sa jednoga gledišta, da li joj je to dopušteno sa drugoga, koje također potpada moralnom ocjenjivanju. Uzmimo da politička vlast i ne bi izravno rušila auktoritet Crkve, ali bi sve auktoritete među najširim slojevima naroda sustavno uništa-

vala svojim »naukama«, očito je ta vlast na zator sređenog života u Crkvi i narodu. Još ako narod prije ili kasnije mora uvidjeti kako je prevaren (primjerice na taj način, da dozna kakovo je istinsko stanje života onih tisuća poštenih, savjesnih, ekonomski dotučenih sitnih činovničkih radnika, koji su narodu zlonamjerno bili omrazivani, a kako izgleda životinjska trka za novcem kojekakvih propovjednika sacijalne pravice), može se i bez proročanskoga dara predvidjeti, da bi došao i dan obračuna sa Crkvom, koja nije narod pravodobno uputila.

Za političku je orijentaciju Crkve osnovna i najaktuelnija ova direktiva: Održanje morala u politici služi Crkvi sredstvom samoodržanja u narodu.

Stjepan Zimmermann.

PLAVI CVIJET

Sjećaš li se?
Pred mnogo proljeća
u zlatno jutro
darovala si mi plavi tvoj osmijeh
i jedan mali plavi cvijet:
— ne zaboravi me —!

Sad taj cvijet
leži do mojih nogu
pogažen.

I nikad,
nikad više neću gledati
kako bijeli oblačići
kao onog jutra
prolaze plavim nebom
Tvojih očiju.

Nikad više neću ljubiti.

M. Slade-Šilović.

O POKRETU I VOĐI POKRETA

1. Psihološki temelji svakoga historijskoga pokreta.

U svijetu ima mnogo pokretâ, pa je stoga vrijedno poznavati njihovu pravu narav i njihove temeljne osobine.

Prije svega treba biti na čisto s time, kako nastaje i kako se rađa neki pokret.

Veliki pokret nastaje u nesrećama i teškoćama, nesreća je majka svakog velikog pokreta. Na primjer, nacional-socijalistički pokret u Njemačkoj je nastao iz ruševina i strahota, u kojima se našla Njemačka poslije svjetskog rata godine 1918. Fašistički pokret je nastao u anarhičnoj sredini poslije istog svjetskog rata. Komunistički pokret je nastao u analizama radničke bijede. Pa kako ove nesreće i teškoće predstavljaju stanje, koje pokreti žele ukloniti, to je svaki pokret u reakcionom odnosu prema tom stanju pojava i činjenica, i prema tome, po svojoj naravi definira jedan novi skup pojava i činjenica, koji teži svojoj realizaciji.

Dakle po svom postanku u nuždi, potresu, u teškim kušnjama i težnjama i po svom reakcionom odnosu na postojeće stanje, nijedan veliki pokret nije luksus života, nego borba života. Narodi, zajednice i kontinenti bez velikih pokreta nemaju veličine i naročitog životnog značenja, pa je Evropa najsnažniji i najznačajniji kontinent upravo zato, što je pozornica velikih reakcionih pokreta na svim područjima života, i što je nosilac golemih drama i tragedija.

Druga stvar, vrlo važna, kod svakog pokreta je njegova revolucionarna narav. Samim tim što neki pokret nosi novo stanje života, samim tim je revolucionaran, i prema tome, onaj pokret, koji se odrekne revolucionarstva, t. j. ostvarivanja novih činjenica života mora izgubiti bitku, jer se odriče svoje naravi. Tako, na primjer, socijalna demokracija je posvema izgubila bitku i može se reći da je nestala, jer se prilagodila liberalizmu ,odrekla revolucionarstva i jasnog formiranja novoga stanja. A pokret, koji se odrekne svoje naravi umire kao dijete, a ne kao starac. Samo oni pokreti, koji su sebe usvijestili u revolucionarnim impulsima doživljuju starost. Pokret, kojega život apsorbira — nestaje, dok pokret, koji stvara život, taj ostaje.

Svaki pokret ima svoju ideju vodilju, kojom namjerava prožeti činjenice života i koju projicira u sve funkcije života. No, u ovoj problematici treba shvatiti, da pojedine ideje mogu biti znatno starije od samoga pokreta. Tako je, na primjer, ideja njemačkog nacinalnog jedinstva starija od nacional-socijalističkog pokreta i bila je već prije iznešena i zastupana, ali je tek u nacional-socijalističkom pokretu dobila svoju golemu životnu snagu. Iz ovakvoga i sličnih slučajeva može se za-

ključiti, da svakoj ideji nije uvijek vrijeme ostvarenja, nego da ona mora čekati izvjesne prilike, u kojima se može izraziti kao pokret. Dakle rađanje jedne ideje i rađanje pokreta u ovoj ideji nije uvijek istovremeno. Često se neka ideja dugo vremena iznosi najprije u nekoj literarnoj, naučnoj i filozofskoj formi, dok joj dođe vrijeme da se utjelovi kao pokret. Pa i rasizam nacional-socijalističkog pokreta je znatno stariji od samog pokreta. Rađanju pokreta prethodi veliko pripravljanje, i pokret se nikada ne pojavljuje kao da je pao iz oblaka, iznenada, nego ima svoju organsku logiku. Ni kršćanstvo se nije javilo iznenada kao veliki pokret, nego mu je prethodilo, da se ništa drugo ne spomene nego samo Ivana, »glas vapijućeg u pustinji«. Mi, dakle, u analizi pokreta jasno moramo razlikovati ideje pokreta i rađanje samoga pokreta kao dinamičnog utjelovljenja tih ideja. Da bi se ideja utjelovila kao pokret, stvar je posebnih prilika, jedne *historijske aktualnosti*, koja *organski* dozvoljava da ideja padne na plodno tlo. Već je rečeno, da je opći uslov za rađanje pokreta posebno stanje nesreće i teškoća, no — da bi upravo neka određena ideja u tim teškoćama mogla biti prihvaćena, moraju elementi te nesreće i tih teškoća biti u organskom odnosu sa tom idejom, mora se naći neka dinamična, životna, nužna, organska logika, koja povezuje te elemente sa tom idejom. Ali, jedva bi se moglo reći, da je ta organska logika osobito precizna. Više bi se moglo govoriti o nekom još potpuno neizraženom, genijalnom naslućivanju te životne logike, u kojoj se rađa pokret, i u kojoj se ideje kristaliziraju kao ideologija. Ideje njemačkog nacionalnog jedinstva, rasizma, stajale su tu, versajski ugovor, slom, komunizam, pad časti, židovi, dakle same nesreće također su bile tu, i u tome stanju, potpuno konfuznom, tek je genijalno životno naslućivanje, a ne precizna životna logika, dalo impuls za pokret.

U Italiji, na primjer, sam fašistički pokret više je životno naslućivanje, koje se postepeno kristaliziralo u ideologiji u analizama stanja i ideja, nego li precizna životna logika. Kako djeluju ideje, a kako pak konkretne prilike, da se izgradi i razvije to genijalno životno naslućivanje u uspješni pokret, jedva se može i dokazivati. Sigurno je samo to, da konkretno stanje pokreće u svojim elementima neke inicijative, i očevidno ih povezuje sa idejama koje lebde u zraku, jer je poznato, da mnogim ljudima padaju na pamet slični zaključci, koje im nameće ta životna logika; čak im pada na pamet, da bi sad trebalo nešto pokrenuti, pa se javljaju i paralelne akcije sličnih tendencija, što sve odaje logiku životnog naslućivanja, da bi to sve bilo dobro, poželjno i potrebno, ali, — da bi se čitava ta historijska logika stanja manifestirala kao uistinu genijalno životno naslućivanje, izgleda da se radi o *čovjeku*, koji će se sudbinski i historijski predati toj logici na život i smrt i koji tu životnu logiku osjeća genijalno, t. j. jednostavno i jasno, sigurno i nepokolebljivo. Tu se sad javlja odnos *između historijske ličnosti i historijskog stanja*, koju ne će nitko nikada moći dovoljno i konačno objasniti.

Zanimljivo je i apsolutno najvažnije za ispitivanje toga odnosa to, što se, na primjer, Hitler i Mussolini, a i drugi vođe osjećaju apsolutno *sigurnim* u dinamici svojega pokreta. Oni sami ne znaju zašto je tako, i izražavaju osjećaj svojeg sudbinskog određenja, t. j. sigurnog života u ostvarenju svojih ciljeva. Ta sigurnost, kojom vođa vodi neki historijski pokret od sitnih početaka ka najvećem uspjehu, uz strahovite zapreke, koje hiljadu puta mogu biti razlog da se sustane, pokazuje onu nerazriješivu tajnu veze između historijske ličnosti i genijalnog životnog naslućivanja, u kojem je vođen pokret. Skoro svaki takav vođa izražava za sebe, da je Bogom određen, što ne treba uzeti tako olako, jer čudno osjećanje vođa, da kroče apsolutno pouzdanim putevima, a potpuno su svijesni, da im manjka zato svako normalno i logično objašnjenje, pokazuje, da jest nešto, nama apsolutno nepoznato, što ih je sudbinski povezalo sa jednom organskom životnom logikom, koja hoće uspjeh i ostvarenje.

U ovom odnosu između vođe pokreta i samoga pokreta, vođa je genije pokreta, onaj koji iz dubine tajanstvene veze između sebe i historijske životne logike vadi određenja, misli, inicijative, razloge i putokaze. — Pitanje je sad, da li mogu veliki pokreti biti bez vođa. Sa najvećom sigurnošću može se smatrati, da nema velikih pokreta bez vođa. Već i u tom pogledu može biti, na primjer, jasno, da je sa čisto ljudskog gledišta papinstvo apsolutno smislena institucija, i to upravo sa karakterom nepogrješivosti. Tu narav pokazuju svi pokreti, jer samo na temelju *nepogrješivosti*, a ne na temelju običnog ljudskog uviđanja i dobronamjernosti može se izgraditi u jednom pokretu *disciplina*. U ljudskom društvu moguće su samo dvije velike discipline: disciplina iz straha, koja se previše često pokazuje u vojsci i diktaturama, i disciplina iz povjerenja, kojoj je izvor u pouzdanju i nepogrješivosti. *Pokret je pravi oblik velike discipline povjerenja i vjere u nepogrješivost vođe.* Vojska, na primjer, u kojoj vlada disciplina povjerenja je najbolja vojska, što su dokazali Cezar i Napoleon. Svakako bi bilo krivo gledati u ovim vođama pokreta neke lutke sudbine, historijske životne logike, jer su njihove lične kvalitete izvanredno izražene, velike i stvaralačke, a njihova je aktivnost i radinost besprimjerna. Njihov početak u stvaranju pokreta izvanredno je svijestan i voljan u tolikoj mjeri, da doista mogu nametnuti utisak, kao da je pokret isključivo njihovo stvaralačko djelo, u smislu neke umjetničke i umjetne tvorevine, nezavisne od svih prilika i organskih pojava, koje same iniciraju i nameću jednu aktualnu životnu orijenta-

ciju. Život traži pokret i zreo je da bude oplođen za pokret, no vođa je onaj koji nosi lična svojstva i psihološki kapacitet, s kojim se sudbinski može uklopiti u tu organsku životnu logiku i dati pokret. Apsolutno je nemoguće pristati bilo uz koju šablonsku teoriju, po kojoj jake ličnosti stvaraju povijest, ili teoriju, po kojoj su prilike sve, jer se tu radi o tajni, najvećoj tajni života, naime, kako se svijet razvija. Mi ne znamo ni za jedan dinamični zakon života, a vrlo mnogo od onoga, što se u tom smislu iznosi često su šablonska pomagala, pa čak i izvanredne slike, pomoću kojih mnoge stvari i dobro tumačimo, ali bit stvari jedva da otkrivamo. Mi znamo samo to, da čovjek može spoznavati i hoće spoznavati, da ima težnju ka nečem što smatra istinom o životu, ali mi ne znamo, zašto se nešto dešava ovako, a drugo pak drukčije. Otuda su konkretni oblici života zapravo stanja, koja odgovaraju shvaćanju ljudi o istini ili o istinama života. Po tome, dakle, svaki pokret smatra da nosi neku istinu o životu, i da je on u razvitku života nuždan i opravdan, no dokaz zašto to sve mora baš tako biti, i u čemu je bitna određenost za sve što se događa, ne može nitko dati. Mi vidimo to, da se svaki veliki pokret objavljuje ne samo kao istina o životu, nego i kao nosilac preporoda, t. j. on ma na kome području daje ozdravljenje i prilika i ljudi. Pokret pak koji nestaje pokazuje se kao laž i degeneracija. Iz toga bismo mogli zaključiti, da je u ljudskom društvu realan zakon o regeneraciji, i da se pokreti javljaju kao elementi toga zakona. I na prvi pogled bi se moglo činiti, kao da je cilj toga zakona uzdržavanje i ravnoteža u ljudskom društvu, no takav cilj sam po sebi nije filosofski dovoljno pun i za ljudski duh zadovoljiv; cilj je, dakle, nešto drugo. Razumljiva je primjedba, da možda te svrhotne ciljnosti, kojoj bi čovječanstvo nužno težilo možda ni nema, ali ona mora otpasti već i zato, što se djela i ljudi iz pokreta stalno ravnaju u nekim svrhama, pa je malo vjerojatno, da bi i cijeli ljudski život i život pokreta bili bez svrhe. Pitanje je sad samo, da li je ta svrhovitost dana kao nužda razvitku čovječanstva ili pak samo pojedincima. Ako je čovječanstvo kao cjelina izvan te nužde, onda je svaka organičnost ljudskog društva ili isključena ili je samo životinjske prirode, i tada bi za čovječanstvo zakon o regeneraciji bio zakon konačne svršenosti. Ako je pak čovječanstvo u toj nuždi razvitka, onda su i ljudi i pokreti u ciljnom funkcionalnom odnosu, te je prema tome i čovjek elemenat jedne iste zakonitosti, koja je zajednička i cijelom ljudskom rodu. Samo u ovakvom pogledu pokreti mogu imati svoju pravu narav, jer su u iživljavanju oko nekih istina i spoznaja organi te čovječanske zakonitosti. Što se pak tiče tih istina i spoznaja, mi ne znamo, zašto ih otkrivamo, a ne znamo ni zašto se u njima iživljavamo, što znači da u čovjeku postoji zakonitost, po kojoj čovjek mora otkrivati život, redati otkrića u vrijednosti, i boriti se za ostvarenje tih vrijednosti. No samim tim, što ljudi otkrića redaju u vrijednosti sasvim različito, te se prema tome u borbi za te vrijednosti suprotstavljaju, nastaje pitanje, da li zakon o regeneraciji, koji vrijedi za pravac razvitka čovječanstva ima tu narav, da on po toj naravi utječe na održavanje pravih vrijednosti obzirom na svrhovitost, te tako svojom naravi odbacuje ono što ljudi hoće utvrđivati i kao krivu vrijednost? Da li je zakon razvitka progresivna akumulacija onih vrijednosti, po kojima postupci i stanja čovječanstva teže svrhovitosti, ili su za taj zakon sasvim irelevantna sva spoznajna stanja i pokreti, koji definiraju ta stanja? Da li je vrijednost svih ideja vodilja sadržana u svrhovitosti? Po samim manifestacijama ljudi vidi se uvjeravanje i osjećanje, da se cilju može ići samo jednim, ispravnim putem, a ne svim mogućim putevima, te bi prema tome ovaj zakon čovječanskog razvitka tolerirao u svojoj naravi samo one »istine« i odgovarajuća stanja, koja čovječanstvo vode cilju. Dakle, taj zakon sve više otvara oči ljudima, jer po njem veće vrijednosti i prave vrijednosti daju svakoj novoj generaciji bolji uvid u pravac razvitka i u doista stečene i akumulirane zdrave vrijednosti života, t. j. u pravu narav zakona, koji je determiniran svrhotno. I to bi bila glavna zadaća toga zakona, što on ne da, da nevaljalo, nezdravo i degenerirano ima svoju konačnu i trajnu vrijednost, nego mora propadati, makar to nevaljalo, nezdravo i degenerativno mogu ljudi snositi i zastupati, jer svrha, cilj je ipak nešto drugo. Ali sad ostaje da se utvrdi, što je cilj, svrha? Svakako ono što hoće čovjek, odnosno ono što mora htjeti, jer svoju prirodu nije svrhotno sam odredio, niti zna zašto je ovakva, a ne nekakva drukčija. Po svemu sudeći, čovjeku je cilj, da bude sretan, bolje reći, čovjek želi da bude svijestan svoje sreće, da uživa u svijesnosti svoje sreće. Pitanje je sad, u čemu je sreća, što je narav sreće? Gledajući mnoge ljude, može se zaključiti, da je najviša sreća u spoznanju istine o svemu. Kad učenjak nešto otkrije, on je sretan, kad prosječni čovjek vidi, da se obistinjuje ono što je očekivao, on je sretan. Kao najvažnije pitanje ostaje, da li čovjek uopće može spoznati istinu o svemu? Budući da to do sada nije uspjelo ni jednome čovjeku, može se očekivati i tvrditi to i za budućnost, makar čovjek sve više spoznaje, — dakle čovjek ne može spoznati istinu o svemu, drugim riječima ne može biti apsolutno sretan. Spaznati istinu o svemu znači biti gospodar istine, znači znati sve ono što mu otkrivamo, tumačimo, stavljamo u zakone, hipoteze i t. d., a takvo spoznanje i takvo posjedovanje istine nije pokazao do danas nijedan čovjek, a nema ni najmanje pouzdanosti, da će takvo posjedovanje pokazati ma i jedan čovjek u budućnosti. Kako onda, da protumačimo pojave svetaca, t. j. ljudi, za koje se misli,

da su spoznali punu istinu, kako se to obično kaže. Prije svega mora se utvrditi, da oni ne znaju istinu o svemu, da nisu spoznali tu istinu, i da nisu postigli apsolutnu sreću, nego su oni ljudi n a j v e ć e v j e r e u Onoga, koji je za sebe rekao »Ja sam put, istina i život«, smatrajući da u toj vjeri nalaze pouzdani put ka spoznanju istine o svemu, t. j. spoznanju samoga Boga, kojega će lice gledati u raju. Stoga je problem vjere izvanredan problem. U svim pokretima v j e r a je jedan od najvažnijih faktora. Vođa pokreta je gospodar istine o svemu što se odnosi na pokret i život pokreta, i nitko to nije više od njega. Prosječni član pokreta vjeruje u njega i slijedi ga, i tko više vjeruje, bolje ga i predanije slijedi. Dakle, mjesto mogućnosti da čovjek spozna istinu, on vjeruje, i tom vjerom približava se čovjek već u svom vremenskom razdoblju konačnoj svrsi života, ka kojoj zakon o razvitku života upućuje čitavo čovječanstvo. Ali budući da vjerovanje nije spoznanje o istini, to ne može biti niti apsolutna sreća, nego samo pouzdanost čovjeka, da je u toj vjeri vezan i po mislima i po djelima i osjećajima sa svojom svrhom, a već to pouzdanje čini čovjeka blaženim. U svakom pokretu prosječni čovjek, vjerujući u vođu i slijedeći ga, smatra, da je sigurno vezan i pouzdano upućen onim ciljevima, koje kani ostvariti pokret. I za svaki veliki pokret najznačajnija je upravo ova vjera, koja stvara čudesa, a daje ljudima i osjećaje sreće, čak i kad daju svoj život, i upravo onda možda najveću sreću. Pokret, u kojemu nestane ova vjera, propao je, kao što je i svaki čovjek bez vjere uopće propalica. Ta vjera je najjači razlog jedinstva i discipline u pokretu, a sve drugo je tehnika, vještina i organizacija. Zato je osnovni cilj propagande u svim pokretima održavanje te vjere i pouzdanosti u vođu. I u tom pogledu nema nikakve razlike između fašističkog, komunističkog pokreta i katoličke Crkve. U fašističkom pokretu je Duce, u komunističkom Staljin, u kat. Crkvi Isus Krist i nepogrješivost Pape. Razumljivo je, svaki od ovih pokreta ima drugi smisao i značaj.

2. Tajna vođe.

Ako bi sad htjeli pokušati naći neko tumačenje o odnosu između historijske ličnosti i historijske inicijative, koju iniciraju elementi jedne životne logike, onda možemo pouzdano utvrditi, da su vođe nosioci besprimjerne vjere u to, da će ideje »lebdeće u zraku« upravo u konkretnom životnom stanju i organskoj logici roditi pokret i izvore uspjeha i ostvarenja. Prosječni pristaša vjeruje u vođu, a vođa osjeća sigurnost i pouzdanost svoga ostvarenja. Nijedan vođa ne može znati da će uspjeti, ali svi vođe vjeruju beskrajno, da moraju uspjeti, jer djeluju, ne u svojoj ličnoj volji, nego u životnoj logici. Kolikogod svaki vođa zna,

da ima golemu moć i vlast, svaki se osjeća oruđem nečega nepoznatoga, u čemu crpi beskrajno pouzdanje. Svaki osjeća svoju volju i svoju pamet najjačim instrumentima vječnosti, i po tome se svijesno smatra dijelom vječnosti i povijesti. Nije vjera vođâ vjera u sebe, nego je upravo vjera o s e b i i z a s e b e, d a j e o r u đ e v j e č n o s t i, pa da je dakle u sigurnosti, jer tko je u rukama vječnosti, siguran je da ne će nestati, dok ne izvrši svoju misiju. Da li je ovo istina, ne može se dokazati, ali zanimljivo je, da vođe žive i rade u tom osjećanju, i to najprije nesvijesno, a onda sve svijesnije i određenije, jer steći o sebi pouzdanu svijest kao o stvaralačkom faktoru sudbine ljudske, velika je stvar.

Ovu svijesnost vođa ne smije se pomiješati s ambicijom ljudskom, koja se prečesto pokazuje kod ljudi kao težnja, da bi zaigrali neku veliku ulogu u životu, da postignu veliki položaj, veliku moć i veliku vlast, pa kad im to uspije, onda si počinju koješta umišljati, praviti velike poteze i smatrati se najednom od Boga pozvanima, da nešto velika stvore. To su u dnu svega bijedne duše, makar bile ne znam kako bistre i talentirane. Vođu ne goni ambicija, da nešto velika postane, nego n e r a z j a š n j i v a u n u t r a š n j a s i l a, d a t o i t o m o r a o s t v a r i t i. V o đ a p o s t a j e v o đ o m p o t o m u, š t o v o đ a j e s t p o s v o j o j u n u t r a š n j o j v r i j e d n o s t i, n o s i l a c g e n i j a l n o g n a s l u ć i v a n j a, b e s k r a j n a v j e r a i s i g u r n o s t, n a j j a č a d i n a m i č k a v e z a i z m e đ u i d e j a i p r i l i k a. **V o đ e s e n e b i r a, n e g o s l i j e d i.** V o đ e s e n e p i t a, n e g o i m s e v j e r u j e. V o đ e n i t k o n e p r a v i, n e g o s u u v i j e k v l a s t i t o d j e l o, i z r a đ e n o n a u n u t r a š n j i m s i l a m a, k o j e i h g o n e u s t v a r a l a š t v o. V o đ a s a m s e b e n e r a z u m i j e, i a k o r a z u m i j e d a l e k o v i š e o d d r u g i h, i z n a s a m o t o, d a m o r a r a d i t i, i d a n e m o ž e p r e s t a t i r a d i t i. M a k a r i m a i z v a n r e d n o j a k u v o l j u, o s j e ć a d a m u j e o n a u k o p č a n a u n e k o j n e r a z j a š n j i v o j n u ž d i a k c i j e, i z k o j e j e n e m o ž e o s l o b o d i t i. V o đ a n e t r p i d i s k u s i j u, j e r j e d i s k u s i j i o s n o v s u m n j a, i s v a k i j e v o đ a a u t o r i t a t i v a n. V o đ a j e s v i j e s t a n t o g a, d a n e p o s t o j i z b o g s e b e i d a m u j e f u n k c i j a, d a i z g o r i u s v o j o j v j e r i i s v o m s t v a r a l a č k o m r a d u. O n j e z b o g d r u g i h i z b o g d r u g o g a, m a k a r s e s v e v r t i o k o n j e g a i u n j e m u. O n i p r i p a d a s v e m u i s v i m a, j e r j e s v e u n j e m u.

Vođa ide uspjehu preko zapreka i neuspjeha, u kojima svi mogu gubiti vjeru u uspjeh, osim njega, pa makar bila i pokolebana. V o đ a j e g e n i j v j e r e i p o u z d a n j a. Vođa radi sve sa najvećom preciznošću, ali ipak ne zato što zna da će zato uspjeti, nego jer vje-

ruje, da će uspjeti. Vođa radi sve precizno zato, što njegova priroda nije priroda kockara i buržijanca, koji također vjeruju u uspjeh, ali bez dovoljnih unutrašnjih razloga i razumne spreme. Upravo zato, što se ne razlikuju ove dvije prirode, često se mnoga djela vođa smatraju kockom, a i njih običnim kockarima. **Vjera i odluke stvaraoca nisu isto što vjera i odluke kockara.**

3. Dvije faze pokreta.

Utvrdivši, da se pokret rađa u nekim nesrećama i teškoćama, prirodna je stvar, da je u vođi najjače razvijen osjećaj i svijest o tim nesrećama. U njemu su i mržnja i bol i težnja ,da se iz tih nesreća izađe. On formira u sebi u početku na nejasan način osnovne metode i pokušaje prema onim idejama, u ostvarenju kojih vidi spas. Čitavi početni duševni proces ima narav težnje ka nekom *spašavanju*, i zbog toga je svaki pokret u svojim početnim psihičkim inicijativama pokret spašavanja, i svaki pokret nastaje kao takav, i u tom pogledu vođa se javlja kao spasitelj. U toj psihološkoj činjenici svijesni su svi članovi nekoga pokreta, i oni doista vjeruju u vođu kao spasitelja. Sam vođa je također svijestan ovakve svoje funkcije. U tom osjećanju spašavanja izgrađuje se pomalo pokret u orijentacije, kojima nije samo cilj, da pobijede onoga od koga se imaju spašavati, nego i da ostvare inicijative pozitivnoga karaktera, po kojima idejama se *pokret spašavanja* pretvara u *pokret ostvarivanja*.

U ovoj fazi pokret već mora pokazati svoju punu genijalnost. Ima naime puno pokreta, koji su izvršili djelo spašavanja, a kad su došli u fazu ostvarivanja i svoga aktivnoga i nezavisnoga života, onda su zatajili. Tako je, na primjer, bilo sa komunističkim pokretom u Španjolskoj. Tako je bilo i sa legionarskim pokretom u Poljskoj. Iz toga moramo zaključiti, da pokreti imaju dvije faze: fazu spašavanja i stvaralačku fazu. Često se dešava, da pokreti spašavanja dođu do vlasti, pa se uslijed nesposobnosti za pravu stvaralačku fazu počinju manifestirati kao *diktature i nasilja*, koja vuku svoje *opravdanje i moralni kapital* iz djela spašavanja, a ne iz konkretnih stvaralačkih vrijednosti. Međutim pokret ima vrijednost samo u *neprestanom iskazivanju djela*, koja mogu opravdavati autoritet, jedinstvo i povjerenje. Čim takva djela nestanu, narav pokreta je mrtva, i može ostati samo nasilje. Svakako ovdje treba biti na čistu s time, da je vjera spašavanja u nesrećama uvijek jača od vjere normalnoga ostvarivanja, a to zato, što mnoga ostvarivanja nemaju takav značaj da mogu svojom nužnošću ili snagom zaokupiti duševnost čovjeka. Samo je još jedna vjera jednako jaka, pače možda i jača, a to je vjera pobjeđivanja i uspijevanja. Zato svi pokreti izbjegavaju ostvarivanja tako zvanog normalnog karaktera, nego svim djelima i inicijativama daje značaj spašavanja, pobjeđivanja i uspijevanja. Ako mnogim djelima i manjka taj značaj u dovoljnoj mjeri, pomoću izvanredne propagande se to već učini. Pokreti, koji nijesu izvršili djelo spasa, djelo pobjede i djelo uspjeha, to su osobe, umrle u dječjoj dobi, pa makar u svojoj jezgri bile i genijalne, ipak su kao genijalna djeca, rano umrla.

4. Pokret — stvaralački faktor masa.

Za svaki pokret vidimo, da je *masovna pojava*, i pokreti, koji nisu masovne pojave, jedva nešto znače. U samoj činjenici nesreće i teškoća, u kojima se neki pokret rađa obuhvaćen je uvijek znatan broj ljudi, čitave socijalne skupine i grupe, pa je sasvim razumljivo, da neki vođa računa na sve te ljude u postizavanju uspjeha. Vođa se mora obznaniti svim ljudima, vođa mora dovesti u živu svijest narav nesreće i poteškoća, vođa mora dati idejni pravac spasa, vođa mora stvoriti čvrsti organizam i djelotvornu dinamiku; jednom riječi vođa mora stvoriti jedno tijelo, jednu svijest, jedan organizam, jedinstvo, vjeru, disciplinu i djelotvornost. Vođa se dakle javlja ne samo kao simbol novoga stanja, nego kao najjači dinamični elemenat novoga stanja. Vođa stvara jedinstven duh i oblike u ljudima i za ljude svoga pokreta. On mora postići, da u pokretu svaki pojedinac sudjeluje kao *jedna duša*, a ne kao jedno ime, kao apsolutni sudionik, a ne kao glasač, zanovijetalo, kritikant, vječno pitalo i kolebljivac.

U ovom pogledu pokreti se javljaju kao posebne masovne pojave, za koje je bitno, da nose narav *jednostavnosti*. Naime, pred masom su dva važna problema: njen *ulazak* u ideje i spoznaje, i njeno *djelovanje* u različitim idejama i spaznajama. Oba zadatka izvršava pokret. Masa kao skup pojedinaca je anarhični kolektiv, u kojem ključaju različiti dodirni elementi, težnje, nastojanja, osjećaji, pokušaji, očekivanja, uviđanja, i t. d., no pokret stvara iz svega toga *jednostavnost u jedinstvu*. Sve to anarhično stanje pokretom se ujednostavljuje, sva masa dobiva jednoznačni pravac dinamike. Pokretom, masa se usvješćuje u jednostavnim i jedinstvenim idejama i ostvaruje ih. No onaj temeljni izvor nesreće i teškoća uvijek vrijedi, jer njima je dano jedno jako i psihološki nužno historijsko stanje, iz kojega se može organski izvršiti jednostavno tijelo pokreta. Ova pojava jednostavnosti beskrajno je važna za razvitak čovječanstva. Svi mi, naime, znamo, da se čovjek u nekim vremenskim razdobljima nalazi usred mnoštva ideja, rasprava, nastojanja, da se upravo ne može snaći, te naprosto ne zna kud bi se okrenuo, što bi mislio, tko ima pravo, tko krivo, što je dobro,

a što zlo. Čovjek instiktivno osjeća težnju za jednostavnošću, jer u toj zbrci kompliciranih iznošenja, natezanja i dokazivanja smućuje se i ne može naći neki sređeni, jednostavan orijentacioni pravac djelovanja, koji bi mu mogao zaokupiti jednostavno i jasno, i osjećaje i znanje, i vjeru i disciplinu, čitavu njegovu duševnost, i učiniti ga vrijednim, važnim i konstruktivnim. Tu psihološku težnju čovjeka riješava pokret, i zato je on *dogmatičan*, jer ono što je čovjek jednom prihvatio u pokretu kao jednostavnu istinu, o tom više ne želi ni sumnjati ni diskutirati, nego samo kao dogmu ostvarivati. Zato nema pokreta sa deset ili sto ideja, nego samo sa jednom idejom, — jadnostavnom, koja se najčešće izražava u parolama (krilaticama). Istina je doduše, da ova težnja čovjeka za jednostavnim i kondenziranim ne odaje za čovjeka neku njegovu visoku duševnu kvalifikaciju, jer njom pokazuje čovjek otpor proti dubokom razmišljanju i vaganju svih prerazličnih ideja, koje se javljaju i u njemu i oko njega. To je osobina prosječnog čovjeka mase: jednako radnika, seljaka i tako zvanog inteligenta. I kao organski nadomjestak te lične sposobnosti razmišljanja, odlučivanja i uspijevanja, *masa traži pokret*, da bi i ona došla do izražaja. I za čudo, svi ti prosječni pojedinci, dok su bili prepušteni sebi, jedva su nešto značili, za nešto se odlučivali, nešto značajnijeg ostvarivali, — u pokretu se najednom preporađaju: odlučni su, sposobni za djela i ostvarivanja, za inicijative, spremni za rad i žrtve, kakve ni sami nisu mogli očekivati. Pojedinci iz anarhične mase, neodlučni, rezignirani, slabići postaju po pokretu ljudima iznad svoje normale. Pokret se, dakle, pojavljuje kao *stvaralački faktor masa i kao nosilac idejnog razvijanja i sazrijevanja masa*, te tako po pokretu i kroz pokret masa, pojedinac prihvaća mnoga spoznanja, proti kojima je prije pokazivao otpor ličnog i samostalnog razmišljanja i snalaženja u različitim idejama. Pokret pojačava duševne snage pojedinca u pokretu i čini ga većim, nego što je bio prije. Pokret je organizam djelotvornosti masa i najjača škola masa. Vođa je najviši učitelj i najjača djelotvornost. Po pokretima, masa je našla oblik i metodu da postane stvaralačkim faktorom. *Tako zvane stranke nisu zadovoljavale mase, i stranke su bile tapkanje u mraku, traženje pravih oblika i metoda.* Stranke ne samo da nisu shvatile različite psihološke zakone masa, nego su još povećavale zbrku, naročito u pogledu zakona jednostavnosti i zakona o vođi. Stranke su unosile anarhičnost u masu, imale su predsjednike, koji danas jesu, sutra nisu; ljude, kojima su manjkali svi atributi vođa. Stranke su se oštro borile, a onda bi pravile sporazume, odstupajući često upravo od onoga, zbog čega su potezale masu u borbu, stvarale su koalicionaške vlade, koje su svaki čas padale, te su gubile povjerenje i autoritet, dakle opet nešto vrlo od-

lučna; stranke su birale za predstavnike vlasti simbole u obliku slabih predsjednika republika ili paradnih kraljeva, i t. d. Stranački život je pokazao prilično nerazumijevanje psihologije masa. Masi je doduše utuvljivano u glavu, da ona sudjeluje u vladanju nad samom sobom time, što jednom u par godina baci kuglicu ili papirić u kutiju, i što po većinskom broju tih papira dade pravo nekim ljudima da vladaju. Pri tome duševnost masa nije bila ni u kakvom *gibanju*, jer predizborno natezanje ne može se nazivati ozbiljnim masovnim gibanjem. Masi je laskano i lagano različitim demagoškim trikovima, da bi se dobili njeni glasovi, čime se nije izazivao stvaralački elan, nego se davala važnost neizrađenoj masi i prečesto sumnjivom zadovoljavanju masa.

No masa je ipak tražila stvaralaštvo i neprestano duševno i fizičko djelovanje i sudioništvo u događajima života. Tražila je jednostavnost, autoritet vodstva i angažiranje svoje vjere i povjerenja u nepogrešivosti i odlučnosti. Masa je tražila da bude u neprestanom gibanju, prosječni pojedinac nije htio da bude sam, *osamljen sa svojom dušom*, nego da bude dio cjeline, t. j. ono čemu odgovara njegova priroda. Pokret je to ostvario, i zato se u pokretu najbolje očituje psihlogija mase u težnji za stvaralaštvom i djelovanjem, u težnji da bude organski dio cjeline. Liberalizam i individualizam su stvorili mogućnost, da masa postane faktorom povijesnog događanja, ali taj liberalizam nije znao što bi učinio s tom masom, pa da ona postane konstruktivna i aktivna. Liberalizam nije bio sposoban masu oblikovati i dati joj jedinstvenu dušu, t. j. učiniti od nje *jedan organizam*. Pokret je svakako organizam, a ne samo organizacija. Organizacija je više umjetno-tehnička pojava, no pokret je organizam, jer ima dušu i jer se rađa, razvija, raste, zrije, stari, boluje i raspada. Pokret je dinamično stanje u neprestanom gibanju i razvijanju. Zato pokret nije oblik, kao što je to kod organizacije, nego mijena oblika, kako se razvija. Ništa nije smiješnije za pokret od ustavâ, t. j. bezbroj poslaganih paragrafa, što je vrlo karakteristično za organizacije i stranke, — jer je pokret u neprestanom razvitku i stvaranju, i u neprestanom zahtjevu za novim oblicima i ustavima. On ima jednu, dvije dogme, cilj ,ali ima i život i razvijanje, koje traži česte izmjene tako zvanih ustava i zakonskih odredaba. Za pokret nijedan ustav i nijedan zakon nisu ciljevi života, kojima bi se pokret mogao podrediti, nego su samo konkretna i ondavremena tehnička i organizacijska sredstva i pomagala. Pokret naime živi iz svoje ideje, duše i vođe, a ne iz ustava i zakona. Pokreti se zato mogu vrlo dobro cijeniti po tim ustavima i zakonima, jer se iz njih može razabrati dinamika pokreta, ali ipak bitno je upoznati dušu, koja je oblikovala i stvarala te zakone.

Veliki pokreti najteže dolaze do svoje duše, t. j. do duše, koja nije ni ista ni slična čovječoj duši, jer dušu pokreta stvaraju ljudi. Nije to tako jednostavno kao kod čovjeka, koji ima dušu čim se rodi. Duša pokreta se rađa dugo vremena i vrlo teško. Iz svih onih dodirnih elemenata, svojstvenih za stanje nesreće ili teškoće treba formirati jedinstvo težnje, jedinstvo osjećanja, jedinstvo dinamike u mnogim ljudima, što nije laka stvar. Zato su počeci svih pokreta, moglo bi se reći jadni, slični betlehemskoj štalici. Nekoliko ljudi, konfuzno, neodređeno, u tapkanju pojačava u sebi svjetlo genijalnog naslućivanja, bori se, spotiče se, pokušava, kao malo dijete, pravi gluposti, nespretnosti, dok se ne osovi u zrelu duševnost i dinamiku. Krivo bi bilo smatrati, da je vođa duša pokreta, jer u jednom formiranom pokretu i vođa postaje dijelom te zajedničke duše. Što se pokret više učvršćuje vođa je sve manje nezavisan, makar on vodi dinamiku te duše. Ništa nije nesmotrenije, nego li smatrati ,da vođe pokreta odlučuju ono što oni hoće, posve bez brige i samovoljno. To rade diktatori. Naprotiv vođa upravo po tome, što je postao dijelom te duše pokreta, vadi iz nje kao cjeline ono, što zna da pokret može htjeti i podnijeti. Poneki ljudi misle, da vođe rade i odlučuju ono što im padne na pamet. Naprotiv, ti bi ljudi trebali znati, da vođe veoma mnogo konzultiraju tu masovnu dušu, te vode računa u svojim pothvatima o svim elementima te duše, o jedinstvu, vjeri, pouzdanosti, organskoj sposobnosti mase za taj pothvat i t. d. Pa kad se odlučuju na nešto za što osjećaju, da nije zrelo i razvijeno u toj duši pokreta, oni poduzimaju golemu propagandu i odgojnu akciju, da tu dušu osposobe za namjeravani pothvat, naravno u koliko taj pothvat nije u sukobu sa idejom vodiljom. Odluka dolazi iznenada, ali pripravnost za tu odluku obično je prilično duga i veoma brižna. Otuda je disciplina organska i spontana. Održavanje te duše pokreta nije laka stvar. Čovjek dok živi ima dušu, ali pokret umire, kad izgubi dušu, i zato vođe pokreta veoma mnogo vode računa, da duša pokreta ne umre, i da oni ne budu diktatori, nego doista vođe. Održati autoritet, jedinstvo, vjeru, jednostavnost idejnu, voditi dinamiku spasa, pobjede, uspjeha, za vođu su najvažnije stvari u pokretu, jer prava tragedija za pokret nastupa, kad si vođa umisli, da ima vlast, pa mu je nepotrebna duša pokreta i počne zanemarivati elemente duše. Čim se to počne u pokretu dešavati, onda je to siguran znak, da je sam vođa zadao pokretu smrtni udarac, i da pokret ide svome kraju, bez obzira na njegovo dosadašnje trajanje, na njegovu starost i dosada izvršene zadatke i uspjehe. Najveći pokret, sa najvećim uspjesima mora u ovome slučaju propasti, jer nema pokreta bez duše pokreta. Može ostati sjena u obliku organizacije, u kojoj su ljudi ostali članovi bogzna zbog kakvih razloga koristi, straha ili sentimentalne ustrajnosti, ali pokreta više nema, t. j. nema razvijanja, zrenja, konstruktivnosti, djelotvornosti, žrtava, nego ostaje mehanički zbroj pojedinaca, gdje je svaki sa svojom dušom, koja počinje osjećati sve više sebe, a sve manje pokret, koja počinje mrmljati, kritizirati, vođu analizirati, prezirati, i definitivno s njime i sa pokretom obračunavati, pa čak željeti njegovu propast i raditi za tu propast. Organizam je nestao, a diktator se još može držati; no sad ne više kao genijalni stvaralac, nego kao nasilnik, izlučen iz duše pokreta.

Ima mnogo znakova po kojima se može posve sigurno zaključiti, da je neki pokret u nestajanju. Ali dva najjača znaka bez sumnje su, kad vođa izgubi autoritet i kad nestane vjere u pokretu. Inače pokret počinje nestajati, kad se izgubi ma koji od prije iznešenih elemenata, koji predstavljaju narav pokreta.

5. Revolucionarni karakter pokreta.

Sa općeg gledišta o razvitku čovječanstva i pojedinih skupina u čovječanstvu, pokreti su očiti napredak, jer su pomoću pokreta kristalizirane forme, kristalizirane ideje i sve je više ljudi stvaralački ušlo u život. Pokreti su dakle stanja čovječanstva, po kojima se danas može promatrati njegov razvitak, i zato je na mjestu filozofija tih stanja, filozofija pokreta. Ne smije se naime zaboraviti, da pokret sa svojom dušom i dinamikom predstavlja jedan totalitet, jedan potpuni organizam, iz kojega struji aktivizam na sva područja javnoga života, na ekonomski život, kulturu, moral, znanost, pravo, filozofiju, književnost, umjetnost i t. d. Iako na oko izgleda da pokreti sebi podređuju sve te elemente ljudske duševnosti, ipak nije u osnovi tako, nego naprotiv iz organizma pokreta organski se razvija sva djelatnost u različitim smjerovima. Istina je doduše, da za veoma mnogo ljudi totalnost pokreta znači nasilje, no to je za one ljude, koji nemaju dušu pokreta, ili onda kad pokret umire, pa vodstvo pokreta želi na svim područjima ljudskog stvaralaštva diktatorskim metodama nametnuti različite tendencije. Književnost i umjetnost, na primjer, koja se razvija iz duše pokreta stvarno je slobodna. No kad diktatori nameću svoje tendencije književnicima i umjetnicima u mrtvom pokretu, to nije ni sloboda ni stvaralaštvo. Ne treba tu miješati obračun pokreta sa neprijateljima, jer ono stanje, koje nosi jedan novi pokret, jeste stanje, koje hoće pobjedu nad nekim drugim stanjem ,dakle nad kulturnim, moralnim, filozofskim, umjetničkim, pravnim zasadama i ustanovama toga pokreta. Naravna je stvar, da pobjeda novoga stanja predstavlja za sve predstavnike, zasade i ustanove staroga stanja diktaturu i nasilje, jer ovi imaju drugu dušu,

druge vođe i druge poglede. Razumvljivo je, da se, na primjer, nacionalistički pokreti pokazuju kao nasilje i diktatura prema slobodnozidarskom i komunističkom pokretu, kao uostalom i obrnuto. Iz ovoga zaključujemo na jednu logičnu osobinu pokreta: pokreti su *isključivi, netolerantni*, što izlaze iz osnovne težnje o pobjedi i o revolucionarnoj preobrazbi jednoga stanja i poretka u drugo stanje i poredak. Jer, jedan pokret historijski i stvarno pobjeđuje tek onda, kad izvrši revoluciju, t. j. kad pokaže aktivnost svoje duše u onim ciljevima za koje se je borio, i kad obračuna sa starim stanjem. Sâmo osvajanje vlasti ne mora značiti pobjedu pokreta, jer posjedovanje vlasti je vanjska strana pobjede, dok je unutrašnja i stvarna strana pobjede *u izvršenju revolucije, t. j. u stvaranju novoga stanja u svim područjima javnoga života*. No stvaranje novoga stanja nije *mehanički posao*, t. j. on se ne može izvršiti prostim naređivanjem i naprečac, nego je ono oduži, dinamički proces. Otuda je narav pokreta u tome, da je on neprestana *stvaralačka dinamika*. Niti se može naprečac stvoriti nova kultura, nova književnost, nova umjetnost, novo pravo, novo ekonomsko uređenje, jer to naprosto ne ide, budući da se sve ove stvari moraju *u svakom čovjeku pokreta rađati i izrađivati*.

Dakle novo stanje je proces nastojanja, kontinuirane revolucije. Nisu svi članovi pokreta genijalno usviješteni o problematici revolucije kao vođa, nego moraju zreti i razvijati se, pa onda u najzrelijoj dobi davati i stvarati. Istina, po nekim se pojavama može već u početku vidjeti revolucionarni nastup novoga stanja, ali ta etapa je zapravo stvaranje uslova, u kojima će se stvarati punina sadržaja duše pokreta. Ako na primjer neki nacionalistički pokret makne slobodne zidare iz javnoga života, onda to nije još nikakva revolucija, nego je tek izvršen jedan od uslova, da bi mjesto stvaralaštva slobodnih zidara moglo doći stvaralaštvo, koje će zapravo u pozitivnim djelima manifestirati novo stanje. Veliki pokreti ne mogu svoju revolucionarnost i stvaralaštvo pokazati samo *negativnim* djelima, t. j .protjerivanjem onoga, zabranjivanjem ovoga, nego tek određenim i bogatim proizvodima svoje duševnosti u svim područjima života. Treba dakle u ocjeni pokreta uvijek voditi računa o *pozitivnim* stvaralačkim inicijativama u *dužem* vremenskom periodu. Ovaj proces neprestane revolucije pokazuje zapravo pravu genijalnost nekoga pokreta, i tu vođa i njegovi pomagači moraju pokazati besprimjernu historijsku veličinu. Pokret, koji ostane bez ove revolucije je beznačajan pokret, kao i njegov vođa i njegovi pomagači.

6. Umor, bolesti i teškoće pokreta.

U životu pokreta osobito je jedna stvar važna, posve psihološke naravi: kao što se čovjek može umoriti, tako se i *pokret može umoriti*. Ako se čovjek previše sili na neki rad, na koncu mu dosadi, i on ga bude sit. Tako je nešto slično i u pokretu. Na primjer, pokret koji se dugo bori za svoj cilj, sa neprestanim duševnim upinjanjima, žrtvama, zaprekama, neuspjesima, može se umoriti, što rodi ne samo malaksavanjem masa i prosječnoga čovjeka, nego zna uroditi i s lomom samoga vođe, a vrlo često i redovno malaksavanjem njegovih pomagača, što se osobito pokaže, kad imaju u izgledu makar kakav polovični uspjeh, koji bi im mogao pružiti barem neko moralno opravdanje, umirenje savjesti i donekle častan izlaz. No umor može zahvatiti i pokret, koji se nalazi u posjedu vlasti, u pobjedama ı uspjesima. Kao što nogometna momčad ne može neprestano igrati utakmice, i kao što se ona može preigrati, pa izgubiti elan, volju i živu dinamičnost, tako to može biti i sa pokretom. Kao svaki organizam i pokret ima ograničene fizičke i duševne mogućnosti, o kojima se mora veoma mnogo voditi računa. U tom organizmu može doći do umora, do malaksalosti, do sitosti i dosade uslijed prevelike fizičke i duševne prenapetosti i iscrpljenosti, pa makar se radilo i o pobjedama i uspjesima. Zato je revolucionarni proces i dinamika pokreta moraju imati razborite predahe, odmore, pače veselja i popuštanja, kako bi se u nužnim časovima raspolagalo sa potrebnim elanom i svježinom. Vidi se, da neki današnji pokreti vode vrlo aktivno i svijesno računa i ovoj stvari.

Značajna je stvar, da se u pokretu javljaju i *bolesti*, čak vrlo teške i opasne, koje treba liječiti. To su teške stvari, o kojima je još teže govoriti, jer kolikogod pokreti imaju jedinstven cilj i jedinstvo organizacije, ipak se u njima javljaju i razilaženja, jer mogućnosti i kombinacije su različite za veoma mnogo važnih stvari. Pa i sam čovjek, posve samostalno i jedinstveno biće, može imati vrlo različite poglede u postizavanju mnogih stvari. Danas mu se čini da bi ovako bilo ispravno, sutra već sumnja u to, a prekosutra je uvjeren upravo u obratan postupak. Tim više je to vjerojatno za golemi organizam pokreta, u kojemu konačno sudjeluju vrlo jake ličnosti, ravne po ugledu, radu i sposobnostima samome vođi, pa čak u nekim stvarima mogu pokazivati i stanovitu nadmoćnost. U svim ovim slučajevima obično se radi onako, kako to odgovara naravi pokreta, t. j. vrše se takvi postupci, koji osiguravaju autoritet vođe, jedinstvo i disciplinu. No najteže bolesti za pokret nastupaju od vođe, kao uostalom i zdravlje pokreta. Može se desiti, da vođa, opijen vlasti, počne zapuštati održavanje svih onih elemenata, koji čine snagu i zdravu narav pokreta. Da bi se to popravljalo mnogo mogu učiniti njegovi glavni suradnici.

Na unutarnju snagu pokreta povoljno utječe i sam broj članova pokreta. Istina, za vođe pokreta posao i rad se znatno komplicira, ali svaki se član pokreta osjeća nekako jačim, ako vidi, da ih je u pokretu mnogo, a ne malo. O toj činjenici mnogo vode računa vođe pokreta, pa nastoje, da se pokret fizički ojača čak i onda, kad im to nije više potrebno za izvršenje odlučnih zadataka.

No pokret nema ambiciju da se povećava samo iz razloga ovoga fizičko-brojnog utjecaja nego iz posve idejno-revolucionarnih nastojanja, koja idu za tim, da se ostvari novo stanje. A ostvarivanje novoga stanja ne pokazuje se samo u stvaranju uredaba i zakona, nego u tome, da što više ljudi, u kojima pokret želi ostvariti svoj revolucionarni imperijalizam, postanu dinamičkim članovima duše pokreta. Pokret želi u svom najdubljem temelju, da ostvaruje novo stanje organski, psihološki, osvajanjem ljudi za svoju narav, a ne nasiljem. I upravo po ovoj svojoj naravi pokreti se ne mogu smatrati diktaturama i despocijama. Da je ovo istina, dokaz je to, što svi veliki pokreti osvajaju, pa čak i svoje bivše najveće neprijatelje. Osvajalačka narav pokreta, u smislu psihološkom, vrlo je istaknuta. Pokret, koji izgubi moć osvajanja, slabi, stari i nestaje, ili se hvata nasilja i diktature.

Iako je skoro suvišno govorti, mora se istaknuti i ovo, jer se i to događa. Ima naime pokreta, koji napuste ili sasvim izvrnu ili zamagle svoju ideju vodilju, u kojoj se pokret rodio, i u kojoj je razvijena duša pokreta. U tom pogledu postoji naime jedno odlučno nerazumijevanje.

Duša pokreta nije isto što i duša čovjeka. Duša čovječja može podnijeti, da čovjek promijeni svoju temeljnu ideologiju, ali duša pokreta to apsolutno ne može podnijeti. No poznato je, da i čovjek vrlo teško podnosi promjenu svojih životnih ideja, pogotovo, ako je doživio razočaranje. Duša pokreta uopće ne pozna promjene i razočaranja, jer je ta duša sastavljena samo od jedne jedine ideje, ideje vodilje u kojoj se pokret rodio i razvijao. Promjenom ideje vodilje duša umire i pokret nestaje. Uzalud vođe pokreta pokušavaju svim mogućim mjerama održati pokret, jer je to nemoguće, budući da je pokret ostao bez svoje duše. Nova ideja vodilja može biti samo novi pokret, ali apsolutno ne onaj isti, jer nova ideja vodilja predpostavlja ostvarenje drugog i drukčijeg stanja, nego li što je htio bivši pokret. Ima vođa, koji ne razumiju ovaj zakon o pokretima.

Za svaki veliki pokret karakteristično je, da on razvija u sebi posebni, elitni dio pokreta. Pokret je naime organizam, koji mora imati svoju kičmu, ali sastavljenu od živih ljudi. Ti živi ljudi moraju pokazivati i imati neke istaknute osobine, da bi mogli biti kičma pokreta, elita pokreta, prvaci, vođe pokreta. Njih se posebno odgaja i razvija među ljudima, za koje se nalazi, prema pokazanim djelima i sposobnostima, da bi mogli zauzeti kičmeni, t. j. odgovorni i vodstveni položaj u pokretu. — Ovo je dosta poznato i jedva da postoji koji pokret, koji ne bi bio svijestan toga.

Karakteristično je za ozbiljne pokrete i to, da oni žele i svom snagom nastoje produžiti svoju dušu u omladinu, čime pokazuju tendenciju za održanjem i produžavanjem. U tom pogledu treba biti na čistu sa jednom od najozbiljnijih pojava u vezi sa pokretima, t. j. sa starošću pokreta. U principu svi ljudski pokreti su smrtni i prema tome imaju svoju vremensku granicu života. To znači, da se ne mogu produžavati nikakvim podmlađivanjem. Pita se sad, kad nastaje smrt bezuslovno? Ako hoćemo na ovo odgovoriti, onda ne smijemo misliti na to, da li je vođa nešto skrivio, ili je nestalo vjere i jedinstva, i sve ono što je do sada iznešeno, nego moramo historijski utvrditi, kad pokret mora nestati. Napred je rečeno, da su pokreti organi razvitka ljudskog društva .Pa, kad jedan pokret, makar i najbolje organiziran i sa najboljim pametima, postane okamina za razvitak ljudskog društva i izvor velikih nesreća, ekonomskih, moralnih, kulturnih, nacionalnih i socijalnih, on onda mora umrijeti, jer je u čovječanstvu težnja za zdravljem realna, i jer je zakon o regeneraciji realan. Na primjer, čitav liberalizam, uzet kao pokret i kristaliziran u slobodnom zidarstvu, kao intelektualnoj i plutokratskoj eliti, mora umrijeti i ne može se produžiti nikakvim podmlađivanjem, jer je postao izvorom velikih nesreća i teškoća u čovječanstvu, u kojima su se rodili novi pokreti. Dakle, historijsku realnost za podmlađivanje i produžavanje imaju samo oni pokreti, koji prije svega raspolažu sa punijom idejom, bogatijom po svojem unutrašnjem sadržaju, koji u toj ideji razvijaju neprestano sazrijevanje i stvaralaštvo, t. j. uvijek su za razvitak čovječanstva nosioci zdravlja, i bogatog oplođivanja čitavog javnog života. I pod ovaj opći i vrhovni zakon treba staviti sve ono što je rečeno o pokretima.

No pokreti u osvajanju omladine gledaju ne samo mogućnost produžavanja, nego i lakšeg osvajanja i pouzdanijeg osiguranja za pokret. Lakše je naime osvojiti nesebičnu nepokvarenu, idealističnu omladinu, sa prirodnim kapacitetom elana i dinamike, nego li stare ljude, koji mnogo računaju, i ne sjevaju ni velikim idealizmom, ni velikim elanom, a pogotovo je lakše osvajati omladinu, nego li protivnike, koji su već ogrezli upravo u grijesima, koje pokret pobija. I takva je omladina daleko pouzdanija, nego li svi starci i svi bivši protivnici.

U ovom osvajanju omladine vrijedi isti razlog o rađanju pokreta, dok je i omladina živi sudionik nesreća i teškoća, no sasvim je drukčije sa omladinom kasnijih generacija, koje imaju ulaziti u pokret, kad je ovaj već u fazi ostvarivanja novoga stanja. Tu se omladinu osvaja na

više načina. Prije svega pokret ih psihološki vraća u stanje teškoća, u kojima je pokret nastao, i time im formira dušu odgajanjem, t. j. usvješćivanjem u proces životne dinamike, kroz koji je prošao pokret. Zatim ih osvaja konkretnom dinamikom pokreta, i njegovim stvaralačkim inicijativama. Ipak najjače se omladina uvlači u pokret, ako i ona proživi i stvarno doživi makar i u manjoj dramatičnosti početni karakter pokreta. To se postizava uvlačenjem omladine u borbu prema onakvim sličnim nesrećama i teškoćama, u kakvim se pokret rodio, a kakvih se uvijek nađe. Naravna stvar, da je tako što nemoguće u starim, ustaljenim pokretima, pa zato u takvim pokretima i nema mnogo omladine, jer usvješćivanje u prošlost i dramatika normalnoga života nisu dovoljno jaki impulsi, da bi se stvorila generacija slična ili jednaka onoj, koja je izašla iz borbe. Stoga je za stare pokrete, pa makar im idejna aktualnost još imala vrijednost i makar da postoji mogućnost historijskog obnavljanja i pridizanja, najopasnije da izgube vlast i poziciju u javnom životu. Ne bude li u to vrijeme pravoga vođe, pokret može zahiriti i nestati, i može proći dugo vremena, dok nastane sličan pokret, naravno sa novim ljudima i u novim prilikama, ali još uvijek u staroj idejnoj aktualnosti. Iz ovoga vidimo, da ideje vodilje mogu i nadživiti pokrete, koji su je zapustili ili koji su bogzna iz kojih razloga uginuli, i obnoviti se u ponovnom pokretu, samo ako je ideja aktualna. Dešava se da neki pokret bude i uništen, pritisnut i osakaćen borbom, no ako je ideja vodilja aktualna, pokret će se opet roditi, pridići i iscijeliti. Aktualna ideja traži uspjeh i ostvarenje; zdravi razvitak čovječanstva ne može naprijed, dok ta ideja nije oživotvorena i pokret mora nastati, jednom, drugiput, pod jednim vođom, drugim vođom sve do uspjeha.

Svaki pokret pokazuje težnju, da svojoj ideji vodilji dade najjače filozofsko opravdanje i tumačenje, da joj opravda životnu nužnost, vrijednost i ciljnost, i da dokaže, kako ona nema neki izmišljeni, umišljeni i mehanički karakter. Zato svaki pokret hvata i proučava povijest i srodne joj nauke, kako bi našao korijen ideji vodilji što je moguće dalje i tako dokazao njenu starost, općenitost i iskonsku izvornost. Pokret, jednostavno rečeno, traži u povijesti svoje preteče i sva nastojanja, koja bi dokazala upinjanje iste ideje, da se oživotvori. Tada se pokret smatra legitimnim nasljednikom tih preteča, velikih historijskih ličnosti, junaka, velikih buntovnika, i svih pokušaja, koji su nastojali oživotvoriti ideje. Time se pokazuje, da je u čovječanstvu, narodu ili pojedinim socijalnim oblicima ta ideja organski dana.

U održanju pokreta važno je pitanje, da li se u živi organizam pokreta dade utjeloviti nova ideja vodilja. Već smo rekli, da

nova ideja uopće znači novu dušu, pa prema tome i novi pokret, no jednu socijalnu skupinu može zadesiti takva nesreća i takve teškoće, koje su izvan krivnje i odgovornosti onoga stanja, kojega predstavlja konkretni pokret, ali se za izlazak iz teškoća vidi potreba za novom idejom vodiljom. Ipak, nije moguće da taj pokret izvrši novu revoluciju i novo utjelovljenje ideje vodilje, ako je ta ideja, u kojoj se ima izvršiti promjena stanja sasvim protivna po svojoj naravi prijašnjoj ideji vodilji. Jedan te isti vođa nema univerzalnu genijalnost, nego je ona formirana i upravljena upravo na onu ideju vodilju i stvaralačku dinamiku, u kojoj je ta genijalnost pokazala svoju djelotvornost. Isključeno je upravo kod genijalnog vođe, da bi on mogao danas razviti izvanredno stvaralačko djelovanje u jednoj ideji, a sutra u nekoj drugoj ili trećoj ideji, koje bi bile protivne i isključive po svojim prirodama. A ono što vrijedi za vođu vrijedi i za pokret kao totalni organizam. Jedan totalni organizam pokreta može podnijeti sve moguće faze: padanja, dizanja, slabljenja, ozdravljenja, umanjenja, povećanja, ali uvijek oko iste ideje. Može on mijenjati i metode i ljude, pa čak i vođu, ako bi ovaj umro ili poginuo, ali ideju vodilju mijenjati ne može nikako, bez opasnosti za svoj život.

7. Apostoli i skorojevići.

U svakom pokretu se javlja sukob između tako zvanih revolucionara, apostola, i novajlija, t. j. onih koji dolaze bilo kao nova generacija, bilo kao postrevolucionarne pristaše. Jedne se smatraju stvarateljima, a druge korisnicima i ljudima, koji dolaze na gotovo. Izvan toga sukoba nije nijedan pokret, pa je prema tome njegovo riješenje vrlo važno za uspješni život pogretâ. Prije svega nemoguće je zamisliti, da bi recimo vođa, koji dovode neki pokret do uspjeha mogao postupiti tako, da novopridošlima pristašama kaže, da bi sad oni mogli biti vođe. A to što vrijedi za vođu, vrijedi i za sve ostale brojne prvake i vođe do zadnjega ranga. Zato se u njihovim redovima redovno razvija nezadovoljstvo, ako se dogodi, da najednom počnu odgovorna i vodstvena mjesta zauzimati oni, kojih u tako zvanoj borbi nije nigdje bilo, nego su postali članovima pokreta, kad je borba završena. S druge pak strane i najpredaniji i najpouzdaniji novopridošli član pokreta nerado može gledati, kako se njega smatra drugorazrednim pristašom i isključenim od mogućnosti za potpunu odgovornost u pokretu. Takvi događaji, i osjećaji oko njih, mogu dovesti upravo do mržnje na život i smrt, kao što se to događalo u komunističkoj stranci u Rusiji, gdje su stari revolucionarci s prezirom gledali na došljake i narasle komuniste, tako da su se ovi zadnji i nehotice, pa konačno i hotice, počeli smatrati vezanim u otporu protiv tih revolucionaraca, koji su im prečesto, bez dovoljno ra-

zloga i razboritosti, a pogotovo među nižim prvacima, znali naticati njihovu nezrelost i nekompetentnost za pravilan sud, ne samo u konkretnim postupcima u radu, nego naročito u ideološkim raspravama. U različitim pokretima ovakvi sukobi vode do teških i gadnih denuncijacija, do istraživanja prijašnjeg života, do napadaja, što sve skupa škodi jedinstvu i pravilnom radu. Isto je tako pogubno za razvitak i širenje pokreta, ako se bivši revolucionarci okruže kineskim zidom, kao što je to učinio legionarski pokret u Poljskoj, pa drugima ostavljaju samo tu mogućnost, da ih priznaju i slijede. Budući da pokret mora zahvatiti sve širi krug masa, jer to traži život zajednice, a kako pak vrijedni ljudi ne mogu biti u stalnom osjećanju drugorazrednosti i kako se odbijaju od pokreta, to se oko njega počnu okupljati vulgarni korisnici i moralna bijeda, koji se znaju isprsavati na sve strane. Tako ovaj sloj ispuni prazninu između malobrojnoga pokreta i same zajednice. No, što se taj sloj više jača, to je propast pokreta i nesreća zajednice sve sigurnija i sve bliža.

Da bi se ovaj psihološki sukob izbjegao moguć je samo jedan pravilan proces. Ljudi iz faze spašavanja moraju što prije prestajati sa svojim isticanjem, opravdavanjem i sankcioniranjem prečesto i svojih gluposti, te vječitog računanja na ispravnost za sve što rade i govore, zatim odlučnim nepopuštanjem vulgarnim korisnicima i moralnim bijedama, koji su pripravni na sve pljeskati i odobravati zbog svojih računa, apsolutnim podcjenjivanjem i preziranjem svih vječitih deklamatora i isprsavatelja, te stalnim uvođenjem novih članova u odgovorni život, davanjem mogućnosti, da se novi članovi istaknu u fazi stvaranja, te time postanu jednakopravni ljudima iz faze spašavanja, i konačno cijenom ljudi, kojima bitna vrijednost počiva u stvarnom i ozbiljnom radu.

8. Totalitarnost i radikalizam pokreta.

Za pokrete je osobito važno spoznati, da svaki od njih zatvara o g r a n i č e n i krug problema, koje može idejno riješiti. Na primjer, neki gimnastički pokret prema naravi svoje ideje ima vrlo ograničeni krug djelotvornosti. Taj zakon ograničenog kruga vrijedi i za nacionalističke pokrete. Makar je nacionalistička ideja totalitarne naravе, ipak nije sveobuhvatne naravi. Ona ne može ništa reći u području nekih nauka, na primjer fizike, kemije, matematike, u području univerzalnosti, koja je domena religija i t. d. Zbog toga svi pokušaji, ma kojega pokreta, da skoči iz onoga kruga, koji je definiran prirodom svoje ideje vodilje, svršavaju potpunim neuspjehom. No kako u životu nije sve precizno i odsječeno, tako ni granice ovoga kruga ne mogu biti završene, pa uslijed toga dolazi u životu do mnogih trvenja, koja se završavaju kad kako.

Utvrdili smo, da su ideje vodilje starije od pokreta, da pokreti nastoje

naći idejno opravdanje što dublje u prošlosti, pa zatim da pokreti umiru, a ideje vodilje mogu ostati, dok se ne oživotvore, ako pokret nije uspio. No, osim ovoga, nužno je utvrditi, da ideje vodilje ne traže uvijek i neprestano, d a b i i h t r e b a l o d r ž a t i u n e k o m p o k r e t u, b o r b i i g i b a n j u. Budući da su pokreti organi u razvitku čovječanstva, to u smislu zakona o regeneraciji zdravi životni pogledi, koje nose pokreti, d o b i v a j u s v o j e o p ć e z n a č e n j e i ž i v o t n u n o r m a t i v n o s t, pa ostaju i onda, kad nestane pokreta, koji ih je utisnuo u život. Dakle ideje vodilje nadživljuju pokrete u s v o j i m r e a l i z a c i j a m a, i po tim realizacijama pokreti si zapravo osiguravaju svoju trajnu zaslugu. Na primjer, ideja vodilja nekog radničkog pokreta može biti ekonomsko poboljšanje radništva. Kad se to poboljšanje postigne i općeno prizna, ideja vodilja živi u tom svom oživotvorenju, pokret je stekao trajnu zaslugu za to oživotvorenje, no on postaje sad suvišan. Dakle ideja vodilja, koja se utisne svojom naravi u život ne treba za sebe više nikakav pokret. Recimo da taj zahtjev za ekonomskim poboljšanjem radništva, seljaštva ili koga bilo ima toliku važnosti, da on svojim totalitetom zaokpi sav javni život. Samim riješenjem toga problema, otpada razlog za taj totalitet, i svako upinjanje ovoga pokreta, da i dalje bude totalan, bilo bi nasilje. Naravno je, da se može dogoditi u životu, da se utvrđene uredbe, običaji i shvaćanja iskvare, da se jednom postignuto dobro zajednice izgubi, pa da opet nastane potreba za jednim pokretom, dakako u drugim prilikama, nego što je to bilo prije. Pokreti dakle moraju uvijek imati svoje organsko životno opravdanje i historijsku aktualnost. Prema svemu ovome novi pokreti, koji nose revoluciju i neko novo stanje nemaju za cilj, d a a p s o l u t n o s v e p o r u š e, što je bilo u starom stanju, nego moraju priznati mnoge tekovine bivšega stanja, koje su konačno ostvarene kao pozitivne i zdrave u idejama prijašnjih pokreta. Ako su prijašnji pokreti postali suvišnima i degenerativnima upravo u svojim vlastitim idejama, nije sad cilj novih pokreta da postave sve na glavu, nego da u novim idejama vodiljama, spoznajama, istinama i metodama dadu mnogim tekovinama puniji i suvremeniji sadržaj i da u svojoj ideji vodilji obogate život još većim vrijednostima.

Gotovo su svi pokreti jednim dijelom svoga života r a d i k a l n i. To osobito vrijedi za fazu spašavanja i prvi dio faze ostvarivanja. Mnogi ljudi to ne razumiju. Problem je međutim vrlo jednostavan. Ugledamo li, na primjer, čovjeka na kojega pada opeka sa kuće (stanje nesreće), mi mu ne ćemo mirno reći, da bi bilo dobro da se makne, jer opeka pada, iako bi to bilo sasvim dovoljno i rezultat bi bio uspješan, nego ćemo ga upozoriti vikom i pojačanim gestama, na jedan sasvim ekstreman način, da se mora uklonuti. Taj način je psihološki jasan i nitko ga ne može

istrijebiti, no može se pripovijedati, da nije trebao taj ekstreman način. Ova slika dosta jasno upire na pravi izvor radikalizma u pokretima. Na taj radikalizam navaljuju, kao na nešto negativna, najčešće oni, koji su izvan osjećanja i proživljavanja nesreće i teškoća, pa nemaju organskog oslona za ekstremne impulse u svojoj duševnosti i za odgovarajuće pokrete. Ako više osoba gleda u opeku koja pada na glavu prolaznika svi će kriknuti od uzbuđenja. Onaj, koji slučajno nije gledao, a čuo je radikalnost izraza, taj će primijetiti, da baš nisu trebali toliko vikati i uplašiti se. Oni dakle, koji su u razlozima radikalizma, ne vide u njemu negativizam, oni pak koji su **izvan tih razloga**, mogu sa objektivnog stajališta često imati i pravo, ali **svakako** za sebe određaju, da su po svojim osjećajima i proživljavanjima izvan tih razloga. No radikalizam izraza i postupka ima svoju pozitivnu i konstruktivnu vrijednost, ako se **svijesno** upotrebljava. Prečesto se ljude ne da maknuti iz njihova stanja mrtvila i bezbrige običnim i normalnim izrazima i postupcima, ali im radikalizam može izazvati, a iskustvo pokazuje, da i izaziva, takve duševne impulse, da postaju aktivni, brižni i konstruktivni. Pokreti su svijesni te psihološke činjenice i ne samo da ne izbjegavaju, nego se njime i vrlo uspješno služe. Kad ponestane životnih impulsa za ekstremizam u fazi spašavanja, upotrebljavaju se umjetni impulsi u fazi ostvarivanja, ako je potrebno.

Gledajući sve osobine pokreta i njihovo značenje u razvitku čovječanstva, naroda i različitih socijalnih grupa, ne možemo nikako steći dojam, da bi oni bili negativni, nego se naprotiv iskazuju sve pozitivnijim, što više dobivaju jaču spoznaju o sebi.

Ivan Oršanić

JESEN U DRVOREDU

Tišini gluha nad svim stranama.
Stali su sati u tromu koraku.
Na onim mrkim i pustim granama
sad tvoje misli miruju
ko umorno jato u sumraku.

U kosturu živica magla drijema.
U očima umori velo predu...
Glasom uspomena u daljinama
šapće ti jesen u drvoredu.

Branko Fučić.

POPULACIONA SNAGA NIJEMACA I OSTALIH EVROPSKIH NARODA

Po jednodušnom mišljenju svih stručnjaka i objektivnih promatrača onaj narod, koji kroz stoljeća pokazuje veliki broj porođaja, time najbolje pokazuje svoju životu snagu, svoju životnu jakost. Manjak potomstva znak je biološke, životne degeneracije jednoga naroda; tako su propali svi nekada veliki, kulturni i moćni narodi. To će nam biti najjasnije, ako usporedimo međusobno pojedine narode u toku razvitka kroz stoljeća.

Oko 1800. godine imala je

Velika Britanija sa Irskom	okruglo 16 milijuna
Italija	» 17 »
Njemačka	» 23 »
Francuska	» 27 »
Rusija	» 35 »

stanovnika. Smatra se, da je tada bilo u Evropi oko 175 milijuna stanovnika, a na cijelom svijetu da je živjelo okruglo 600 milijuna ljudi.

Danas broji Evropa oko 500 milijuna stanovnika, a na cijelom svijetu živi preko 2 milijarde ljudi, unatoč toga što je Malthus 1798. godine po prvi put izdao svoju knjigu »Essay on the Principle of Population...« i unatoč svjetskoga rata, u kojem je poginulo oko 10 milijuna ljudi, a još veći broj, t. j. oko 20 milijuna djece, koja su radi rata ostala nerođena. Svaki narod ne pokazuje jednaku niti stalnu životnu snagu. Radi te različite plodnosti, sposobnosti oplođavanja, umnožavanja, pomlađivanja pojedinih naroda i skupina naroda vidimo, da se i brojčani omjer pojedinih naroda i skupina naroda međusobno u toku dosta kratkog povjesnog razvoja znade jako mijenjati. Tako je na pr. u Evropi bilo 1810. godine

Germanskih naroda	59 milijuna t. j. 31.6%
Romanskih naroda	63 milijuna t. j. 33.7%
Slavenskih naroda	65 milijuna t. j. 34.7%

1930. godine bio je taj omjer kako slijedi:

Romanskih naroda	121 milijun t. j. 24.4%
Germanskih „	149 milijuna t. j. 30.0%
Slavenskih naroda	226 milijuna t. j. 45.6%

Među pojedinim narodima bila je ta razlika još veća. O tom kasnije.

Za razliku prema ovom silnom porastu naroda u prošlosti razmotrimo višak živorođenih kod najvažnijih evropskih naroda. Taj višak živoro-

đenih, t. j. broj, koji nam kazuje, koliko je u jednom narodu srazmjerno na hiljadu stanovnika u jednoj godini više rođeno nego li je umrlo, iznosio je 1936. godine u državama:

Austrija	—0.1
Belgija	2.9
Bugarska (1935.)	11.8
Čehoslovačka	4.1
Engleska	3.0
Francuska	—0.3
Jugoslavija (1934.)	14.5
Mađarska	5.8
Nizozemska	11.4
Njemačka	7.2
Norveška	4.5
Poljska	11.9
Portugal	12.1

Jasno je, da je taj višak živorođenih ne samo izraz volje za djecom, biološke snage regeneracije, umnožavanja, nego i rezultanta mortaliteta, sveukupnog broja umrlih, koji je kod pojedinih naroda jako različit, već s obzirom na stanje prosvjećenosti, gospodarskog standarda života, te napose higijenske kulture tog naroda, koji se svi faktori međusobno nadopunjuju.

Ako na pr. smrtnost dojenčadi, t. j. broj, koji označuje, koliko od 100 rođene djece umire još te iste godine, u jednom narodu iznosi 5% ili 6%, a u drugom čak 25% ili 30%, jasno je, da će unatoč velikog broja porođaja višak živorođenih biti malen. Tu onda nalazimo pojavu tako čestu kod manje civiliziranih, ali životno zdravih naroda, da raspolažu golemim brojem porođaja, ali relativno malenim viškom živorođenih, jer im je i smrtnost velika. Oni raskošno postupaju, razbacuju se svojom životnom snagom. Rađanje se normalno razvija po prirodnim zakonima. I u naše t. zv. »staro patrijarhalno vrijeme«, koje vlada u nekim zemljama i krajevima još i u sadašnjosti, razmnožavalo se ljudstvo samo od sebe, t. j. žena-mati rađala je i od 15 do 20 djece, pretežno je ostalo živih oko 6—10, naime onoliko koliko su to zdravlje i priroda same stvari dopuštale, a djece je umiralo po onoj: »Bog dao — Bog uzeo«.

Širenjem kulture i civilizacije ljudi upoznavaju zakone života, pa tim svojim znanjem mnogi hotice, svijesno, svojom voljom postizavaju, da do novoga života uopće i ne dođe, upotrebljavaju znanje o postanku života proti samomu životu, bilo sprečavanjem začeća, bilo onemogućivanjem porođaja za život sposobnog novog čovjeka: pometnućem, abor-

tusom. Na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće počelo je u Francuskoj svijesno nerađanje, koje je kasnije prešlo i na druge narode. Od propasti rimskoga carstva do naših dana nije u životu evropskih naroda bilo slične ovakove općenite pojave.

U životu velikih evropskih naroda napose kod Francuza i Nijemaca nalazimo dvije velike, goleme biološke pojave, kada su ti narodi u toku svog povjesnog razvoja stavljeni pred najtežu kušnju, pred odluku o biti ili ne biti. Ostali evropski narodi nisu nikad u svom dosadašnjem povjesnom životu stavljeni u tako kratko vrijeme pred tako odlučno pitanje.

U povijesti je zabilježen samo jedan rat, kada su se u zadnjim njegovim bitkama borili i oni muževi, koji se na početku toga rata još uopće nisu bili rodili. To je bio 30-godišnji rat. U tom je ratu Njemačka izgubila mnogo od svoje životne jakosti i postojala je velika opasnost, da se njemački narod sam iskorijeni. Neki računaju, da je za vrijeme 30-godišnjega rata Njemačka izgubila 40—50% svoga pučanstva. No tu je kušnju njemački narod izdržao. Bilo je potrebno više od jednog stoljeća, dok je njemački narod nadoknadio svoju izgubljenu krv.

Prije francuske revolucije mogao se francuski narod podičiti velikom vitalnošću, narodno-biološkom jakošću. Još oko 1800. godine imala je velesila Francuska oko 29 milijuna stanovnika; imala je prema tome najveći broj stanovnika od svih tadašnjih kulturnih evropskih država. Ali ta mlada, tada svježa Francuska izgubila je za okruglo 25 godina, t. j. za vrijeme revolucije i Napoleonskih ratova oko 2 milijuna ljudi. I u tim ratovima padali su većinom mladići i muževi u mladim godinama, pretežno bez potomstva, ali svakako sa nedovoljno brojnim potomstvom. Ma kako netko glorificirao bilo revoluciju bilo Napoleona i sve što je s tim u uzročnoj vezi, od posljedica francuske revolucije i Napoleonskih ratova francuski se narod još ni danas u biološkom pogledu nije oporavio. Svjetski rat, iz kojeg je Francuska izašla kao pobjednik nije u životnoj strukturi francuskog naroda donio nikakve promjene na bolje. Tek nakon svjetskog rata postalo je svakomu jasno, da francuski narod u veličini, slobodi i bogatstvu — izumire. Hoće li sadašnji rat, u kojem je Francuska priznala, da nema dovoljno ljudstva za borbu, donijeti kakovu promjenu na bolje — to će nam pokazati budućnost. Svakako je stanje donedavna bilo veoma ozbiljno, a zadnjih je godina tragično.

Kao posljedica nejednake životne snage najvažnijih velikih evropskih naroda nalazimo, da se njihov brojčani omjer iz temelja promijenio. Dok je tako na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće Velika Britanija sa Irskom imala otprilike jednaki broj žitelja kao Italija, a Francuska nešto više nego Njemačka, vidimo, da je već danas broj Nijemaca u Evropi više

nego još jedamput tako velik nego li Francuza, a Talijana imade na svijetu više nego li Engleza.

Možda će netko reći, da je Istočna Pruska, tipičan dokaz germaniziranja nekadašnjih Slavena. Taj je proces bez dvojbe nekada postojao, ali se ne smije precijeniti. Jer s druge strane, mnogo je veći broj onih Nijemaca, koji su se iselili iz Njemačke bilo u evropske države, bilo na druge kontinente, naročito u obje Amerike. Broj tih Nijemaca, koji su dijelom ostali nacionalno svijesni, a pretežno se pretopili u druge narode, mnogo je veći (i iznosi više milijuna), nego li onih koji su »germanizirani«. Tako je to bilo ne tek u prošlom stoljeću, nego već dugi niz stoljeća, a napose nakon srednjega vijeka, nakon nestanka »Svetog Rimskog carstva njemačke naronosti«, kad je ono u povjesnom razvitku zamijenjeno velikim brojem njemačkih država, državica, kneževina i t. d. Taj je proces iseljavanja i odnarođivanja Nijemaca bio naročito jak u zadnjim stoljećima, te traje u glavnom do naših dana. Od srednjeg vijeka na ovamo naročito je u istočnoj i jugoistočnoj Evropi postojao tako reći stalni val doseljavanja Nijemaca, koji je bio sad jači, sad slabiji. I za cijelo to vrijeme imao je taj njemački živalj veliki utjecaj na svoju okolicu, brzo se aklimatizirao, gotovo se sasvim utopio u dotičnom narodu i tako postao u gospodarskom i kulturnom pogledu »Kulturdünger«, vršio je ulogu »umjetnog gnojiva« u kulturno-civilizatorskom pogledu. To vrijedi za prošla stoljeća isto kao i za najbližu jučerašnjost, pa i za sadašnjost, nikakvi narodni ni vjerski momenti ne čine pri tome nepremostivu zapreku. Tako to vrijedi na pr. i za Srbe do u najbližu sadašnjost, o čem svjedoče imena kao: Weifert, Sondermayer, Sturm-Jurišić, Grol i t. d.

Za razliku recimo od Engleza, koji se nakon više godina provedenih izvan sklopa svoga naroda u pravilu uvijek vraćao u svoju domovinu, Nijemac je ostajao, utopio se među drugim narodima i tako postao u pravom smislu riječi: »Kulturdünger«.

Denacionaliziranjem Njemačka je dakle u Evropi i svijetu i po krvi i inače mnogo više davala nego li je dobivala. Ima nesrazmjerno mnogo više njemačkih prezimena među Nenijemcima nego li njemačkih imena među Nijemcima.

To, da je Njemački narod i kulturno i brojčano stalno davao veliki dio svoje životne snage ostalim narodima, a sam pri tom ostao dovoljno jak, znak je velike životne svježine, mladosti, snage, jakosti njemačkoga naroda.

Zadnjih se decenija počelo govoriti, da životna snaga njemačkoga naroda također postepeno počinje gasiti, da nešto kasnije, ali to brže ide tokom ostalih kulturnih naroda. Spencerova knjiga »Untergang des Abendlandes« postala je poznata floskula na tu pojavu. Govorilo se o

»neumitnoj sudbini« svih kulturnih naroda, kojoj ne mogu izbjeći. Vrijedilo je to napose za poslijeratnu generaciju. Ali se dosta teških znakova bolesti moglo opaziti u Njemačkoj već i prije rata.

Tako je na pr. 1930. godine u Berlinu otpadalo na 1000 stanovnika u svemu 9.5 porođaja, a na sve njemačke velegradove sa iznad 100 hiljada stanovnika poprečno 13 porođaja na hiljadu stanovnika. Jasno je, da se tim malenim brojem porođaja jedan narod ne može održati.

1932. godine imao je Berlin na 1000 stanovnika popreko samo 8.4 poroda, i to je ujedno njegova najniža točka.

Višak živorođenih bio je u prijašnjoj Austriji

godine	1931.	32.	33.	34.	35.
	1.9	1.3	1.1	0.8	—0.4

na 1000 stanovnika.

53,1% brakova u Austriji, koji su bili sklopljeni između 1914. i 1923. god. ostali su bez djece.

Sam grad Beč imao je svoju najnižu točku porođaja sa 6.6 poroda na 1000 stanovnika.

Dakle znakova bolesti bilo je i u Njemačkoj — napose u gradovima. Tako je po sve većem broju samoubojstava, duševnih bolesti, rastava brakova, kasnom i sve rjeđem stupanju mladića u brak, sve većem broju abortusa, te konačno silnom opadanju broja porođaja i drugim degenerativnim pojavama bilo jasno, da ako se tok razvoja iz temelja ne promijeni, da će i njemački narod u najskorije vrijeme, tako se to govorilo još između 1930. i 1932. godine, ne samo doći na istu razinu, na kojoj se nalazi recimo Francuska i Engleska, nego da će Nijemci te narode pače još i prestići. Bio je to u stvari skori nagovještaj posmrtne zvonjave ne samo Francuskomu, Engleskomu i Njemačkomu narodu nego cijeloj evropskoj civilizaciji, odnosno siguran početak svršetka dominacije bijeloga čovjeka na cijelom svijetu. Alarm o opasnosti žute rase bio je samo logična dedukcija iz gore istaknutih činjenica. I cijeli je taj »neumitni« razvoj bio samo pitanje vremena.

Međutim istovremeno odigrala se u nutrinji, u duši njemačkoga naroda velika borba: za biti ili ne biti. Kako to općenito opažamo u carstvu živih bića, što je pritisak vanjskih nepovoljnih uvjeta teži, to svaki još zdravi, živi organizam stvara jača obrambena sredstva — što je bolest teža i simptomi bolesti opasniji, to je i borba, obrana organizma jača. Ti simptomi, u individualnom životu čovjeka, recimo: bol, kašalj, grčenje, temperatura ,nisu samo znakovi bolesti, oni su ujedno i reakcija obrana organizma protiv bolesti, izraz teške borbe između uzroka bolesti i živoga bića, možda borbe na život i smrt. Životni je zakon: što je akcija jača, to je kod zdravog organizma reakcija još jača, još veća.

I tako, dok se činilo, da njemački narod silnom brzinom ide u susret svojoj propasti, dotle taj narod, osim u glavnom u gradovima, nije još bio tako duboko pao, taj je narod u svojoj srži još bio zdrav, on je smogao snage, da radikalno odstrani izvor, uzrok bolesti, izbriše pornografsku štampu ma gdje se nalazila, onemogući svako javno i privilegovano širenje nemorala, totalitarnih zahvatom u liberalno »pravo« te »javni i privatni život«, napose u gospodarsku strukturu liberalnoga kapitalističkoga društva provede veliku promjenu u socijalnoj strukturi, onemogući pojedincima ubijati zdravlje i živote neupućenih, skupljajući za sebe pri tome milijune, a sve u ime socijalnosti.

Čim su nacionalsocijalisti preuzeli vlast, počele su velike reforme i na tom narodno-biološkom, populacionom području, kao posljedica drugačijeg shvaćanja prava uopće, prava i dužnosti pojedinaca prema cjelini, drugačijeg shvaćnja braka i obitelji, uopće organsko-biološkog shvaćanja narodne cjeline, kao rezultat spoznaje, da se narod sastoji od neprekidnog kod biološki zdravog naroda, od tako reći vječnog niza generacija.

Iz toga logično slijedi aksiom, da sve što služi poboljšanju toga narodnog organizma, da to treba unaprijediti, a sve što škodi narodu, njegovu životu i napretku, da to treba iz života tog naroda radikalno, sistematski i nemilosrdno odstraniti. »Gemeinnutz geht vor Eigennutz« ne vrijedi samo u socijalno-društvenom životu, nego napose i u biološkom pogledu.

Mjere, koje je Njemačka poduzela dosta su kritizirane; napose one, koje su momentano bile najaktualnije: tako na pr. »bračni zajmovi« te t. zv. zimska pomoć. Reklo se, da će to biti samo od prolaznoga značenja, u svom konačnom efektu sasvim beznačajno.

Vrijeme, koje je prošlo od 1933. godine dovoljno je, da bacimo retrospektivni pogled na sve uspjehe odnosno neuspjehe suvremene njemačke populacione politike, t. j. od 1933. na ovamo. I unatoč rata, i sigurno otežanih vanjskih i gospodarskih okolnosti, rezultati, kojima raspolaže njemačka populaciona politika, pokazuju, da je vrijedno da ih ozbiljno razmotrimo. Da nam cijeli taj kompleks pitanja bude laške razumljiv, razmotrimo opet sa nekoliko primjera životnu snagu najvažnijih evropskih većih naroda. Uporeďivanjem bit će nam cijela stvar jasnija.

U Engleskoj bio je od 1851.—1860. godine godišnji prirast još 15.1 na 1000, 1937. godine još samo 3.4 na 1000.

Sami Englezi su konstatirali, da u relaciji prema svojim bližim i daljim susjedima, napose Ircima, brojčano dovoljno ne napreduju, da se već danas engleski narod u preko 50% sastoji od ljudi iznad 30 godina, da dakle sve više i više postaje narod staraca, te ako se ne dogodi velika promjena na bolje u tom biološkom, populacionom pogledu, da će kraj današnjeg stanja stvari i razvitka na koncu slijedećega stoljeća Engleska

sa Walesom imati isto toliko stanovnika kao danas sam London. Sami Englezi procijenili su svoj broj protuzakonitih pobačaja (a zakonitih?) za 1935. godinu na između 80.000 i 110.000.

Dok u Francuskoj i Njemačkoj postotak obrađene zemlje iznosi u svakoj zemlji 38%, a postotak šuma 29% odnosno 19%, dotle u Engleskoj šume zauzimaju samo 5%, a zemlja koja se obrađuje samo 21% sveukupne državne površine.

Maleni postotak seljaštva, koje je vezano uz zemlju, masovna upotreba antikoncepcionalnih sredstava, veliki uticaj žena u javnom i privatnom životu i to žena, kod kojih postoji sve manja volja za rađanjem i materinstvom — najvažniji su činioci te jake degenerativne pojave u životu engleskoga naroda.

Tko sa biološkog gledišta prati i vidi život pojedinih naroda, tome je i bez obzira na posljedice ovoga rata i mnoge druge okolnosti jasno, da se engleski imperij više ne može dugo održati. Jer kako je moguće, da okruglo 20 milijuna bijelaca u Britanskom imperiju »vječno« vlada sa oko 420 milijuna nebijelaca? Ovaj nesrazmjer između bijelaca i pripadnika crno- ili žuto-kožaca najjači je u tropskim kolonijama te u Istočnoj Indiji. Pri tom se nebijelci još jako umnožavaju, dok bijelaca biva svakim danom sve manje.

1935. godine imala je Italija 990.000 porođaja, a 1936. god. 955.000 t. j. za 35.000 manje. Ali od 1937. godine skočio je broj porođaja od 22.1 na 1000 stanovnika na 23.6 u 1938. godini.

Od 1930. do 1937. naseljeno je u Italiji više od 18.000 obitelji sa ukupno 150.000 duša ponovno na selo, t. j. povraćeno je poljoprivredi. Od tog broja naseljen je veliki broj na području isušenih nekadašnjih pontinskih močvara, koje su bezuspješno pokušavali isušiti svi veliki rimski carevi i kraljevi, ali im to nije uspjelo, nego tek Mussoliniju.

Time je ne samo riješen najveći i najteži problem melioracije u Italiji, nego je ujedno riješeno i važno zdravstveno pitanje, problem asanacije tog kraja od malarije kao i pitanje naseljavanja, davanje zemljišta kolonistima, populaciono zdravim, siromašnim slojevima naroda.

U Italiji se obitelj ne samo verbalno nego i faktički smatra temeljem naroda i države. Državni činovnici sa 30 godina, ako su neoženjeni ne mogu napredovati u grupi. Sve grane poreza na čisti dobitak (Einkommensteuer) smanjuju se relativno sa brojem djece. Zaštita matera i djece na široko je zasnovana.

31. V. 1939. iznosio je broj talijanskoga žiteljstva u kraljevini Italiji i u četiri provincije Libije: 44,247.000 naprama 43,059.000 1936. godine, tako da je poprečno uzevši godišnji višak živorođenih skoro blizu pola milijuna.

Mjere, koje je poduzela državna vlast u Italiji nisu tako opsežne, a ni tako uspješne kao recimo u Njemačkoj, ali ako ih stavimo u relaciju prema stanju na pr. kod Engleza i Francuza, onda s pravom moramo Italijane brojati među mlade narode, među narode, koji se još dovoljno umnožavaju, među biološki zdrave narode.

Godine 1934. bilo je u Francuskoj 677.365 t. j. 16.1, a godine 1935. 635.881 t. j. 15.2 porođaja na 1000 stanovnika.

Sklopljenih brakova bilo je u Francuskoj
1936. god. . . . 279.773,
1937. god. . . . 274.122,
1938. god. . . . 273.903.

Rastava brakova bilo je u Francuskoj
1936. god. . . . 21.987,
1397. god. . . . 23.614,
1938. god. . . . 24.318.

Umrlih bilo je u Francuskoj
1934. god. . . . 634.525 t. j. 15.1 na hiljadu
1935. god. . . . 658.357 t. j. 15.7 » »

G. 1934. imala je dakle Francuska višak živorođenih od okruglo 43.000, 1935. godine je pako 19.500 ljudi više umrlo nego što je djece rođeno. Dakle 1934. godine još je u Francuskoj postojao višak od 1.0 na 1000 stanovnika, što znači na 10.000 stanovnika dolazio je višak od 10-tero djece. 1935. rođeno je na 10.000 stanovnika već 5-tero djece premalo. U Njemačkoj je 1935. godine bio višak živorođenih 7.1 na 1000. Na 10.000 stanovnika umnožila se je dakle Njemačka 1935. god. za 71 dijete. 1936. god. brojala je Francuska 12.080, a 1937. godine 11.740 više umrlih nego li rođenih.

1938. god. bilo je u Francuskoj 612.138 porođaja i 646.789 smrtnih slučajeva; razlika je dakle —34.741. Prema 1937. god. je to otprilike 3 puta više.

Na temelju popisa pučanstva u proljeće 1936. godine bilo je u Francuskoj 41,905.968 stanovnika, od kojih se 39,452.261 izjasnilo, da su francuske narodnosti. Moramo znati, da se između tih 39 milijuna nalaze brojni »Francuzi«, koji su rođeni u drugim evropskim zemljama isto tako kao i mnogi rasni pripadnici kolonija.

Na temelju službenih francuskih izvještaja doselilo se od 1909. do 1937. godine 2,059.000 Talijana u Francusku; ovi nisu svi asimilirani, nego su mnogi od njih zadržali svoju nacionalnu svijest, naročito oni, koji žive u većim skupinama i koji se nalaze bliže talijanskoj granici.

Oko nove godine 1937. izdao je ravnatelj »Zavoda za narodno zdravlje« u Francuskoj proglas, u kojem među ostalim kaže: »Ako se broj

porođaja u Francuskoj bude i dalje tako smanjivao, kao dosada, tada ćemo još prije 15 godina doći do stanja, gdje ćemo godišnjemu broju od 600.000 smrtnih slučajeva moći suprotstaviti samo 300.000 porođaja«.

Prijašnjih se godina u Francuskoj mnogo debatiralo o tome, ali se nisu mogli složiti, odlučiti. Zakona i naredaba izašlo je doduše veoma mnogo, i Francuska je država, koja je valjda na cijelom svijetu izdala najviše zakona, da bi imala brojnije potomstvo, no dosada bez vidljivoga uspjeha, jer samom narodu još stvar nije dovoljno prodrla u svijest, još nije došlo vrijeme, da francuski narod bude zreo za velike i realne odluke, za velik preokret na bolje u biološko-populacionom pogledu. Još se ne opaža nikakova veća volja za djecom, za potomstvom.

Na »Congrès de la natalité« u Lyonu 1937. godine uporeden je broj porođaja Francuske sa različitim drugim zemljama. Po toj poredbi otpadalo je 1935. godine na jedno rođeno dijete u Francuskoj, dvoje u Njemačkoj, u Japanu 3, u Rusiji 7, a u Kini 20-tero rođene djece.

Ali nije ništa smetalo tadašnjeg »Gospodina Ministra predsjednika Republike Francuske« Leona Bluma, da u to isto vrijeme u svojoj knjizi: »Du Mariage« (O ženidbi) otvoreno propagira slobodnu ljubav. U toj knjizi nalazimo među ostalim doslovno i ove odlomke: »One (mlade djevojke) će se tada vraćati od svojih ljubavnika isto tako bezbrižno svojim kućama, kako danas dolaze s kućne čajanke (žurova). Djevičanstvo će se rano i radosno, čiste savjesti napustiti, i to djevičanstvo ne će više biti tako neobična zapreka, koja potiče od povučenosti, ponosa i neke vrste straha. Ja nisam nikad uviđao, što bi zapravo imalo da bude tako odvratno kod rodoskvrnuća. Ja samo primjećujem, da se rodoskvrnuće često događa i da je sasvim prirodna pojava, da brat i sestra međusobno spolno opće«.

Blum je pri tom sigurno bio uvjeren, da na taj način najbolje reprezentira moderni francuski duh. Pri tom je on imao dosta pristaša, kako u Francuskoj tako i u inozemstvu, a ima ih još i danas, bilo otvorenih, a još više prikrivenih.

Kako se u Engleskoj i Francuskoj cijelo ovo životno pitanje svakog naroda — problem potomstva — potpunoma ne shvaća, neka nam ilustrira i ova činjenica. Po vijestima još ispočetka ove godine, moglo se u »Daily Heraldu« čitati, da je lični liječnik engleskoga kralja Lord Horder održao u »Eugeničkom udruženju« bogatim londonskim gospođama i djevojkama predavanje o koristima pobačaja. Tom je prilikom on među ostalim rekao i slijedeće: »Ja lično sasvim dobro razumijem one dame, ljubiteljice športa, koje ne žele djecu i koje radije probave neko vrijeme u Švicarskoj, nego li da radi trudnoće ostanu kod svoje kuće. Ali

mi moramo konačno dobiti zakonsku slobodu, da možemo onako liječiti sve žene naše zemlje, kako to odgovara njihovim zahtjevima i našem znanju. Iz zakonika se moraju istrgnuti oni paragrafi, koji nam to zabranjuju«.

U Njemačkoj i Italiji na pr. značio bi sigurno svaki takav čin izdaju prirodnih zakona, atentat na život naroda. U Engleskoj smije tako nešto javno da kaže i lični liječnik samog kralja. Ne sudi li sebi time engleski narod sam? Ne srlja li na taj način engleski narod još brže u propast?

Unatoč kritičnoj situaciji francuskog naroda u biološko-populacionom pogledu donio je još u trećem mjesecu ovoga rata »Matin« opširnu raspravu, u kojoj je razložio svojim čitačima, da Francuska pod mnogo povoljnijim uvjetima ulazi u rat nego li 1914. godine. Dokaz je slijedeći: Od osamdesetih godina prošlog stoljeća do 1933. godine opao je broj porođaja u Njemačkoj relativno mnogo više nego li u Francuskoj. Doista veoma dvojben dokaz. Jer Francuska nije u devetnaestom stoljeću nikad imala tako visok broj, ni postotak, porođaja kao Njemačka, te prema tome nije ni mogla tako nisko pasti. Unatoč tomu niskomu padu bilo je još i 1933. godine u Njemačkoj 288.000 djece više rođeno nego li što je bilo smrtnih slučajeva, za razliku od Francuske. O novoj i jakoj volji za djecom i životom u Njemačkoj nakon 1933. nije bilo »Matinu« ništa poznato. Zar mu nije bilo poznato, da je na pr. za 27 godina, od 1911. do 1937., u Njemačkoj, u starom Reichu rođeno ukupno 35.4 milijuna djece, naprama samo 18,2 milijuna u Francuskoj. U tom istom vremenskom periodu umrlo je u Njemačkoj 25,3 milijuna ljudi, naprama 18,7 milijuna u Francuskoj. Rezultat toga znači gubitak od pola milijuna ljudi za Francusku, koji je nadoknađen useljavanjem, a dobitak od preko 10 milijuna ljudi za Njemačku.

Kao da se u Francuskoj ne shvaća važnost tih narodno-bioloških problema, koji kao Damoklov mač vise nad budućnosti francuskog naroda? Nakon »Versaillesa«, unatoč pobjedi i bogatstvu, ljudi je u Francuskoj bivalo sve manje. Oko 1920. godine bilo je u Francuskoj godišnje još oko 800.000 porođaja, a zadnjih godina stalno tek oko 600.000. Jesu li ljudi izgubili volju za životom, samopouzdanje? Je li to izraz »egoizma i duha iživljavanja«, koji se po riječima maršala Petaina ima zamijeniti duhom žrtve i rada? Gdje je bio dosada zdravi duh Francuske?

Od ostalih evropskih naroda Ukrajinci, Slovaci, Irci, Poljaci dobro stoje, Švedska, Norveška i Švicarska na pr. slabo. Predaleko bi me odvelo da spomenem sve evropske narode.

Bacimo sada opet pogled na **život njemačkoga naroda.** Godine 1901. bilo je na području Njemačke 2,032.000 porođaja; to je ujedno najveći

broj porođaja, s kojim je Njemačka dosada ikada raspolagala. 1933. god. bilo je samo 971.000 porođaja, a 1935. god. opet 1,261.273 t. j. 18,9 na 1000.

Sam grad Berlin imao je 1932. godine 8,4 poroda na 1000 stanovnika, 1934.:13‰, 1935. god.: 14,1‰, 1936. god.: 14,8‰, 1937. god.: 14,9‰, 1938. god.: 15.3‰. Znači, da je u samome Berlinu 1938. godine bilo za 4.000 porođaja više nego li 1937. godine.

Grad Beč imao je 1937. godine 20.118 smrtnih slučajeva i samo 9.395 porođaja, t. j. za 11.723 je više ljudi umrlo, nego li je djece rođeno.

Sklopljenih brakova bilo je 1934. godine 11,1%, a 1935. god. 9,7%, ali ipak još više nego li 1932. godine.

Što se tiče broja porođaja bila je Njemačka 1933. godine na svojoj najnižoj točki; odonda taj broj stalno raste.

U četiri godine, od 1934. do 1937. god. rođeno je u Njemačkoj, bez Austrije, u zakonitim brakovima za 1,170.000 više djece, nego li bi ih se rodilo, da je broj porođaja relativno ostao isti kao 1933. godine. I zato je na »Internacionalnom kongresu za populaciju« u Parizu 1937. godine mogao znameniti stručnjak na ovom polju prof. Burgdörfer iznijeti, da se nagli, jaki i stalni porast porođaja u Njemačkoj mora shvatiti ne samo kao posljedica poboljšanja gospodarskog stanja, nego kao izraz nove vjere i pouzdanja u život.

Do konca 1938. godine isplatila je Njemačka preko 1,12 milijuna »zajmova za brakove«, ispočetka u visini od 1.000 Maraka. Ti su zajmovi beskamatni i sa rođenjem četvrtog zdravog djeteta su automatski isplaćeni. 1938. godine rođeno je samo iz tih brakova 270.500 djece.

U Njemačkoj biva broj rastava brakova sve manji. Koliko je spao broj abortusa, ne da se izreći; tu je nacional-socijalizam proveo u doslovnom smislu riječi revoluciju. Nastoji se, da se i raširenost spolnih bolesti radikalno smanji i po mogućnosti iskorijeni, jer se računa, da u Njemačkoj godišnje 40.000 djece ne bude rođeno samo radi posljedica od gonoreje, tripera.

Mjere, koje je u populacionom pogledu poduzela suvremena Njemačka tako su opsežne, da ne bi dostajao prostor oveće knjige, da se makar i samo najglavnije opsežnije obradi. Te su mjere mnogostruke i sistematske. Nema skoro područja, na kojem nisu provedene reforme, bilo to u sudstvu, bilo u plaćanju školarine, zemljarine i drugih grana poreza, popusta u kupalištima, na željeznicama, za obitelji brojne djecom, dodatka obitelji obveznika pozvanih u vojsku, koji je onolikostruk koliki je broj djece u obitelji itd. itd.

Na temelju službenih podataka »Statističkog ureda« u Berlinu donosimo bilancu života Njemačkog Reicha za 1939. godinu. Brojke se odnose

na cijeli Reich osim na područje prijašnje Poljske; ujedno ne sadrže službeno utvrđene smrtne slučajeve pripadnika vojske.

	1938. god.	1939. god.
Broj sklopljenih brakova	769.425	944.246
živorođenih	1,506.340	1,633.078
umrlih	950.144	1,009.290
prirodni priraštaj	556.196	623.788

Broj sklopljenih brakova: razlika između 1938. i 1939. godine iznosi: 174.821; to znači za toliko je porastao broj sklopljenih brakova u 1939. g.

Naročito je porastao broj sklopljenih brakova u prijašnjoj Austriji, sada Ostmarku; tu je bio broj sklopljenih brakova 1937.: 46.308, koji je u 1939. godini skočio na 117.520 sklopljenih brakova. Preračunato na 1000 stanovnika znači, da je postotak sklopljenih brakova sa 6.9 za 1938. god. porastao na 17.7 za 1939. godinu na 1000 stanovnika. Sam grad Beč imao je 1939. godine 22.1 sklopljenih brakova na 1000 stanovnika.

Živorođene djece bilo je 1939. godine 1,633.078, to znači 126.738 više nego li 1938. godine.

U zadnjoj je godini naročito porasao broj porođaja u Austriji i u Sudetima. Dok je u Ostmarku 1937. godine rođeno ukupno samo 86.242 djece, došlo ih je 1939. godine živo na svijet 138.826 t. j. za 52.584 više. To ujedno znači, da je u Ostmarku u to kratko vrijeme broj porođaja skočio relativno više nego li u Starom Reichu od 1933. godine ovamo.

Karakteristično je, da unatoč tomu što je broj porođaja znatnije poskočio, smrtnost dojenčadi procentualno ipak nije ništa porasla, nego je ostala u glavnom na istoj visini.

Smrtnost dojenčadi t. j. u prvoj godini života umrlo ih je na 1000 živorođenih:

u Starom Reichu			u Ostmarku		
1937.	1938.	1939.	1937.	1938.	1939.
6,4	6,0	6,0	9,2	8,3	7,4

Proračunato na 1000 stanovnika, znači da je broj od 12.9 porođaja 1937. godine — to je ujedno bio najniži broj porođaja u cijeloj Evropi — skočio na 20.9 u 1939. godini. I time je Ostmark prekoračio relativni broj porođaja za prijašnja područja Reicha.

Sam Beč, koji je bio grad sa najnižim brojem porođaja, t. j. 6.6‰ na cijelome svijetu, dosegao je 1938. godine 7.8 porođaja, a 1939. već 15.3 na 1000 stanovnika.

Dakle nova područja Reicha, Austrija i Sudeti, koja su donedavna spadala u krajeve sa najmanjim brojem porođaja na cijelom svijetu, pokazuju toliki porast porođaja, da premašuju i samo staro područje Reicha.

Broj umrlih isto je nešto porasao prema 1938. godini; on je nešto veći radi općenito većeg broja porođaja — smrtnosti dojenčadi i naročito je povećan većim brojem smrtnih slučajeva ljudi u starijim godinama.

P r i r o d n i p r i r a š t a j. Razlika između sveukupnog broja umrlih i živorođenih iznosi ipak 623.788 — to je t. zv. višak živorođenih. Sveukupni broj stanovništva Njemačkoga Reicha porasao je dakle u 1939. godini, za dobrih preko pola milijuna ljudi. U omjeru na 1000 stanovnika iznosi taj višak živorođenih u 1939. godini za cijelu Njemačku 7.8, za Stari Reich 8, u Ostmarku 5.6, u Sudetima 8.1, u Memelu 6, u Danzigu 10.1. Prema 1938. naročito upada u oči porast u Ostmarku, jer je tu tada postojao još manjak od —0.1‰, t. j. toliko je na 1000 stanovnika više umrlo, nego li se rodilo; a već 1939. nalazimo tako impozantan višak.

Rat će nešto pogoršati rezultate viška živorođenih, ali stručnjaci na tom području izjavljuju, da su poduzete opsežne mjere, da se rat ne samo vojnički, nego još više i populaciono dobije, jer je suvremena Njemačka svijesna pouke iz prošlosti, kada su narodi rat vojnički dobili, a stvarno, životno su ga za stoljeća izgubili.

Pri tom Nijemci mnogo ističu slijedeći aksiom: »Rat se doduše mora oružjem dobiti, ali se biološki ne smije izgubiti«.

Ako uzmemo u Francuskoj i Engleskoj za podlogu 1938. godinu, jer rezultati za 1939. godinu još nisu pristupačni široj javnosti, onda to znači, da je 1939. godine rođeno u Njemačkoj otprilike preko ¼ milijuna ljudi više (zapravo za 283.000) nego li (1938. godine) u Francuskoj i Engleskoj skupa.

Ili uzmimo razmak od 1933. do konca 1939. godine.

Kod popisa pučanstva 17. svibnja 1939. godine, bilo je u Njemačkoj (bez Memellanda, slobodnog grada Danziga, te novih područja na istoku t. j. nekadašnje Poljske): 79,364.408 stanovnika. 1933. bilo je na tom istom području 76,444.000 stanovnika, t. j. za 2,923.000 manje. Od tog sveukupnog porasta pučanstva otpada 2,858.000 na prirodni priraštaj a 65.000 na dobitke radi doseljenja. U cijelom tom vremenskom razmaku (od 1933.—1939.) bio je poprečno uzevši višak živorođenih svake godine okruglo 464.000; bio je prema tome mnogo viši nego li prijašnjih godina, jer je od 1925. do 1933. god. taj bio poprečno uzevši samo 380.000 u godini.

Naročito je karakteristična za uspjeh populacione politike suvremene Njemačke činjenica, da je ne samo porasao broj sklopljenih brakova i broj porođaja, nego da je i kod starijih brakova, koji su sklopljeni recimo prije 1933. godine, te kod kojih je postotak drugog, trećeg, četvrtog i t. d. djeteta u braku bio veoma malen, da se i u tim brakovima opaža novi veliki optimizam, i u njima se probudila nova vjera u život, i oni su se

odlučili za treće i daljnje dijete, tako da se i statistički već povećao broj trećeg, četvrtog i t. d. djeteta u braku. To je od naročite važnosti i ako se dalje nastavi, bit će sigurni znak trajnijeg ozdravljenja psihe njemačkog naroda, znak nove volje za životom.

Dakle uspjesi, kojima se može pohvaliti sadašnja nacional-socijalistička vlast u Njemačkoj dokazuju, da je njemački narod u svojoj srži još zdrav, da raspolaže dovoljno jakom životnom snagom, jer inače sve poduzete mjere ne bi imale uspjeha.

Uspjesi su njemačke populacione politike za promatrača izvana neočekivani, nevjerojatni — ali oni su unatoč tomu golemi i nedvojbeni. Ovi su uspjesi od epohalnog značenja, jer ako svi znaci ne varaju, ovi će se uspjesi nastaviti. Mnogi su veliki državnici iz daleke prošlosti — napose rimski carevi — poduzimali opsežne mjere u tom pravcu, ali bez trajnijeg uspjeha. Ističe se, da je najbolja populaciona politika: dobra gospodarska i socijalna politika. Međutim kraj gospodarsko-političkih mjera još je važniji psihički momenat; taj psihički faktor je zapravo odlučujući. I prema tome svjesno neradanje — a o tome se zapravo radi — nije u prvom redu fizičko-degenerativna pojava, već psihičko-etička degenerativna pojava. Najznamenitiji stručnjak na ovom području prof. Burgdörfer izričito veli: »Potrebna je ćudoredno-religiozna obnova, ne samo vanjska sredstva... Moramo voditi populacionu politiku u materijalnom i psihičkom pogledu«.

Narod u svojim obiteljima mora htjeti živjeti. Onaj narod, koji živi po Božjim, životnim zakonima, taj je narod vječan. Najteže, najvažnije ali i najuspješnije je u populacionom pogledu, ako u jednom narodu uspije proizvesti psihičku promjenu, probuditi smisao, volju za životom, za djecom, smisao za rad i žrtve za narodnu zajednicu. To je Njemačkoj dosada uspjelo. Tek tako se dadu razumjeti golemi uspjesi njemačke populacione politike. I radi toga je Njemačku obuhvatio silni optimizam.

Taj optimizam — ako se stvari i nadalje budu razvijale kao zadnjih godina — opravdan je napose za njemački narod, odnosno za sve narode, koji su u svojoj srži još zdravi. Jer ako je njemačkom narodu uspjelo, da broj porođaja, koji je u posljednjih 30 godina stalno i jako opadao, najedamput ne samo zaustavi, nego i jako poveća, onda to znači, ne samo da je njemački narod u svojoj srži zdrav, nego da i ostali evropski narodi, koji su već bili osuđeni na smrt izumiranjem, ako im uspije provesti ne samo gospodarsko-socijalne mjere, nego napose promjenu u psihi svog naroda, da taj narod opet pokaže čvrstu volju za djecom, da onda još i ti narodi mogu imati sretnu budućnost. Po Burgdörferu: narodi mogu vječno živjeti, samo ako oni to doista žele.

Njemački je narod, zaključujući po dosadašnjim rezultatima, pokazao da želi živjeti. Hoće li ostali, napose zapadno-evropski kulturni narodi, smoći toliko volje, snage, da sebe održe — po svom dovoljno brojnom i zdravom potomstvu? Ako se to obistini, onda će svakom biti jasno, da strašilo fatuma o propasti zapada (»Untergang des Abendlandes«) nije bio biološki, životno uslovljen, nego posljedica nezdravih moralno-kulturnih i gospodarsko-političkih prilika, nakon sloma kojih se evropskim kulturnim narodima otvara ljepša budućnost.

Završujući dakle možemo reći: brojno potomstvo nije jedino, ali je sigurno najvažnije mjerilo životne jakosti pojedinih naroda. Svi plodovi kulturno-gospodarskog stvaralaštva, pa konačno i politička moć kao rezultanta te životne snage, zato se brzo ruše sami u sebi, što jedan narod nema dovoljno brojnog i zdravog potomstva. Današnjica nam i tu dovikuje jaki: memento.

Iskustvo stoljeća, koje je sadržano u rečenici: »Grijehe otaca ispašta potomstvo«, ne vrijedi dakle samo u zdravstvenom pogledu, niti se odnosi samo na čovjeka pojedinca — ono vrijedi još više u biološko-populacionom, te u nacionalno-političkom pogledu, u njemu nalazimo životno uslovljeno riješenje »zagonetke« i o nacionalnim tragedijama i o velikim narodnim uspjesima.

Dr. Ivan Schreckeis

TAMO ZA BRIJEGOM

Tamo za brijegom gdje se jeke odzivlju
zlatne ribe lovim u potoku.
Sunce tamo drhti u bjelini slapa,
i krov se crveni kolibi na otoku.

Tamo za brijegom gdje tišina caruje
kad oblaci pod noć silaze u gnijezda,
tepam svojoj duši jednu pjesmu staru
pod krošnjama punim krupnih žutih zvijezda.

Tamo za brijegom, u tom tajnom kutu
jedno dijete ide po bijelome putu.

Branko Fučić.

TRI STOGA SIJENA

Jutro je već davno svanulo a kroz hladnu jesensku maglu sunce još nije moglo da prodre i da rasvijetli dolinu. Lišće je već prilično opalo sa drveća i lagani vjetar raznosio ga po zelenim livadama i putovima, te ga gomilao u zavjetrini, odakle su ga kupile djevojke, koje su sa svojim ovcama nešto podranile. Hladne noći nanizale su rosu po granju koja se bisernasto svjetlucala od koje zalutale sunčane zrake i čulo se odmjereno njeno padanje po lišću koje je ležalo ispod drveća. Jače su bili tek obasjani vrhovi jablanova, na kojima su se slobodno ljuljale brojne vrane, koje su svojim kreštavim glasom punile dolinu i po svemu se osjećalo da dolazi promjena u prirodi, kada će hladni vjetrovi i dugotrajne kiše zalediti zemlju koja će se osamljena prostirati kroz čitavo vrijeme koje dolazi. Nadošli su i potoci koji su ljetos presušili, te je tako čitava dolina plovila u hladnim vlagama jesenskog jutra.

Sijeno koje su dan ranije pokosili Ivan i Jusuf, ležalo je promočeno od jutarnje vlage, a oni su čistili jarke oko Alagine livade. Jusuf bi spustio lopatu kojom je izbacivao zemlju iz jarka, pogledao oko sebe, huknuo po nekoliko puta u promrzle ruke, da ih barem malo zagrije. Ivan je neprestano zasjecao zemlju pod njim, dok ju je on izbacivao po rubovima jarka.

— Rosa se još nije digla — progovorio je tek toliko da prekine tišinu, kad je opet uzeo lopatu da nastavi s radom.

Ivan pogleda lijevo i desno, ispravi se i nasloni grudi na krasnu, kojom je zasjecao zemlju.

— Nije još, čekat ćemo... Teško se suši, sunce se tek malo pridiglo i probilo do zemlje, — pogleda prema njemu — te ga ne smijemo vlažna sadivati.

Nastavili su zatim opet s radom. Ivan zasjecao zemlju a Jusuf izbacivao, te su tako u šutnji porinula obojica u dubinu svoje duše, prebirući u mislima događaje, život i ljude na koje su do danas bili upravljeni. Životni obruč ih tako stegao, da su sate radili, a riječi nijesu izmjenili. Misli su im otupile, te bi svaki razgovor osjetno dirnuo rane koje su nagomilane u njihovoj duši. Ograničili su poglede samo pred sebe, te tako uvučeni u svoju unutrašnjost, nisu ni primjetili kako vrijeme odmiče i kako se je sunce već prilično diglo i rastjeralo maglu, te obilno grijalo čitavu dolinu.

— A koliko si mu davao za nepokošenu travu? — progovorio je nakon dulje vremena opet Jusuf, naslonjen na grablje, gledajući Ivana, koji je s vilama prevrtao sijeno, koje je bilo vlažnije, da bi ga sunce i s druge strane obasjalo.

— Četiri stotine... I to da mu odradim...

— I nije ti dao?...

— Nije...

— Kaže da je malo?...

— Ne može njemu nikada biti dosta!... Ne će on da popusti ni u čemu... On misli ako spusti za dlaku da su pokvareni svi njegovi računi... Inače on ne bi bio Alaga Šemić. Do jučer je bio Alija, a teško stečeni »aga« mora se održati, pogotovo danas, kad nema više kmetova ni aga, i kad su oni propali, treba danas da se neko s njima kiti... Kad su bili age i begovi, Alaga je onda bio »čakširaš Alija«, a danas je on što je bogat, »Alaga« i zato on od svoje prve riječi ne popušta.

— Pa ti u njega radiš godinama?... Da ti ga je poklonio imao je zašto! Zaradio si mu stotinu puta toliko i opet ti se ne bi mogao odužiti!...

— Ne vidi on toga... On je hotimice slijep... Ovako on ima uzdu u ruci i kako trzne tako treba da bude.

— Ivane, znam ja, da je s njim teško i da ih na stotine živi kao ti i ja i da bi ovo radili za iste pare... Ali ti radiš godinama... Čuvaš mu svaku voćku, svaku lozu i svaku travku više nego svoje i sva ti je plaća u bijednoj nadnici za koju ne možemo ni kruha imati.

— Da mi nije one kravice i nešto mlijeka od nje, bilo bi često i bez kruha u kući... Cijelo proljeće, ljeto i evo dio jeseni radim i ni zrna gotova žita nemam u kući... Sad će doći kiše i dani nerada a treba jesti... Djeca ne znaju što je reći »nema«, nego im ga treba pružiti kad viču da su gladna.

— A koliko ti je pitao za travu? — nastavio je Jusuf, koji je iza Ivana počeo grabiti prosute slamke, kad je Ivan nosio naviljke da ih slaže u stogove.

— Šest stotina...

— I imao je obraza?...

— Imao?... Ne pita on za obraz. Davno je on kod njega pod nogama... Čitav dan možeš preplakati on će ti se smijati.

— I takav je?...

— Jest i gori!... Ta vidiš sve je on to pokupovao od naše sirotinje — i pokaza Ivan po brijegu, gdje su se prostirali zasađeni vinogradi i voćnjaci. — Davao na račun novac i hranu mnogim našim ljudima, uračunavao im gorke kamate i tako prisvajao zemlju... Mnogi danas rade na njegovoj zemlji koja je nekada njima pripadala...

— I nitko o tome ne vodi računa?...

— Do danas nitko...

— Prijašnje age ovakove nisu bile. Kmetovi su radili, znali su da nije njihova zemlja i od trećine barem nisu bili gladni.

— Dobri su oni bili, što je on danas!

— Pa zar se ne može tome stati na put?...

— Može, samo treba potražiti načina.

— A što će njemu zemlja? — upravio je Jusuf pogled u Ivana i podigao malo glas. — Najveći trgovac, najviše kuća ima i kako kažeš polovica je njegove zemlje u ovoj našoj dolini!...

— To je, Jusufe, pitanje na koje se teško odgovara. Nikada čovjeku kakav je on ne može biti dosta... Hoće da ima, da se samo zove njegovo i ničije više i da se njegovo ime spominje...

Bilo bi pravo da je naše i da živimo ko ljudi... Ovako crkajemo za nj i njemu slične... Sa dva rala zemlje niti za sô ne možemo imati a rođeni smo da živimo!...

— Nama polje opet poplaviše kiše ovih posljednjih dana, te ne ćemo ni zrna kukuruza ugrabiti. Ljetinu nam drugu uništi suša, prazna kuća i da se živi?...

Pred ovim su pitanjem prekinuli razgovor, koje ih je svakoga dana diralo po duši, tako da su njihova tijela više bila slična ispijenim sjenama, koje kruže nad svojim patnjama.

Jedan je stog bio sadiven, te je Ivan plastove prenosio da bi započeo drugi. Sutra je nedjelja a vrijeme se muti, može lahko kiša da okrene, a sad se teško vedri, te je Ivan s Jusufom požurio da bi do mraka sve sadili.

Jusuf navikao na grabljenje i plastenje na Blatu, gdje on cijelo ljeto radi na Čemalovića šajcima, vješto je zaobljivao već i drugi stog, kupio iza Ivana svaku slamku, te je livada ostajala čista ko površina vode i zelena od rane jesenske svježine.

— A koliko misliš da bi moglo biti u njima? — zapitao je Ivan, kad su već bili kraju da i treći stog sadiju...

— Oko šest konja, — odgovorio je Jusuf, točno ih odmjerivši.

— I ja mislim tako...

— On je valjda mislio da će biti dvadeset?

— Nije dvadeset, ali nešto manje jest... Otava je ovo i opet ga ima dosta... Mislio sam jedna kravica, imam nešto što sam ljetos ukupio i ovo bilo bi za nju dosta, ako ne bi bilo žestoke zime... A on eto ne dade. Misli iskoristit će koju paru više ako ga ovako proda.

— Ja bih mu to uzvratio na drugoj strani... Kad on tebi ništa ne vidi, previdi i ti njemu nešto... Kad on nije čovjek, ne uzvraćaj ni ti njemu sve ljudski.

— Ne mogu ja, Jusufe!... Ja sam već deset godina kod njega i bolje sam čuvao njegovo nego vlastite oči. Nikada nije našao da mu list fali ako je rekao da ga treba pokupiti.

— Trebalo bi to jednom ispraviti. I ja pripadam raji koja je patila od begova i ako su moje vjere, pa mislili smo kad se njih riješimo bit će bolje; zemlja se razdijeli, drugi nas danas iskorišćavaju i opet smo na starom.

— Ne bi valjalo ako bi ovako ostalo...

— Ja se nadam da ne će...

— To i mene jedino drži. Ta pasji živimo od kad smo se rodili pa ne ćemo valjda tako i umrijeti, — spustio je glas Jusuf u očitoj vjeri da bi moralo doći nešto bolje.

Orači na brijegu prestali su s oranjem, prislonili ralo uz živicu, sjeli na prevrnutu zemlju koja se pušila i dugo je mjerili i mislili već na žito kako će rasti, dok su volovi u prikrajku od dugog oranja teško disali.

Ivan i Jusuf završili su i treći stog, pogledali ih od vrha do dna, htjeli su jedan drugome nešto reći, ali kao da su se predomislili, uzeli su gunjce i uputili se lagano kući.

Popeli su se na brijeg i onda se na raskršću putova oprostili:

— Dođi, Jusufe, u ponedjeljak!... Čistit ćemo u Bakamuši jarke!

— Doći ću, Ivane!... povikao je Jusuf, skrenuo desno i uputio se preko Šimića kuka u Polog.

Ivan se još jednom okrenuo, pogledao dole prama stogovima, koji su se još jasno nazirali obavijeni sivim sutonom, koji je prelazio u noć, da se onda prama horizontu jedino vide još vrhovi jablanova.

Na drugoj strani brijega, gdje su kuće, dizali su se teški dimovi i palila večernja svijetla.

Ivan je pogledao prama tim ubogim kućicama, a onda se teška koraka i oborene glave uputio k njima.

Ivo Kljajo.

DJEČACI

Dječaci su otsjevi na pragu zornice,
dječaci su iskre novih dana,
veselo idu na pozornice,
noseći u sebi dah orkana.

Pjevaju novu Marseljezu,
za Lijepu Našu zoru nose,
putove svoje vjerom vezu
i olujama svim prkose.

Ivan Krolo

TROGIRSKI AKVARELI

Jesen

U jesen blatnu utonuli grad
sivi sluzavi
velik je spuž
u zgaženoj travi.

Sivinom niskih oblaka
obojeni su krovovi, lišće i more
i naše oči,
a misli nam mutna mlaka.

Ko ljigava avet ispijajuć mlazove zraka
uz zidine vlaga plazi,
u sobe niske slazi,
i hukom sove nosi užas i strah.

Grad je čitav
ko velik spuž sluzavi
u blatnoj travi.

U noći sv. Lovre

Sa neba od plavog baršuna
zvijezde padaju,
obuzete gustom tamom nestaju
ko blijeskovi sjajnih pogleda
sa neba dobrote očiju.
A za njima dugo gori zlatni trag
bolan,
a opet tako drag.

Da l' to je večeras
vatromet u slavu ljeta,
il krijesovi sazrelih čežnja
što nemoćno gasnu?
Ili to krvave suze svetoga Lovre
miluju nezahvalni grad?
Nočas je nebo goruća fontana
visokih, divnih hosana.

M. Slade-Šilović.

L I S T A K

Javni život

ISTINA O JEDNOM »JUNAŠTVU«.

Upravo prije dvadesetak godina probijena je solunska fronta. Za povijest prošlog rata kao i za sudbinu svih naroda, koji su sudjelovali u prošlom ratu solunska fronta bila je u općem ratovanju samo jedan djelić fronte, po kojemu se rat nije mogao niti dobiti, a još manje zgubiti. Ta po njoj niti su Srbijanci pobijedili centralne vlasti, dakle i Hrvate, niti su po njemu Hrvati izgubili bitku, a još manje su Hrvati radi solunske fronte bili prisiljeni ulaziti u zajednicu sa Srbijancima kao narod, koji je po solunskoj fronti bio oslobodjen i ujedinjen. Za povijest zajedničkoga života sa Srbijancima taj prodor solunske fronte veoma je značajan. U 1928. godini čak toliko značajan, da se povodom jedne rasprave o toj fronti ta rasprava okončala po Hrvate vrlo tragičnim danom u povijesti njegovog zbivanja. (Ubojstvo Stjepana Radića i drugova!). Naime od strane Srbijanaca kao i ostalih — pobednika — važnost i vrijednost solunske fronte toliko se pretjerala, da je ta fronta postala osnova, na kojoj se kroz dvadeset godina temeljilo i opravdavalo svakojako teroriziranje Hrvata i svekoliko eksploatiranje Hrvatske. Po solunskom duhu i kultu, a po žrtvama i pobjedi na solunskoj fronti, Srbijanci su oslobodili sve prečanske krajeve ispod tudjeg ropstva i gopodstva. Po tome preuveličavanju Srbijanci su vlastitmo svojom krvi, snagom svoga naroda i snagom svogao ružja, oslobodili po solusnkoj fronti sve prečanske krajeve, napose Hrvate i Hrvatsku. Radi toga Hrvati i Hrvatska, jer nisu ratovali na istoj fronti, zatim, jer nisu bili razrušeni i uništeni kao Srbija, onda jer nisu probijali solunsku frontu kao Srbijanci i jer nisu bili takvi vojnici kao Sbrijanci, te na koncu, jer se kao takvi bez solunske fronte ne bi nikada oslobdili, trebali su plaćati s v u k r v, š t e t u, ž r t v e i z a s l u g e.

Po shvaćanju eksponenata solunskoga duha, što je istovjetno i sa shvaćanjima dvadesetgdišnje hegemonije Srbijanaca nad Hrvatima — s o l u n s k a f r o n t a p o s t a l a j e p o d l o g a, s k o j o m s e o p r a v d a v a l a s v a m o r a l n a i m a t e r i j a l n a e k s p l o a t a c i j a H r v a t a i H r v a t s k e. Po naziranju tih eksponenata solunskoga duha, tko solunsku frontu nije probijao, tko na solunskoj fronti nije ginuo, taj ne može — u ž i v a t i p o v l a s t i c e i d o b r o b i t i s o l u n s k e f r o n t e. Masne plaće, penzije, zemlju, položaje, putovanja i što ti ja znam, što još u ovih dvadeset godina eksploatacije i teroriziranja Srbijanci nisu izmišljali, kako će na osnovu solunskog duha s a š t o m a n j e o b z i r a u z e t i š t o v i š e o d s v i h o n i h, k o j e s u o n i p o s o l u n s k o j f r o n t i o s l o b o d i l i i p o s o l u n s k o j f r o n t i d o b i l i, d a i h p o s o l u n s k i — oslobođavaju ne samo od svekolikih ekonomskih i socijalnih dobara, nego čak i od osnovnih nacionalnih i političkih prava, od imena, od teritorija, od sabora, od vojske, od škole, od zastave, pa čak jedno vrijeme i od — vođa (slučaj ubijstva Stjepana Radića i drugova!). Kasnije radi te solunske fronte od 1929.÷1939. god. bilo je još gore. Srbijanci valjda iz žalosti što solunsku frontu plaćamo samo u novcu, u tih deset godina počeše ju naplaćivati i u — k r v i! (Šufflay, Javor, Hranilović, Soldin, Brkljačić i ostali).

Danas dvadeset godina nakon prodora solunske fronte — dobro je ipak znati, tko je na koncu konca probio tu — solunsku frontu?!

Poslije povlačenja i odlaska srbijanske vojske kroz Albaniju godine 1916.—1918. u južnoj Makedoniji fronta se samo podržavala, te s jedne i s druge strane utvrđivala. Međutim 1918. god., kada je na zapadnoj fronti prešla cijelokupna saveznička vojska u kontraofenzivu t. j. kada je tako reći već prodor bio izvršen i centralnim snagama jasno, da je sve krenulo unatrag, pa se zbog toga Nijemci počeli već uveliko povlačiti na svim linijama i na solunskoj fronti počela je ofenziva.

Prostor na kojem je bila bitka obuhvaćao je cijelo planinsko područje između Ohridskog Jezera i Orfanskog Zaliva, ali sam proboj fronte izvršen je na dijelu između Vardara i Crne Rijeke. To je ogroman planinski masiv, čiji najviši vrhovi dostižu blizu dvije hiljade metara, koji se s južne strane skoro vertikalno izdiže iznad makedonske ravnice, dok se prema sjeveru — prema Srbiji — taj isti masiv spušta dugačkim grebenima s blagim stranama odvojenim dubokim potocima. Na dijelu gdje je proboj izvršen nalazi se visoki greben Sokol — Dobro Polje — Kravica — Vetrenik.

Sa bugarske strane na tom grebenu, gdje je izvršen prodor bila su organizirana dva položaja za obranu. Prvi položaj od 2—2,5 kilometra dubine imao je tri linije rovova snabdjevene preprečnim sredstvima ispred dvije, a veoma često i sve tri linije. Prva a i glavna linija ovoga položaja bila je na liniji Sokol—Dobro Polje—Vetrenik. Utvrđivanje ovog položaja bilo je izvedeno veoma dobro a prema posljednjim iskustvima rata. Drugi položaj nalazio se na Kozjaku pet kilometara sjevernije od posljednje linije rovova prvog položaja. Ovaj je položaj bio utvrđen sa dvije linije rovova, ali u času proboja još potpuno neizveden za solidnu obranu.

Na prvom položaju najvažnije su točke bile Vetrenik—Kravica—Dobro Polje i Sokol, od kojih Dobro Polje još najvažnija i to stoga, što dominira svom okolinom i što mu je pristup sasvim otvoren i veoma težak. Na drugom položaju najviša točka bila je — Kozjak.

Cjelokupna saveznička snaga na solunskoj fronti sastojala se iz francuske vojske u jačini od osam divizija i jedne konjičke brigade od tri puka u iznosu od — 180.000 ljudi; engleske vojske u jačini od četiri divizije i velikog broja teškog topništva u iznosu od — 120.000 ljudi; srbijanske i dobrovoljačke vojske u jačini od šest divizija i jedne konjičke divizije sa — 140.000 ljudi; grčke vojske u jačini osam divizija sa 135.000 ljudi i na koncu jednog ekspedicionog kora talijanske vojske u jačini od četiri pješadijske brigade od 42.000 ljudi. Ukupno dakle na solunskoj fronti bilo je oko 600.000 ljudi savezničke vojske, naprama isto tolikom broju vojnika centralnih vlasti.

Prema tome od cjelokupnog broja savezničke vojske koja iznosi 600.000 na srbijansku i dobrovoljačku vojsku odpadalo je samo — 140.000 vojnika prema 460.000 svih ostalih. Uzme li se da je prema dobrovoljačkim uvjerenjima, koja je tražilo preko 70.000 lica (od kojih je 40.000 dobilo uvjerenje, a 30.000 zemlju) od sveukupnog broja srbijanske i dobrovoljačke vojske na solunskoj fronti u iznosu od 140.000 vojnika na Srbijance je otpadalo samo nešto manje od 70.000 ljudi. Dakle, cjelokupni broj nesrbijanske vojske od 530.000 ljudi, Srbijanaca je na solunskoj fronti bilo tek nešto manje od — 70.0000 ljudi. Na samom mjestu prodora odnos snaga bio je ovakav. Saveznici su imali 75 bataljona pješadije, a centralne sile samo 26 bataljona t. j. u pješadiji odnos je bio tri naprama jedan u korist saveznika, dok je u topništvu i zrakoplovstvu taj omjer snaga bio još i veći i to: četiri naprama jedan.

Raspored snaga pred bitku bio je slijedeći: I. srpska armija prema fronti Lešnica—Sokol, II. armija sa tri divizije i to šumadijskom, 17. kolonijalnom i 122. francuskom u prvoj liniji i jugoslavenskom i timočkom u drugoj liniji prema fronti Sokol—Sušica. Zapadno na bitoljskom dijelu fronte bila je francusko-talijanska, a istočno na vardarskom dijelu fronte bila je englesko-grčka armija. Na samome mjestu prodora bila je II. armija sa tri divizije i to: jednom šumadijskom i dvije nesrbijanske (17. kolonijalna i 122. francuskom).

Plan za sam napad bio je probiti frontu centralnih vlasti na dijelu fronte Sokol—Dobro Polje—Vetrenik. Glavni napad trebala je izvršiti II. armija. I u toj drugoj armiji prema planu glavni napad trebala je izvršiti 17. kolonijalna i 122. francuska divizija na fronti Sokol—Dobro Polje — Kravica i Borova Čuka, a sporedan napad šumadijska divizija na fronti Kamen — Sušica. Prema istom planu jugoslavenska i timočka divizija, da budu u početku u drugoj liniji, a zatim po uspješnom napadu francuskih divizija, da se upotrijebe za svladavanje grebena Kozjak—Katunac, s time da jugoslavenska divizija osvoji Kozjak, tu najvišu i najvažniju točku na bugarskom drugom položaju.

Prema planu topnička priprema za navalu otvorena je 14. rujna u osam i trideset. Njemačko-bugarska artiljerija odgovorila je na savezničku vatru. Ali radi premoći u topništvu u iznosu četiri naprama jedan u korist saveznika topnička vatra centralnih sila bila je već oko 7 sati na veče ušutkana i slomljena na cijeloj fronti, a utvrđenja najvećim dijelom porušena. U toku noći napadne trupe došle su na svoje položaje i 15. IX. u 5.30 sati od II. armije tri divizije prve linije krenule u napad. Na lijevom krilu 122. pješadijska francuska divizija napala je Sokol i Dobro Polje. Poslije očajne borbe na Sokolu, gdje su pojedini dijelovi morali nositi ljestvice radi savlađivanja vertikalnih strmina 122. franc. divizija uspjela je tek oko deset sati izbiti na Sokol. Na Dobrom Polju poslje teške borbe dijelovi ove divizije uspjeli su izbiti i na vrh Dobrog Polja i očistiti ga od Bugara. Isto tako u centrumu prve napadne linije 17. kolonijalna pješadijska divizija poslije žestoke borbe uspjela je osvojiti Kravicu. Borba je bila u čitavom tom nizu napada veoma teška, jer je 17. kolonijalna divizija morala svladati 5 bugarskih kontranapada. Na desnom krilu šumadijska je divizija osvojila Vetrenik. Prema tome u toku cijelog dana kao i noći od 15. IX. na 16. IX. saveznička je vojska bila gospodar svih linija rovova cijelog prvog bugarskog obrambenog položaja.

Sutradan t. j. 16. IX., druga armija t. j. šumadijska, 17. kolonijalna i 122. francuska pješadijska divizija ostale su na osvojenim položajima Sokol—Dobro Polje —Vetrenik, dok su timočka i jugoslavenska divizija još u toku noći privučene ispred predstraža prednjih linija. Jugoslavenska divizija, koja je imala zadatak da osvoji Kozjak najvišu točku na bugarskom drugom položaju, jednim snažnim naletom uspjela je da do podne ovlada poslije očajne borbe najvišim točkama Kozjaka. Bugarsko-njemačka komanda, (armijska grupa von Scholza) shvaćajući od kolike je važnosti gubitak Kozjaka hitno je slala pojačanja i izvršila je nekoliko protunapada u cilju povratka Kozjaka. Najogorčeniji je bio izvršen oko podne, u kojemu je vojnicima centralnih vlasti čak uspjelo preoteti kotu 1810. No jugoslavenska divizija novim napadom, još žešćim od dosadašnjih ipak je uspjela potpuno razbiti bugarsko-njemačke trupe i definitivno zauzeti Kozjak. Time je prodor fronte bio potpuno izvršen i na drugom obrambenom položaju solunskog fronta.

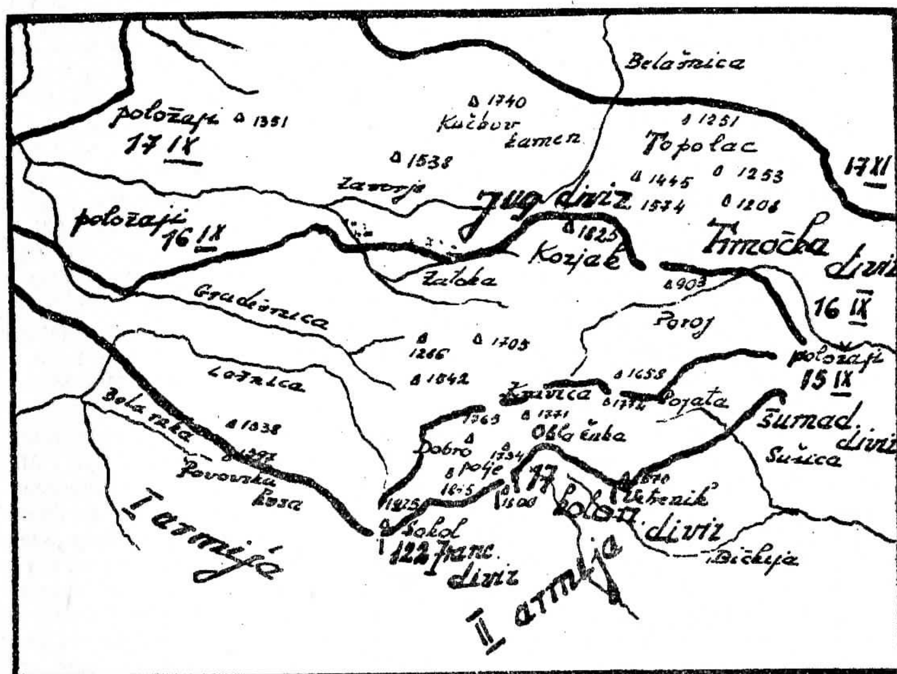
Sutradan nakon što je na cijelom napadnom dijelu fronte bio izvršen prodor, poduzeto je gonjenje. I u tom gonjenju konjički odred od tri konjička francuska puka sa jednom pješadijskom brigadom i cijelom 76. franc. divizijom, te dvije grupe brdske artiljerije, presjekli su put njemačko-bugarskoj XI. armiji u Bugarsku i time čitavu njemačko-bugarsku armiju od 6 divizija sa oko 90.000 vojnika doveli u takav bezizlazan položaj, da su se svi morali predati

Gubitci saveznika povodom probijanja solunske fronte iznosili su 3.300 ljudi od čega je 17. kolonijalna divizija izgubila 1.200, francuska 122. divizija 700, šumadijska 500, jugoslavenska 400, drinska i timočka svaka po 200, a dunavska 100 ljudi.

Prema tome na osnovu statističkih podataka, i to prema srbijanskim izvorima, na solunskoj fronti naprama 600.000 vojnika centralnih vlasti bilo je 600.000 savezničke vojske, od toga nešto manje od 70.000 Srbijanaca. Proizlazi, da

od svih vojsaka, koje su na solunskoj fronti bile određene, da probijaju frontu, dobiju bitku i oslobode Srbiju ispod gospodstva, odnosno okupacije bugarske, bilo je najmanje Srbijanaca. Čak manje ,nego li jugoslavenskih dobrovoljaca.

No to još ne znači ništa. Sa 65.000 vojnika uz pomoć 535.000 svih ostalih dade se probiti fronta, dade se prodrijeti kroz najteže, najvažnije i najznačajnije točke cjelokupne fronte. Međutim i s te strane Srbijanci su kod probijanja fronte u cijelokupnom probijanju dali — engleski obol t. j. i oni su se na solunskoj fronti borili do posljednjeg francuskog vojnika u prvoj borbenoj liniji, a posljednjeg jugoslavenskog dobrovoljca u drugoj liniji, kao što su se Englezi borili na zapadnoj fronti do posljednjeg francuskog vojnika na svim linijama.

Naime prema priloženoj karti solunske fronte kao i prema vojno-stručnim izvještajima na cjelokupnoj fronti najdominantniji, najutvrđeniji, najvažniji i najznačajniji položaji cjelokupne fronte bili su — Sokol i Dobro Polje u prvoj napadnoj liniji, a Kozjak u drugoj. Prema planu na prvi njemačko-bugarski položaj imale su izvršiti glavni napad 17. kolonijalna i 122. francuska divizija, na linij Sokol—Dobro Polje—Kravica, a sporedan šumadijska na liniji Kamen—Sušica, dok je na drugom obrambenom položaju glavnu ulogu imala izvršiti jugoslavenska divizija na liniji Kozjak, a sporednu timočka na liniji Topolac.

Prema osnovi sama ofenziva počela je topničkom pripremom — engleskih baterija, iza čega je uslijedio i sam napad. Na lijevom krilu 122. francuska divizija napala je Sokol i Dobro polje. Poslije mučne, teške i očajne borbe — Francuzi su osvojili najdominantniju točku solunske fronte. U sredini fronte 17. kolonijalna divizija boreći se još snažnije i još očaj-

nije uz svladavanje pet bugarskih kontranapada — Marokanci su uspjeli da uz najteže muke i najveće žrtve (1.200 poginulih!) osvoje Kravicu. Dakle, prema planu glavni napad je uspio. Po tome planu glavnu ulogu, a to znači i najvažnije zadatke, te najteže točke probila je 122. francuska i 17. kolonijalna divizija t. j. Francuzi, a još više Marokanci. Nakon toga probijanja prve i najteže, te najutvrđenije linije položaja na solunskoj fronti, još u toku noći iz druge linije jugoslavenska i timočka divizija prebacuju se ispred osvojenih točaka Sokol—Dobro Polje—Kravica—Veternik s ciljem da zauzmu i liniju II. bugarskog obranbenog položaja. Prema vojno-stručnim izvještajima o ulozi pojedinih divizija kod proboja II. bugarskog položaja, glavna uloga je opet dana jugoslavenskoj diviziji, koja je nakon očajne i teške borbe a sa dvostruko većim gubitcima, nego timočka divizija (200 poginulih Timočana naprama 400 dobrovoljaca) osvojila Kozjak kao najvišu i najznačajniju točku na tom drugom bugarskom položaju.

Prema tome kod cjelokupnog prodora solunske fronte Srbijanaca nesamo da je bilo prema broju manje od svih ostalih, nego i prema težini zadataka njihova uloga bila je neznatnija od uloge svih ostalih. U prodoru prve bugarske linije, 122. francuska, još više 17. kolonijalna divizija izvršujući svoju glavnu ulogu imale su izvršiti — najodgovornije zadatke, jer su probili najteži dio fronte, dok su na istim linijama Srbijanci izvršivali, prema ulogama i zadatcima, sporedniji i lakši dio zadaće. Isto tako u prodoru druge bugarske obranbene linije, takvu glavnu ulogu, imala je opet dobrovoljačka divizija na Kozjaku, sporednu, a time i lakšu, timočka na Topolcu.

No veličina marokanskih, francuskih i dobrovoljačkih zasluga, za prodor solunske fronte, i dobitak solunske ofenzive u odnosu prema veličini zasluga srbijanskih 70.000 vojnika za prodor te iste fronte ne ogleda se samo u važnosti uloga, te težini zadataka koje su izvršile 122. i 17. te jugoslavenska divizija na Sokolu, Dobrom Polju, Kravici, te Kozjaku, nego i u veličini ratnih žrtava, koje su pridonijele nesrbijanske trupe u odnosu prema srbijanskima. Tako na pr. od cjelokupnog broja poginulih u iznosu od 3.300 na Srbijance otpada samo — 1.000. U pojedinostima to je sve skupa, opet manje od broja palih Marokanaca i Indijaca, čiji je iznos — 1.200 poginulih. Čak što više uloga Srbijanaca kako ima sporedno i žrtveno značenje u probijanju solunske fronte, takvo isto značenje ima i u gonjenju neprijatelja, ili još bolje postupnom oslobođavanju Makedonije i Srbije od neprijatelja. Nakon prodora fronte po Marokancima i Francuzima u prvoj liniji, te dobrovoljaca u drugoj uslijedilo je gonjenje. Ono je istina poslije prodora druge linije, dakle poslije svršenoga čina, gonjenje su doduše preuzele srbijanske trupe, no do potpunoga sloma bugarske vojske, zarobljavanja i kapitulacije Bugara, ne bi nikada došlo, da francuske trupe nisu nezapamćenom brzinom, elanom i požrtvovnošću u tjesnacu na Vardaru kod Skoplja presjekle put povlačenja Bugara u Bugarsku i na taj način ih prisilili, da se sa svojih 90.000 boraca predadu i na otvorenom polju polože oružje.

Prema tome, na solunskoj fronti, na fronti oslobođavanja Srbije od Bugara, bilo je Srbijanaca — najmanje. I s te strane, Bugari koji su iz svojih rovova dovikivali, prema neprijateljskim udaljenima svega, oko 80 do 100 metara: »Hajde Srbi, hajde trgajte, ama Dobro Polje nema da zemate« imali su potpuno pravo. Srbi ga nisu uzeli, ali mjesto njih, mjesto Srbijanaca na solunskoj fronti, kao otprilike i Engleza na zapadnoj, uzeli su ga Srbijanci kao i Englezi, ali borbom do zadnjega francuskog i marokanskog vojnika.

Pa i inače, u svim srbijanskim publikacijama i edicijama, u svoj propagandi kroz škole i knjige, novine i radio, kroz crkvene propovijedi i političke zborove, u

svoj svojoj cjelokupnosti značenje prodora solunske fronte, preuveličano je, koliko na vojničkom, toliko još više na šovinističkom i hegemonističkom području. Tako n. pr. u cjelokupnom prodoru solunske fronte, preuveličava se, na štetu Francuza, a osobito Marokanaca značenje i uloga srbijanske vojske.

U dobropoljskoj bitci »srpska vojska zadobila je sjajan vojnički prestiž na Balkanu i visoku reputaciju jedne od najboljih vojsaka u svetu —; u dobropoljskoj bitci srpska je vojska oslobodila Srbiju od okupacije Bugara, a srpski narod dobio je punu satisfakciju u uspešno završenom ratu u kapitulaciji Bugarske i raspadu Austro-ugarske«. (N. Čelović »Politika« od 15. IX. 1939. god.!). Međutim prema ulozi u prodoru, veličini zadataka, te veličini gubitaka i zasluga, koje sebi pripisuju Srbijanci u prodoru solunskog fronta u najvišoj mjeri idu Francuze i Marokance, onda dobrovoljce, pa tek onda Engleze, i zatim sada istom Srbijance, Talijane, a na koncu Grke.

No na sličan način preuveličava se značenje i uloga cjelokupne solunske fronte u ratu saveznika, i obzirom na veličinu i značenje prodora i obzirom na ubrzanje prodora ostalih savezničkih frontova. Po srbijanskim autorima solunska fronta je ubrzala pad i kapitulaciju Turske, Austro-Ugarske i na koncu Njemačke. Međutim po objektivnom razmatranju i svestranom ocjenjivanju — solunska je fronta po veličini fronte, po dubini, po trajanju, po gubitcima jedna od — najneznatnijih frontova. Prema ofenzivama, koje su trajale mjesecima, a u kojima je ginulo 500 do 800.000 ljudi, a ne 3 do 4.000, značenje solunske fronte za ubrzanje pada Turske, Austro-Ugarske, a napose Njemačke više je nego neznatno. Čak što više i sa stajališta težine i zapreka, s kojima su se saveznici borili na ostalim frontama solunska fronta nije bila baš tako teška, kako se bez nedovoljnog razmatranja i još nedovoljnije odgovornosti o njoj piše.

Na solunskoj fronti, s jedne i s druge strane, ljudske snage bile su podjednake! No dok su na strani centralnih vlasti, u četverogodišnju ratovanju, vojske bile već podosta iscrpljene (osobito Nijemci), zatim demoralizirani sa stranom propagandom (osobito Bugari), na strani saveznika, osim oko 100.000 dobrovoljaca i Srbijanaca repariranih nakon posvemašnjeg iscrpljenja od povlačenja kroz Albaniju, svi ostali vojnici u iznosu oko 500.000 ljudi bili su svježi i disciplinirani. No osim te prednosti saveznika u moralu, svježini i disciplini, pobjedi na solunskoj fronti, više nego išta doprinjela je četverostruka premoć u topništvu i zrakoplovstvu. Pod razornim djelovanjem, četverostruko jačeg bombardiranja, fronta koja je bila rastegnuta, u duljini od 300 km, a s vojnicima poljuljanoga morala svaka fronta lako, brzo i jeftino se probija. Zbog toga solunska ofenziva, kolikogod je po uobraženju i propagandi bila teška i strašna, toliko je prema većim i značajnijim savezničkim frontama bila — mala.

Sam početak ofenzive na solunskoj fronti, pada u ono vrijeme, kada je na zapadnoj fronti u velikoj njemačkoj ožujskoj ofenzivi, već bio osvanuo »crni petak u njemačkoj povijesti«, i kada je saveznički parni valjak već krenuo napred i Nijemce počeo postupno potiskivati s jedne linije na drugu. Na zapadnoj fronti, već dva mjeseca prije, nego što je počela solunska ofenziva po priznanju, samoga Ludendorfa krenulo je bilo sve unazad i sve se počelo povlačiti. Isto tako pred sam prodor solunske fronte i bugarska je vojska već — dezorganizirana i revolucionirana. Na fronti ljudi bacaju puške. Rata im je već dosta. O pozadini ljudi bježe u zeleni kader, i mjesto da idu na frontu, oni marširaju prema Sofiji i proglašuju revoluciju. U takvom stanju trupa centralnih vlasti na solunskoj fronti vojnicima kao što su Marokanci, a osobito Francuzi probiti solunsku frontu nije bilo teško.

Prema tome, iako je solunska fronta, po svojoj veličini, težini, trajanju i gubitcima sasvim beznačajna, prema posljedicama, ona je za Srbijance zaista jedna od najneznačajnijih. Po solunskoj fronti Srbija je zaista oslobođena od Bugara. Ali 20 godina tvrđenja, da je tom istom bitkom, a pobjedom srpske vojske i srpskog oružja, »ostvaren san vekovnih ideala — oslobođenje i veliko nacionalno ujedinje-

nje, sva tri plemena, našeg Jugoslavenskog naroda« sasvim je nestručno, nestvarno, neviteško i nevojničko preuveličanje srbijanske vojske, srbijanskog oružja, srbijanskog junaštva, srbijanskih zasluga i prava, a prema tome i srbijanskih nagrada i potraživanja, za plaćanje prodora solunske fronte u vidu 20-godišnje hegemonije i eksploatacije nesolunskih boraca. I s te je strane pokojni Pavle Radić, kada je rekao: »Recite već jednom koliko košta taj Vaš Kajmakčalan, pa da Vam ga platimo« i zbog toga u zao čas poginuo, sasvim pogrešio, kad je otišao u Beograd tražiti i pitati kome treba platiti kajmakčalanski račun.

Od onih 1.200 poginulih ljudi koji su poginuli na Sokolu i Dobrom Polju, bili su svi iz Francuske i Maroka, onih 400 ljudi koji su poginuli na Kozjaku, bili su iz Hrvatske; oni koji su gonili okupatore, zarobili 90.000 Bugara i oslobodili Srbiju ispod Bugara, bili su iz Francuske, dok su oni, koji su prvo u Srbiji, a kasnije i u Hrvatskoj došli kao — Jovo na gotovo, bili iz Beograda.

Pa ipak, iako je na osnovu svestranog i nepristranog razmatranja sve to tako bilo, kroz 20 godina, sav srbijanski svijet prožimalo je jedno uobraženje o veličini, snazi i jačini srbijanske vojske, te samovoljno uvjerenje o zadatcima i posebnim pravima srbijanskog naroda napram Hrvtima (oslobođenje i ujedinjenje!). U ime onih 1.000 mrtvih koji su na Kajmakčalanu pali na sporednim položajima, jer su na glavnim ginuli Marokanci, Francuzi i Dobrovoljci (sa brojem 2.300 mrtvih!) u Hrvatskoj se kroz 20 godina provodila diktatura i hegemonija i po tome terorizirala i osuđivala, da plaća veće, teže i gore reparacije, nego li Bugarska, pa čak i Njemačka. Radi jedne pobjede na solunskoj fronti, a da se pri tome nije mnogo ni razmišljalo, tko je izvojevao pobjedu, izdigao se jedan kult i duh, a s tim u vezi i jedno pravo — tutorstva, hegemonije, terora i eksploatacije Hrvata i Hrvatske. Radilo se što se htjelo, jer se u velikoj pobjedi, do posljednjeg marokanskog vojnika zaboravilo tko je bio pobjednik, a tko čiji oslobodítelj i ujedinitelj.

Srbijanci su kao u ostalom Francuzi i Englezi u veličini pobjeda u prošlome ratu precjenili bili svoju veličinu. U svojoj nadutosti, gordosti, te uobraženju, preuveličali su sebe, svoje znanje, snagu i junaštvo, uloge, zasluge i prava.

Uvjereni, uzgojeni, naučeni i uobraženi, da su Srbijanci probili solunsku frontu isto onako kao što su Francuzi i Englezi bili uvjereni da su probili zapadnu, svi su bili pozaboravljali, da su sve te fronte probijene, a narodi oslobođeni i ujedinjeni, više sa svim ostalima nego sa samima njima.

U ovome sadašnjem ratu, takva nemala zaboravnost čijom je zapravo zaslugom, dobijen rat, i probijene fronte iz koje je proisteklo uobraženje o junaštvu, zaslugama i koje kakvim pravima u vidu hegemonija, diktata, terorizma i eksploatacija »pobednika nad pobeđenima«, to se ljuto osvetilo. Ratnici koji su kroz 20 godina i sebe i svakoga svoga uvjeravali, da su svojim srcem i svojim vlastitim snagama, pobijedili cio svijet, kao na pr. Francuzi i Englezi Nijemce, a Srbijanci na solunskom frontu centralne vlasti. Stavljeni u priliku, da se u ovom sadanjem ratu, zaista bore sa vlastitim snagama, a ne sa tuđim, neslavno i nečasno su propali. Kult zapadne fronte, po kojemu je bivšim pobjednicima bilo uspostavljeno pravo evropske hegemonije i terora, eksploatacije i kapitalizma, koji su izbacili Francuzi, a najviše Englezi, kao svoje uvjerenje i svoje pravo na tuđim leđima i na tuđoj muci, kad je bio postavljen i pozvan, da bude obranjen sa svojim vlastitim leđima netragom iščezao. Sa cijelim svijetom bilo ga je lako izvojevati, ali bez svijeta jako teško bilo ga je obraniti.

Na sličan način i solunska fronta uzdignuta je do solunskog kulta. Po tome solunskom kultu, kao i onome zapadnome nametnuto je bilo u Hrvatskoj kao i ostalim dijelovima ove države jedno pravo, iz kojega je proistekla hegemonija, diktat, teror i eksploatacija, koje su Srbijanci izbacili, kao — svoje pravo na osnovu svoga junaštva, svojih zasluga i svojih nekakih uloga u državi po izvojevanoj pobjedi na solunskoj fronti, ali — na tuđim leđima.

I u današnje vrijeme, kada su takva — »prava« stavljena u položaj da ih brane oni, koji su ih nametnuli, uz najbolju volju i najteže žrtve evropski Zapad ta — prava —, zapravo tu svoju evropsku hegemoniju i eksploataciju nije mogao obraniti, a još manje je vjerojatno, da će takva slična »prava« moći obraniti i evropski Istok. Prvima manjkaju Rusi, drugima nedostaju Marokanci, a svima skupa hrabrosti i iskrenosti, da priznaju kako je s tuđom mukom biti lako pobjednik, a bez tuđe još lakše pobjeđenik.

Ante Oršanić

Književni prikazi

PETAR GRGEC: TRI KNJIGE RATNIH USPOMENA

Ove je godine Petar Grgec izdao tri knjige svojih ratnih uspomena sa talijanske fronte. Dvije mu je knjige (»Krvava služba« i »U paklenom Trokutu«) izdala Knjižnica dobrih romana, treću (»Topovi su grmjeli«) Društvo sv. Jeronima među redovitim izdanjima za god. 1941.

Sve tri knjige su jedinstvena cjelina povađena iz piščevih starih bilježnica, stvorene krvavim ličnim doživljajima na sočanskoj fronti i povezane glavnim licem Grgom Mikulinom, u kojem se krije sam autor.

Grga Mikulin je idealist religioznoga tipa, intelektualac i književnik, borac etičkih principa i oduševljeni pristaša jednoga pokreta, koji je baš u početku rata počeo razvijati veliku, tada još pretežno književnu akciju.

Takav se čovjek 24. rujna 1915. u četiri sata ujutro, zajedno sa 37. pučko-ustaškim bataljonom, u kojem su služili Česi i Nijemci iz okolice moravskoga grada Znojma, iskrcao iz vlaka zapadno od Trsta u slovenskom primorskom trgovištu Nalnežini. Zatim se našao u prvim bojnim redovima kod Monfalkona, a kasnije u selu Grgasu, dok se konačno nije 9. travnja 1916. u Paljevu u podnožju brda Kuka spustio u streljački jarak kod kaverne br. 8, samo 50 koraka od talijanskoga položaja i tu je u tom »paklenom trokutu« izdržao užasnu borbu točno godinu dana, jer je u svibnju 1917. iza ogorčene borbe, iznožden od umora i u stravičnoj žeđi zarobljen od Talijana.

U toj godini dana proživio je Grga Mikulin trostruku patnju: najprije ličnu, tjelesnu i duševnu patnju neprekidnoga ratovanja u prvom streljačkom jarku, gdje je izmicao minama i granatama, koje su kosile oko njega, ubijale i ranjavale njegove drugove, a kao nekim čudom pustile njega živa, da doživljava duboko i iskreno drugu patnju — patnju socijalnoga reda. U toj patnji Grga Mikulin svaki dan i svaku noć gleda pred sobom neizmjernu bol čovječanstva; fizičku i moralnu bijedu ljudi, uništavanje ognjišta, upropaštavanje ženâ, djece, čitavoga naroda, pače čitavih naroda iz konglomerata ratujuće Austrije. Goli je čovjek ležao pred njegovim očima u kavernama slovenskoga krasa i njegov vapaj — bio on izgovoren slovenski, hrvatski, češki ili njemački — bijaše identičan vapaj unesrećena bića, koje pati u iluziji spasavanja nečega, što je sazrelo za propast.

Tu se rađala treća patnja Grge Mikulina. Zašto se Hrvati bore u tom paklenom trokutu? Želeći propast onome, za koga su se morali boriti, tražili su izlaz iz magle: a što poslije propasti? Nitko nije znao ništa. Javljale su se doduše izvjesne perspektive, ali Grga Mikulin je kritičan, samostalan, otporan i neizmjerno pošten duh, a odatle i njegova sumornost, pesimizam, revolt i revolucionarstvo bez oslona i bez vidljiva izraza.

Teško je reći, koja je patnja bila strašnija. Mikulinovi su dnevnici bilježili kao seismograf. Njegovo pamćenje i vanredno sređen duh omogućuju mu reproducirati čitave razgovore i događaje, stoga se pred nama razotkrio ne samo jedan iskren, skoro naivno i krvavo iskren duh nego i istinita panorama jednoga strahovito krvava i strahovito prazna vremena, u kojemu se Hrvatima ni iz najkrvavijega krštenja nije rodilo ništa.

Ima tu prekrasnih stranica, kojima svu draž daje onaj vječno prisutni prizvuk žive istinitosti, o kojoj one govore. U odlomcima kratkoga daha niže autor jednu zgodu za drugom u nevjerojatno jednostavnom pripovjedalačkom tonu bez ikakovih ukrasa, bez i truna onoga inače uobičajenoga patosa ili frazeološko-psovačkoga razmahivanja kojekakovim jeftinim bujicama napirlitanoga artizma. Baš radi toga, ima u ovim tužnim knjigama toliko istine, životne i umjetničke istine, da nam duša najedamput prione uz te ratnike, počnemo živjeti i osjećati s njima, počnemo se čak i radovati s njima. Njihove radosti su često puta neizmjerno duboko čovječanske, na pr. prestane neprijateljska paljba i osvane miran sunčani dan; u duši se javi život, nada, vjera, nova sitna perspektiva ljepote i u tu obnovljenu tanku površinu ljudskoga bivanja upadne odnekale kap humora, vješta dosjetka, dašak kulture ili mrvica bolje hrane. Čovjek već počinje živjeti i smijati se poput Odisejevih drugova, koji usred najveće žalosti smažu trenutak odaha i mira.

Čudno, Grkčeve su knjige toliko uvjerljive i ljudski istinite, da mi čak ulazimo s njime u borbu, želimo uništiti onoga đavola, što skriven odnekale svaku večer puca i ubija ljude, uživamo u prizoru preciznoga gađanja u topovsko ždrijelo neprijateljskoga »cimbuna«, i žao nam je, što je paljevski trokut osvojen, a naši zarobljeni. Eto i uz golu stijenu i uz bacače mina prione ljudska duša, pa stvara svoju atmosferu od tajanstvenih duhovnih niti, iz kojih izbija ono tajnovito tkivo poetskoga doživljavanja, život!

Ali knjige Petra Grkca kriju u sebi i jedan ideološki obračun. To su možda za njega i najkrvavije stranice, ali ne će ih razumjeti oni, kojima nijesu poznata imena Mahnić, Krek, Rogulja, Ekert i dr. To je obračun sa iluzijama jedne hrvatske generacije iz ratnih i poratnih godina. Najprije obračun sa iluzijom Slovenia docet, zatim obračun sa iluzijom katoličkoga pokreta bez katoličke duše, obračun sa iluzijom katoličke literature, u kojoj se obožavao samo artizam i javljala se imena Vilović, A. B. Šimić; obračun sa iluzijom Ljubljane (»Ni Rogulja ni Mikulin nijesu u to doba pomišljali, da bi se Slovenci ikada mogli složiti s velikosrbima protiv Hrvata«. Str. 150, I. knj.); obračun sa »fikcijom o jugoslavenskom narodnom jedinstvu«, obračun sa Krekovom orijentacijom i »iluzijom nacionalnoga jugoslovenstva« (str. 196.) čitave jedne mlade generacija i jednoga pokreta; konačno obračun sa iluzijom Roguljine nepogrešivosti i priznanjem njegovih »disonanca« i »pogrešaka na sve strane« (str. 198.).

Treba honorirati iskrenost g. Grkca i ozbiljno shvatiti martirij jednoga jakoga duha, kojemu je bilo suđeno da rasvijetli svoju mladost provedenu u magli samih iluzijâ, makar bi njegove knjige sa pripovjedalačke strane više dobile da je barem skratio one duge razgovore sa Roguljom, Krekom, Deželićem, Matasovićem i dr., kad već nije mogao da ih sasvim ispusti.

D. Žanko.

DENISE LEBLOND-ZOLA: ZOLA,
njegov život, njegovo djelo i njegova borba.

(Binoza: Svjetski pisci, Zagreb 1940.)

O stotoj godišnjici rođenja Zolina izašlo je i na hrvatskom gornje djelo kćerke Zoline.

I po sebi je knjiga teško pisana i puna detalja, a i za naše prilike napose ne će biti prelaka lektira. Počinje obitelju Zolinom, koja je talijanskog podrijetla, iz Zadra. Zatim se crtaju udesi oca Zolina, časnika i inžinjera, da se dobije dojam

energije, koja je bila u ocu i presadila se u sina, energije, koja je svojom borbom ispunila dobar dio druge pole XIX. stoljeća, koju polu ona i karakteriše i čije se posljedice vuku do naših dana, kad se Zolina Francuska srozava. Knjiga je pisana panegirički, to je slavospjev Zoli i njegovim idejama. Svuda izlazi autor u najpovoljnijem svijetlu, svi sukobi s prijateljima, kao sa Cézanne-om, ublažuju se, otupljuju, koliko se dade. Tu je život, tu su sva djela redom izredana, tu su sva prijateljstva i borbe. Kad se radi o krugu oko Flauberta, onda se ne čudimo, ako čitamo: »U čitavoj onoj skupini umjetnika oko Flauberta, Zola je bio j e d i n i, čije je prijateljstvo bilo bez ikakovih primisli. Njegovoj prirođenoj dobrodušnosti i iskrenosti bile su isto tako daleke protivštine u Flaubertovu karakteru, kao Goncourtova zavist iii problematična iskrenost Turgenjeva« (str. 87.). Gda Zola gleda očima svog oca i piše srcem kćerke, koja obožava i pisca i čovjeka Zolu. Ona ga prati na životnim teškoćama, na borbama za Carstva, za republike, u egzilu. . . i bez kraja se raznježuje. Sukob s Cézanne-om otupljuje u nesporazum, Cézanne je odviše vidio sebe u romanu »Djelo«: »možda su ga uvjerili, da je Claude Lantier u mnogo jačoj mjeri njegova slika i prilika, no što je Zola htio da prizna . . Tvrdoglav, kakav je bio, durio se, nije pisao i više nije posjetio svog prijatelja« (str. 127.). Ipak su Zola i slikar »u dnu srca i u svojim uspomenama sačuvali uvijek iskreno međusobno prijateljstvo« (str. 128.). No kćerka se pita: »zašto Zola nije pošao k njemu« (str. 127.). Da se objasne! I žali, što ne može sve da prodre i pronikne u Zolinu životu, jer je »u času Zoline smrti bila još tako malena« (str. 128.). Uostalom ona je kćerka iz druge obitelji Zoline, jer Zola je uz svoju ženu zavolio još jednu, koja je postala majka naše Denise. Kako je Denisa zavolila oca »nikada nije mogla vjerovati, da ima djece, koja ne ljube svog oca« (str. 142.). Ali ta dvostruka obitelj bila je isprva i uzrok boli i nesreće, i za samog Zolu, dok se nije gda Zola pomirila s novom situacijom i s drugom obitelji svog muža. »Nije nas adoptirala, ali bezgranična je naša zahvalnost za onaj neprocjenjivi dar, što nam ga je dala ovim slavnim imenom«, t. j. time, što su kćerke i sin druge žene dobili ime Zola. Dreyfussov proces iznesen je opširno. Zola je postao idol stanovitog društva. Što sve tu ne čitamo! »Pobožni su mu vjernici slali svetačke slike i izazivali božji blagoslov nada nj« (str. 199.). Bilo je tu naivnih čestitaka pobjedniku dana, pisanih »na arcima uokvirenima cvijećem, kao što ih upotrebljuju djeca, kada roditeljima čestitaju u krasopisu« (str. 200.). Tako se odvijao kroz progonstvo do konačne pobjede život posvećen idealima one liberalne demokracije, koja danas izdiše. Mi danas ne gledamo više u Demokraciju kao u čistu i neoskvrnjenu Božicu i ona se danas meće često u navodnike. Kod nas se možda i odviše izdaje Zola, i mi kao da moramo uvijek da klipšemo . . . Pokopana era staračke ideologije ne će doduše ubiti umjetnika-Zolu, ali Zola-apostol iznenađuje u hrvatskoj sredini . . . Era liberalističke i individualističke Evrope je zapečaćena, od nje su crpli koristi oni, koji su sami sebe zvali demokratima. Naše revije, koje ne znadu (osim ljevičarskih) drugo do li nabrajati detalje i datume i kimati glavom, valjda će i ovom zgodom nabrajati ili nabrajaju . . Svakako ovom zgodom ja ne ću samo nabrajati, kimati glavom i repetirati rečeno, jer mogu slobodno reći, da od umjetnika Zole lučim apostola, koji je dotrajao. Mesijanstvo, koje njemu pridaje njegova pobožna kćerka, za nas ne važi. »Hoće li Francuska predstavljati budućnost, mora sama da bude Demokracija, Istina, Pravda nasuprot katolicizmu i monarkiji« (str. 235.). Tako Zola. Dakle p o Z o l i bi Demokracija bila Istina i Pravda. Da, mogla bi to eventualno i biti, ali u druga i drugačija vremena . . . I hrvatski narod osjetio je blagotvornost demokracije . . .

Knjiga o Zoli spada u red knjiga, koje će moći jače zanimati samo poznavače, a od koje ne mogu imati veće koristi i duševne hrane savremeni čitači. Ona zvuči nesavremeno obzirom na potrebe našeg vremena. U koliko je dokumenat o umjetniku, ona je za naše prilike preteška i prekrcata detaljima, ako se uzimaju u obzir širi slojevi.

Danas, kad se Francuska organizuje na n o v i m temeljima, moramo znati, da je dekadenca Francuske grijeh, koji svi plaćamo, i zato valja da smo si svijesni i toga, da u novom poretku i n o v a Francuska ima da kaže svoju riječ. Meni, koji odviše istinito i iskreno volim Rolandovu »slatku Francusku«, a da samo sipam fraze, plemeniti ljudi ne će stoga zamjeriti otvoren govor. La lingua batte dove il dente duole.

Još nešto ne će biti s gorega da ovdje dodam. Kad se kod nas govori o Zoli, često se spominje i ime Kumičićevo. Izgleda onda naopako, kao da je Kumičić kopija Zole. Međutim treba tu izričito naglasiti, da se radi samo o naturalističkoj maniri, za kojom se htio povesti Kumičić. No ipak je tu razlika. Kumičić nije nigda nemoralan, i ako iznosi nemoralne pojave. I onda sve ideje vode Kumičića desno: on je n a c i o n a l i s t a, i on je i danas savremen i ima što da nam kaže. Njegov program je program hrvatskoga naroda. Po svojim mislima i idejama on nema ništa zajedničko sa Zolom, koji opet nema ništa zajedničko s hrvatskom dušom. Ja ovo ovako tek nabacujem u želji, da naši literarni historici ove konstatacije p r o d u b e, opravdaju, utvrde. Ponavljati fraze o Kumičiću i Zoli postaje ne samo monotono nego i neinteligentno. Ja (što se mene tiče) zapregnut u jaram životne borbe, gdje moraš biti sretan da dišeš, nemogu ovdje više da iznesem no što sam natuknuo.

Knjiga, o kojoj sam govorio, posvećena je stogodišnjici »velikog u m j e t n i k a«. Zola usprkos nekih tehničkih nastranosti ostaje velik umjetnik.

Dr. D. Č.

Dr. JOSIP ANDRIĆ: USTAV SLOVAČKE REPUBLIKE

(Izdanje zadruge »Dobra štampa«, Sl. Požega 1940.)

U kratkom pregledu dao je autor — inače odlični poznavalac političkih i kulturnih prilika kod Slovaka — razvoj ustavne borbe slovačkog naroda od najstarijih vremena njegove samostalnosti, pa sve do raspada Čeho-Slovačke države godine 1939. Svi važniji momenti za održanje toga kontinuiteta slovačke posebnosti redom su navedeni, počam tamo od kneza Pribine u IX. stoljeću, pa preko Svatopluka, Mojmira, Trenčanskog i Jiskre, sve do sredine XIX. stoljeća, kada se na čelu slovačkog preporoda nalazio Ljudevit Štur zajedno sa slovačkim biskupom Stjepanom Moyses-om (ranije zagrebačkim kanonikom). Štur je 1848. objavio »Zahtjeve slovačkog naroda« i oni su postali ishodište kasnije slovačke borbe za autonomiju. Početak XX. stoljeća ispunjen je radom velikog slovačkog vođe Andreja Hlinke. Godina 1915. značajna je po čuvenom Pittsburškom ugovoru između američkih Slovaka i Čeha, na čelu s Masarykom. Ovaj ugovor (u originalu pisan slovačkim jezikom) nazvao je Hlinka »slovačkom zlatnom bulom«. Među ostalim odredbama sadržavao je taj ugovor i to, da će »Slovačka imati svoju vlastitu administrativu, svoj sabor i svoje sudove. Slovački će jezik biti službeni jezik u školi, u uredu i u javnom životu uopće«. Kako su Česi, na čelu s Masarykom iskupili svoje potpise nakon osnutka Čeho-Slovačke države, nije potrebno naglašavati. Dovoljno je baciti oko na borbu Slovaka kroz ovih posljednjih 20 godina, sve njihove patnje i progone, pa da se uoči tvrdokornost njihove »braće«. Tek nakon sudetske krize i sastanka u Münchenu, priznade praška vlada Slovacima autonomiju dne 6. listopada 1938. Zahvaljujući daljnjem razvoju međunarodnih događaja, mogao je slovački Sabor već 14. ožujka 1939. zaključiti osnutak samostalne slovačke države. I već u petom mjesecu svoje državne samostalnosti, uzakonio je slovački sabor novi ustav samostalne slovačke države, koji je stupio na snagu 31. srpnja 1939.

Slovački ustav temelji se na slovačkom nacionalizmu i vjersko-moralnim načelima kršćanstva. Već u uvodu ustava, kao što je to slučaj i kod irskog ustava, iznosi se duboko priznanje, da od Boga dolazi narodni opstanak, sva vlast i pravo. Osim dva gornja načela, usvojena su načela autoritativnog sistema i korporativnog državnog uređenja. U Slovačkoj može biti samo jedna stranka, a to je Hlinkina slovačka pučka stranka, dok druge narodnosne skupine mogu također imati svoje stranke i to za svaku narodnost po jednu. Ustav zajamčuje osobnu slobodu i privatno vlasništvo, ali je odmah istaknuta i socijalna funkcija vlasništva za razliku od onog u kapitalističkom sistemu. Ustavom je također zajamčena i zaštita rada. Obitelj, brak i materinstvo stavljeni su pod naročitu zaštitu zakona. Pored opće vojne obveze uvedena je obvezatna radna služba i vojnički odgoj prije aktivne službe u vojsci i poslije otsluženja vojničke službe.

U ustavu je također predviđeno, da država, njezini organi i suci odgovaraju za štetu, koju počine nezakonitim vršenjem vlasti i nezakonitim suđovanjem. Ustav uvodi također terminirani pravni red, po kojem zakoni bivše češko-slovačke republike — u koliko nisu izmijenjeni ili ukinuti — prestaju vrijediti najkasnije godine 1950., ako ih slovački sabor ne produži. Slovački pak zakoni i naredbe vrijede najviše 25 godina od njihova proglašenja.

Knjižica dra Josipa Andrića dobro će doći našoj sredini — a moći će dobro poslužiti i kao priručnik, jer je objavljen cijeli tekst slovačkog ustava na hrvatskom jeziku.

S. M.

KNJIŽEVNO DJELO RAVNATELJA MATICE SLOVAČKE

Početkom svibnja o. g. odstupio je s mjesta ravnatelja Matice Slovačke u Turčanskom Sv. Martinu 87-godišnji starina Jozef Škultèty, umirovljeni sveučilišni profesor i jedan od najimpozantnijih kulturnih predstavnika Slovačke. Novim ravnateljem te najznatnije slovačke kulturne ustanove postao je Jozef Ciger Hronsky, jedan od najboljih današnjih slovačkih pripovjedača, čije književno ime zauzima važno mjesto u suvremenoj slovačkoj kulturi. Napisao je nekoliko romana, a posebno je priznanje stekao kao novelist, pa u novelistici nema danas u slovačkoj književnosti premca. Zato treba s radošću pozdraviti, da eto tog odličnog slovačkog pisca i mi Hrvati imademo prilike sada upoznati, jer je ovih dana izašla u hrvatskom prijevodu knjiga njegovih novela pod naslovom »Anđelina«. Preveo Ante Šimčik, grafički opremio Josip Restek, a izašla u nakladi Knjižnice Dobrih Romana (Zagreb, Trg Kralja Tomislava 21). U toj se knjizi očituju sve odlike tog prvaka slovačke novelistike: njegovi zanimljivi tipovi, koje izvrsnom plastičnošću obrađuje, njegov neobični stil, njegov fini humor itd. Ova vrijedna knjiga dokazuje, kako slovačka književnost, koja je kod nas skoro nepoznata, ima jakih pisaca i vrijednih književnih djela, za koja treba da se i kod nas zna.

Kazalište

GENO SENEČIĆ: SPIS BROJ 516.

Komad u tri čina. — Redatelj: A. Verli. — Scenograf: M. Trepše.

Senečiću je uspjelo postići, da se o njemu neprestano govori i piše. Već je nekoliko sezona njegovo ime na repertoireu, uvijek sa novim komadom. Poslije »Neobična čovjeka« izgledalo je, da je ovaj agilni čovjek sasvim običan pisac i da već skreće prema plićinama više nego prema dubinama svoga talenta. Uza sve to njemu uspijeva, da »Neobičan čovjek« otputuje i preko granice, da se neprestano nalazi na repertoireu, da se o njemu piše i prepričava. da obiđe cijelu provinciju itd. Ta popularnost i skoro nušićevska plodnost, a nadasve obljubljenost kod svih intendanata i ravnatelja drame, ni u jednom slučaju nije u razmjeru sa njegovom umjetničkom snagom. Naprotiv, sve je to pomalo postalo nejasno, a pomalo i jasno, ako se uzme u obzir, da je Geno Senečić novinar, a navika je našega vremena, da se novinarima mnogo toga dopušta i propušta.

Mora se priznati, da se Senečić uvijek u svojim komadima borio za čast i čovještvo onih poniženih i uvrijeđenih sa zagrebačke periferije, pa mu je i to, pored laganoga nizanja dramatsko-sentimentalnih slika kao i vješto ubačenih »upaljivih« prizora osiguravalo pažnju širih slojeva.

Najnoviji je Senečićev komad u svakom slučaju novost. Na temelju jedne istinite činjenice iz sudskih arhiva Senečiću je uspjelo postaviti na pozornicu realistički-dramatičan sukob između nezahvalnih, pokvarenih, pohlepnih sinova i staroga oca, poštenjaka stare fazone, zagorskoga seljaka, koji je svojom službom kod jednoga uglednoga hrvatskoga učenjaka, rektora i političara (Šandor Brešćenski?) stekao lijep imetak i uživa svoju kuću. Nasrtaji sina Ive, hohštaplera i bitange, pa kćeri Marije i njezina muža na dobroga starca licem u lice toliko je kulturno divljački i moralno ogavan, da je ravnotežu u umjetničkom smislu mogla održati samo herojska dobrota i iskrena plemenitost staroga. I tu je Senečić uistinu krenuo na dublje. Lik staroga »muža« je stvoren u istinskom osjećanju i drhtaju čovještva u tolikoj mjeri, da njegova parola o dobroti ljudskoga srca ni začas ne gubi snagu čistoga umjetničkoga prizvuka. Osim toga stari se bori sa svojom rođenom djecom za čast i moralnu slobodu svoje ličnosti uporno i do pobjede, makar sve pokušava da približi sebi sina Ivana. Pače Senečiću je uspjelo, da i u trećem činu zadrži napetost i da njegov stari moralno pobijedi nedostojnu djecu preko male unučice Silvije, pače da u vanredno simpatičnom, makar moralističkom tonu, udari završnu pointu o novoj generaciji, koja jedina može spasiti naše suvremeno društvo, ako se ponovno poveže srcem uz tradicionalne vrednote djedova, koji su poznavali tajne dobrote. Stoga bi značajno i uspjelo pristajao ovome komadu naslov Dobrota, jer mu sadašnji naslov organski ne pristaje i ne dolazi nigdje do izraza kao sinteza dramatskoga zbivanja, u koliko je sama parnica na sudu pomaknuta u pozadinu i cijelo se vrijeme javlja tek kao refleks borbe u Stanićevoj kući i u Stanićevoj duši.

Umjetnička je napetost klonula u trećem činu, kad su djeca od bijesnih vukova postala janjad, a bez neposrednijeg doživljaja. Tek je sreća, da ih je naglo uklonio s pozornice i tako sa duetom stari Stanić i mala Silvija spasio završetak. Ne može se reći, da su djeca neka naročito izrađena scenska bića, pače njihova poredba sa licima iz kralja Leara djeluje pomalo namješteno i hladno. Mala Silvija je također zgodno postavljena, kadgod je trebalo radnju pomaknuti naprijed i povezati je u što jače jedinstvo mjesta i vremena.

Dva su naročito vješto udešena »šlagera«, onaj sa seljakovanjem, preko kojega se stiču karijere i bez sposobnosti, te upadice gospođe Fanike, koja pučki persiflira glumce. Ovakovi rekviziti su oduvijek jeftina pomagala Senečićevih uspjeha kod

publike, a ne može se reći, da ovaj put nijesu dobro »palila«, naročito ono sa kožuhom. Dojam je međutim doživio udarac u rebra sa nemotiviranim i papirnatim povlačenjem autorovim: prazni je karijerista naime vrlo brzo izbačen iz službe.

Dujšinu je lako bilo izraditi svoga starca Stanića. Jednoličnu pasivnost i prigušenu zdvojnost nije trebao postavljati na širi registar, a inače je dobar majstor u igri šutnjom. Iza njega je najbolja bila Vavrina Fanika, makar u dopustivom samodopadnom razvlačenju nekih nedužnih detalja. G. Grković je imao malu ulogu čestitoga sina Valenta, koju je i čestito iznio, dok su Rakuša i Repak glumili svoja uzrujavanja i previše očito. Pažljivome inače redatelju g. Verliju nije smjela izbjeći vašarska vika i gestikulacija razmetljiva Salka Repaka, koji osim toga ni odijelom ni držanjem nije harmonirao sa svojom okolinom. Karasekov Gospodin s polucilindrom je naprotiv vrlo diskretno odigrao svoju inače nametljivu ulogu, dok je Kukić bio sasvim u piščevim intencijama.

D. Ž.

»Čini se, da nepravda često slavi pobjedu u svijetu; ta načinjeni »red« posvećuje tolika bezakonja, a sa svom prepredenošću tajne ljudske sebičnosti; manjina koja vlada, onemogućuje obnovu privrede uistinu čovječanske.

No ipak postoji pravda, koja se ostvaruje ovdje na zemlji. To nam dokazuje srce, jer ono poštuje istinske vrednote.«

(Maurice Zundel)

M. Z.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

Nove knjige

Uredništvo je primilo na ocjenu:

Hrvatska Akademija: Stari pisci hrvatski, knjiga XXVI. — Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića. — Priredio za štampu i uvod napisao Dr. T. Matić. Zagreb, 1940.

Dr. Jaroslav Šidek: Crkva bosanska i problem bogumilstva u Bosni. Mala knjižnica Matice Hrvatske. Zagreb, 1940.

Dr. Vinko Krišković: Na izmaku ove naše demokracije. Mala knjižnica Matice Hrvatske. Zagreb, 1940.

Dr. Drago Čepulić: Eis heauton (Monolog o predversailleskim i poversailleskim godinama i ratni dnevnik 1916.) — Zagreb, 1940.

J. C. Hronsky: Anđelina i druge pripovijesti. Sa slovačkog preveo Ante Šimčik. Izdanje Knjižnice dobrih romana. Kolo 22. Knjiga 88. 1940.

Joso Felicinović: Izgradimo našu Hrvatsku. Preko, 1940.

Dr. Đuro Paša: Preporod ruskoga vjerskog i kulturnog naziranja. Otisak iz »Bogoslovske Smotre«. 1940.

Dr. Ante Crnica: Uredba o rangu rimokatoličkih bogoslovskih škola s tumačem. Knjižnica »Nove Revije«, knj. 16. Šibenik, 1940.

August Cesarec: Na Ukrajini. Iz ciklusa: Putovanja po Sovjetskom Savezu. Hrv. Naklada. Zagreb, 1940.

Dr. Omer Tauković: Medicina u SSSR. Mala Biblioteka, br. 3—4. Hrv. Naklada. Zagreb, 1940.

Mile Budak: San o sreći. Suvremena knjižnica Matice Hrvatske. Izvanredno izdanje. Zagreb, 1940.

Emil Zola: Jazbina. II. Binoza-Svjetski pisci.

Paula Preradović: Pero i Pava, roman o Petru Preradoviću. Binoza-Svjetski pisci.

Romain Rolland: Michelangelo, roman. Preveo i uvod napisao Zlatko Milković. Izdanje Biblioteke lijepe knjige. Knjiga I. Zagreb, 1940.

Tisak „Tipografije" d. d., Zagreb. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.